

Інж. Валентин Сімянцев

**ІНЖЕНЕР
ЕМІГРАНТ
У ЧЕХО-СЛОВАЧИНІ**

(рр. 1929 — 1945)

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІАНА СЕРЕДЯКА

Valentin Simiancev
Hydraulic Engineer

**EMIGRANT ENGINEER
IN
CZECKOSLOVAKIA
1929 - 1945**

(Fourth Book of Memoirs)

JULIAN SEREDIK, PUBLISHER

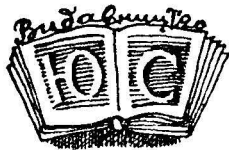
BUENOS AIRES - 1978 - PHILADELPHIA

Інж. Валентин Сімянцев

Інженер Емігрант в Чехо-Словаччині

Роки 1929 — 1945

(Четверта книга спогадів)

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО ЮЛІАНА СЕРЕДЯКА

БУЕНОС-АЙРЕС — 1978 — ФІЛЯДЕЛЬФІЯ

Тираж 600 прим.

Обкладинка у виконанні графіка Володимира Каплуна.

Всі авторські права застережені.

© Copyright 1978 by the Author.

Queda hecho el depósito que marca la Ley Nº 11.723

Impreso en Argentina — Printed in Argentina

Інженер Валентин Сімянцев

Нар. 23 квітня 1899 р. в слободі Великий Бурлук на Харківщині.
(Фотографія з раних тридцятих років)

В І Д А В Т О Р А

Перші три книжки моїх спогадів: »Спогади богданівця«, »Студентські часи«, »Роки козакування«, та ця четверта »Інженер емігрант« — це майже тридцять років життя. Д-р Лука Луців у рецензії (»Свобода« з 15-го квітня 1977 р. — див. остання сторінка) написав:

»Коли він це здійснить, то, мабуть, буде першим між лінивими до писання спогадів українцями, бо дасть точний звіт про своє життя, починаючи 18-им роком після народження (нар. 1899-го року)«.

А тому, що мое життя на еміграції не йшло якимись виключно окремими торами, а є тільки варіант з багатьох, кому доля казала їсти хліб чужини — щось, як співають у пісенці:

Чужий я у долі,
Чужий у людей,
Хіба ж хто кохає
Нерідних дітей?

(З твору «Небо»,
Михайло Петренко, 1816-1841).

Вельмишановному Панові Анатолієві Калиновському, письменникові і поетові, знаного і любленого широкою читацькою громадою, дякую за виправлення мови, а особливо граматики. Щире спасибі!

А в т о р

1. ПОДБАБИ БІЛЯ ПРАГИ

Попередній мій спогад «Студентські часи» (Роки 1923-1929 в Чехо-Словаччині), що вийшов у В-ві «Свобода», закінчений розповіддю, як я зробив дипломний проект у проф. Яна Владіміра Граскего, що викладав у нас водотяги, каналізацію і бальнеотехніку. Захищав я свій дипломний проект з каналізації, а тема була: «Каналізація міста Яромержа і управа Лабе в обводу його». Професор Граски був найбільшим фахівцем у названих ділянках в Чехо-Словаччині.

В Українській Господарській Академії (УГА) викладали професори з Празької політехніки, спеціальності з предметів, яких у нас на еміграції не було.

Із закінченням курсу викладів панове професори казали, що коли в практиці станеться щось, що молодому інженерові тяжко самому розв'язати, аби зверталися до них.

Після закінчення Академії мав я їхати до Польщі, як і їхали інженери з попередніх річників. Візою до Польщі, яку я мав мати, з огляду на те, що «мені не текло до чобіт» (я тоді якраз оженився), я поступився колезі Сухоставському. Рідня дружини шукала мені праці в Чехах. А тут і праця знайшлася в Празі, у фірмі «Інж. В. Лаціни і Інж. В. Покорни», що мала гідротехнічний відділ.

В міжчасі, іноді з рекомендацією проф. Граскего, а іноді як чув, що десь можна влаштуватися, тобто дістати працю за фахом, зголошувався там. В більшості випадків казали: «Ми записали вашу адресу, як буде потрібно, напишемо вам». Це була чемна форма відмови, яку я пізніше чув багато разів. А то було в часи кризи, яка кілька років пізніше прокотилася по цілому світі.

І отак, шукаючи праці, з рекомендацією професора Граскего, попав я в Подбабі біля Праги, де був якийсь уряд «гідро...», де міряли стан води в річці Влтаві і робили відповідні обчислення. Зголосився я у директора, чи його заступника. Він вислухав мене і вже на «общепонятном» покликав якогось «Івана Івановича», щоб провів зі мною належні в них іспити.

Дали мені дані, щоб познаходити проміри (середне-аритметичні) денні, тижневі й місячні протікання кількості води в річці, і записати те все в числах та винести на міліметровий папір. Зробити графіки. Завдання більш, як легке. Але оті «Семйоновічі» та «Івановічі»... І так же мені сумно, сумно. Бачу, косо на мене дивляться. З рекомендаційного листа розуміють, хто я і яку школу скінчив.

Чеської мови в чеському уряді таки зовсім не чути.

Перевірив якийсь «Семйоновіч» мої обрахунки. Тепер треба це нарисувати тушем. Питає, чи маю своє креслярське приладдя. «Не взяв», — кажу. І принесли мені «рейсфедер» — перо для креслення. Старий, аж іржавий. Одна ніжка ніби надломлена, чи зачовгана, а друга загнута черевичком до зовні. Щось мені Семйоновіч каже: «Знаєте, розумієте...» Кажу йому: «Дуже добре розумію. Бувайте!» Та й пішов, не оглядаючись.

2. У ГІДРОТЕХНІЧНІЙ ФІРМИ «ІНЖЕНЕР ВАЦЛАВ ЛАЦІНИ» В ПРАЗІ

Якісь там формальності полагоджені, і я у фірмі В. Лаціни. Зразу мені здалася та фірма дивною. Приміщення модерне, світле, багато кімнат, і скрізь порожньо. В сусідній кімнаті сидить і щось креслить та підспіває молодик — років двадцяти. Познайомив шеф: Індржіх Горачек, асистент. Так називають в Чехах працівників із середньою, або й нижчою технічною освітою. Чистенько одягнений, чемний, зробив на мене гарне враження. І співає, чи підспіває приємним голосом.

Далі інженер Покорний. Теж сам у великій кімнаті. Щось обраховує. Десь працює в державному уряді і приходиться тут після третьої години.

Через декілька порожніх кімнат канцелярія: книговодство, машинка для писання. Старша при шефові подала мені візитну картку й казала так до неї звертатися. Читаю: «Змія». Досить вільно поводить ся. Думаю: «Чорт знає, що це таке?» Друга — молодесеньке дівчатко, скромненьке. Чи було там більше працівників, уже не пам'ятаю.

Відкілясь із будов приїжджають люди. Деякі називають себе інженерами. Але хто вони? Тяжко відгадувати, та й повірити не легко...

Сам шеф, інж. Лаціни, дуже мало коли буває в канцелярії. І аж до противного гарно одягнений, якась білоручка.

Цілий день персонал щось ніби робить, збуває час. Я сиджу й «вивчаю» пляни дренажування піль, чи луків, канали, дренажні труби... Проект перевірений — повно всяких печаток і підписів. Збуваю й я час.

А от коли є гості з будов, тоді рушно. І випива-

ють добре. А ота «Змія» дуже у всьому помагає. Та вона ж і організатор прийняття гостей. Гроші дають гості. Оглядаю я те все та й думаю: «Тут я не нагрію місця». Інакше я собі уявляв інженерне підприємство. І бачу, тому асистентові, Індржіхові Горачкові, що так гарно приспівує, все те також не по нутру.

Та й де ж мені снилися дренажі? І хоч меліорацію викладав добре проф. Сакович, та полюбити нам, гідротехнікам, дренажки якось не повелось. Професор Іван Шовгенів зумів нам прищепити повагу до води, але не в дренажних трубках.

Я нудився над тим проектом, а Горачек хоч піснями розважав себе та й мене. З особливим почуттям виспівував він пісню:

Мамічко, мамо,
Хтел би так рад
На хвілі к вам сі заплакат,
Мамічко моя злата
Вспомінка на те свата.

А ще:

Гоші од Зборова
В земі спіте ви
Ви се нікди не вратіте...

Далі, на жаль, сьогодні вже не пам'ятаю. Щось як:

Нікди не узріте свої Власть.*

Це про бій чеських легіонів під Зборовом у 1917 році з німцями. А для нас Зборів пам'ятний у 1649 році, коли майже виграну баталію програли через зраду татарів. І мусів Богдан Хмельницький пристати на Зборівську угоду.

Так я промарудив щось тижнів зо два. Аж мені каже шеф, інж. В. Лаціни (лаціни — по-нашому: дешевий) забрати з собою нівелір і їхати до містечка Бернардіце, це на південь від Праги. І бути там ранком в годині 9-ій на означеному в плянах місці, з приготвленим до міряння пристроєм.

* Власть — Батьківщина.

Ота «Змія» принесла всі маршрути. Але гроші, мовляв, завтра разом із пристроєм мені принесуть на двірець. Бо мав я виїхати з Праги раненько. Ранком принесли пристрій, та про гроші забули, чи що. Отаке то думаю: забули? Добре, що гроші на подорож мав, то й поїхав. Бо приїде комісія з Праги перевіряти спади головних дренажних відкритих каналів. Це з того проєкту, що я так «ретельно» вивчав.

У тому маршруті все було добре, тільки автобус, що мав мене привезти з двірця до Бернардіц, уже довший час курсує тільки до половини дороги. Доїхати кінцями вже не маю часу, щоб на дев'яту бути на місці. Авта дістати неможливо. Питаю водія автобусу, чи може мене довести до Бернардіц та з'ясовую йому своє становище. Пішов. Десь телефонував. Каже, що завезе мене, куди треба, якщо я оплачу певну кількість квитків.

Згодився я, бо що мав робити? Наказ є наказ: від 9-ої години ранку маю чекати на комісію з пристроєм, приготуванням для мірвання. Фігуранти з латами стоять на місцях. Поставив нівелір на призначене місце, де дренажний канал входить до потічка, чи, може, й невеличкої річки. Тут же і місток, і перехрестя доріг.

Комісія, замість дев'ятої години, прибула на будову десь біля одинадцятої. А мені то що? Я на час був на місці. Рахунки за подорож у кишені з маршрутом, виписаним у канцелярії та купою квитків за автобусовий переїзд. (Автобус їздив до Бернардіц, але тільки тоді, коли була певна кількість пасажирів).

Час від часу заглядаю в нівелір від нічого робити. Фігуранти з латами куняють, посідавши на межі, та вигріваються на осінньому сонечку.

На протилежній межі, подалік від фігурантів, напіврозлігся якийсь чолов'яга, підмостивши під бік мішок. І бачу — пильно до мене приглядається. Та вже кілька разів поривався до мене підійти, ніби хотів щось сказати. Але все хтось підходив, або був поблизу. Людей цікавила «машинка»-нівелір. Нема людей. Я сам. І він, той чолов'яга, біля мене. І так, підморгнувши хитрувато, каже до мене:

— Як ти до того дістався? Їй-бо, молодець. І заглядаєш до того, так ніби й розумієш? — І вже з гурморцем: — Як ворона до кістки?

Я нічого не кажу. Підсміхаюся. Бо й що я мав на те казати? А чолов'яга говорить про щось, а про що, я не второпаю. Аж назвав якусь будову, де я, ще як був студентом, працював робітником. Я всі роки, коли був студентом, працював на будовах. Стипендія була мала і значна частина студентів на літо йшла на підзаробітки. Про ті підзаробітки згадувано в спогаді «Студентські часи».

Той чолов'яга (тому чолов'яга, щоб виділити якоесь від звичайних людей) був тип, не поганий по натурі, з непосидющих людей, які тинялися від будови до будови: заробить, проп'є і мандрує далі, тягаючи на собі весь свій маєток і робітничі причандали — кирку та лопату.

Почалась комісія. Заглядають пани до нівеліра, час від часу, ніби контролюючи мене. Пишуть, підраховують. А потім переходимо на друге становище. Фігурант забрав пристрій, а я трохи затримався. А вже мій колега по роботі біля мене. І так, ніби аж з доколом:

— Так ти, справді, інженер?..

Я ні те, ні се, так, наче вибачаюся, що зробив йому таку прикрість, мовчу.

— Так то з вас, пане інженере, на пиво. . .

Навіть радо дав йому на те пиво за пригадку, що все на світі є дочасне, та й ніби за щирі гратуляцію.

Кінчилося міряння. Протокол писали у міському уряді. Шеф, інженер В. Лаціни, ніби аж хвастається мною, коли знайомив з панами міського уряду. Ось, мовляв, яка моя фірма, отакий персонал має. А що я приїхав на власні кошти і фірма не мала авансу на подорож, про те думав я. А шеф ані заїкнувся мені про те. Там же, в міському уряді, запізнався я з інженером Юречком, що провадив будову.

Залишає мене інж. Лаціни на будові, щоб нівелював і виносив на папір подовжні профілі головних меліораційних збирачів.

Інженер Юречек мав заопікуватися мною, і дати все потрібне для переведення роботи.

У готелі, як на містечко, досить гарному й чистенькому, де оселився інж. Юречек, дістав і я кімнату.

На вечерю зібрався увесь персонал будови — не то асистенти, не то майстрі. Розглядаюся ближче, якесь усе чудне, і про будову ніхто не згадус. Та й сам Юречек зовсім мені не подобається; обличчя припухле, очі бігають, щоб не зустрітися поглядом. І з таким «трауром» під нігтями, наче ніколи тих рук не мив. І вся братія біля нього, оті помічники, такі на свого шефа подібні. Юречек — центр загальної уваги. І звертаючись до Юречка, вся публіка, аж занадто по-підлабузницькому говорить. Інж. Юречек тримається, як начальник, що ласкаво дозволяє дріб'язкові до нього підступити ближче...

Вечеря, ніби на моє увітання, як нового співробітника, затяглася далеко за північ, чи не до третьої години. Гучно. І пиття пива та горілки — скільки пузо витримає. До столу підсідало багато якихось людей з бажанням випити на шармака-дурничку. Хвальби і підлещування до Юречка текли бурхливим потоком. І він усе те приймав з усмішкою поблажливости. «Ну й компашка!» — подумав я. Все було таке нове, неочікуване.

Встав я на другий день перед восьмою годиною. Поснідав та й чекаю обіцяних фігурантів. Минають години. Ніде нікого. Запитати? Робота десь далеко за містечком. Будити Юречка не наслідився. Дочекався обіду. Пообідав. І далі чекаю. І знаю, що Юречек ще спить, одпочиває від нічних трудів. Аж по годині третій показався Юречек в їдальні. Тепер він був, як через тісну трубу простягнутий. Видно, спав не роздягнувшись, рила не мив і розчесався п'ятірнею. Зрадів, що мене побачив, і запросив до столу... на сніданок. Кажу, що я вже пообідав. Щось намагався його питати про фігурантів, а він мотав рукою, як віл хвостом в осені від мух. Та воно й правда: ось-ось і вечір буде.

Подали інж. Юречкові на сніданок: хліб, масло,

та найсмердючіші сиречки (кружальця сиру липкого й гострого) і до того.... пива, якого він ковтнув майже нараз, з півлітра. А потім уже далі пив помалу. Жагу мав велику — нарікав.

Частує мене. Дякую, та щоб відчепився зі своїм припрошуванням, попросив каву.

Нарікав Ючерек і на якусь шлункову хворобу, та все дудлив пиво. Говорив при тому про свою колосальну практику в будівництві. Де він і чого тільки не будував: гідроелектрівні, водотяги, каналізації, будинки якісь величезні. Знав усі будівельні фірми чеської республіки. Меркнула вся мисливська героїка перед його фантастичною автобіографією. Вуха мої зовсім зм'якли і позвисали, як у хорта. Того, що він набудував за своє життя, вистачило б на його батька, діда і прадіда...

А після того всього випитого, замовив Ючерек коньяк, мовляв, дуже корисно для стравотравлення, та дуже наполягав, щоб і я подбав про добро мого шлунку. Прийшлося, перед турботами про мій шлунок, уступитися.

Ще й не кінчив Ючерек оповіді про свої таланти, як почав збиратися персонал фірми. І знов те самісіньке, і до тих же трьох годин ночі, як і минулої.

Я, як і минулої ночі, не дозволив за себе платити. Але й думав про те, що то мені дорого коштує. Чи витримаю? Тепер уже умовився з одним майстром, щодо фігурантів і доставки пристрою та й мене на будову. Але на ранок я знов нічого не мав. І цей день був достеменно, як попередній. Нічого в програмі не змінилося. Ючерек запевняє мене, що все буде добре. Відпочніть, мовляв, від канцелярської праці. І аж на третій день, десь о годині другій, він був уже по своєму сніданку і запропонував їхати з ним на будову. Таратайкою, через містечко, поїхали ми на місце, де провадилася меліорація-дренування. Ючерек з таратайки не встав ні разу. А на дорогу викликав майстрів і немилосердно їх лаяв. Ревів, як тур. Цілий червоний, і очі йому лізли на лоба. Я аж трохи боявся за нього, що трісне йому горлянка. За що і по що він

«грів» своїх підлеглих я не розумів. І чого вони мовчали, тільки мукали, чи мекали, ніби язика їм повсихали. Трохи ясніше мені стало, коли по дорозі до містечка Юречек мене повчав, що хлопів треба час від часу пострашити і що без того діло не пішло б. Та ще й радив мені, як молодому інженерові, цю науку добре запам'ятати.

Я думав, що тепер усі пересварилися і ввечорі ніятики не буде. А воно зовсім навпаки, пили ще більше. А похвальби до пана інженера Юречека були ще солодші. І хоч запевняв мене Юречек, що завтра уже обов'язково піду міряти, завтра було, як і в попередніх днях. Я нудився. Щось читав. Відчував утому від недоспаних ночей. Кишеня моя худла. А мудрого я видумати нічого не міг. Оті «завтра» та «завтра»... Уже думав, чи це не пастка на мене? І страхався: що скажу інж. Лаціному?

Одного вечора до «інженерського» столу набилося стільки люду, що була можливість утекти. І я сховався в кімнаті подалі від ресторану. Була то кімната мисливського клубу. Був там і грамофон і багато платівок. Уже було десь по дванадцятій. Реве той «інженерський» стіл. Витяг я дві платівки «Мамічко, мамо» і «Гоші од Зборова» та й граю попеременно. І та і друга пісня кому не зашкребе десь там, хто блукає світами, та й бачив не один наш Зборів.

Граю та й граю. Аж бачу стоїть біля мене місцевий фабрикант, пан Жіжка — одно ім'я чого вартє,* приємна людина, весела, дотепна, і бувала в світах. Не русофіл, на рідкість велику, в Чехах, а ще й знає нашу біду українську.

Питає мене:

— Чи вам не надоїло грати пісеньок?

Я чистосердечно признався, що ні.

А на те пан Жіжка:

— Так нам того сумного досить. — І далі: — Кинь-те музику, ходіть між люди. Зараз я виступаю перед

* Жіжка Ян з Троцнова. Гусит і чеський полководець, національний чеський герой кінця XIV і початку XV сторіччя.

товариством, а цей ваш музикальний супровід до того не годиться.

Тож незручно мені було відмовити йому, та й цікаво, що то за виступ він має. Я думав: гратиме, бо чехи музиканти. І чомусь подумав, що то буде скрипка.

Але що той фабрикант виробляв з картами! Точнісінько так, як оті «чудодії» десь у цирку. З карт перейшов на корони-монети. Де він їх тільки не знаходив, або витягав. Сипались монети з носів, з вух, витягав їх людям із-за коміра. Прийшлося реготати не так із «чудодійства», як зі здивування. Потім прийшло ще багато різних «номерів». Чистота переведення «чудес» була на висоті не аматорській. І ясно, багато додавало до веселости і його конферансьє — він же сам дотепний, інтелігентний.

Тиждень кінчився. Я без роботи був стомлений, мабуть, таки більше, якби робив шіснадцять годин щодня. І прийшов наказ з'явитися в канцелярію і з пристроєм, який так і не витягав я зі скриньки.

На прощання Юречек каже мені:

— Самозрозуміло, ви шефові нічого не скажете, як тут було. То тільки на ваше увітання ми робили. — І додав: — А скажете, що ви випрацювали подовжні профілі. — І назвав мені числа ділянок, та ще щоб я собі те записав.

Я знав, що якось так будемо прощатися, і вже наперед мав відповідь, бо передумував, що робити в такій дурній ситуації:

— Якщо шеф, інженер Лаціни, мене не питатиме, сам я йому нічого казати не буду, але, коли запитає, скажу, що нічого не міряв. А коли жадатиме wyjaснення, покличуся на вас, що ви даєте йому звіт.

На тому й розійшлися. Хотів, чи не хотів Юречек, а мусів зі мною погодитися. Добре, що я не пив, не гуляв за його щедрість.

Інженер Лаціни нічого мене не питав. Ще сидів я там у тій порожній канцелярії. І накінець, розраховавшись, відійшов. Туговато виплачували.

3. В ЗЕМСЬКОМУ УРЯДІ В ПРАЗІ, ЯК ДОПОМІЖНА ТЕХНІЧНА СИЛА

Родині моєї дружини, та, мабуть, і їй, вершиною благодаті було, щоб я став «статнім уржендніком» — державним урядовцем. Було вже раніше подане прохання до Земського уряду в Празі до відділу водотягів і каналізації, з підпертям професора Граскего з боку фаху, і політичним натиском з боку родини моєї дружини.

Прийшло повідомлення з уряду, що мене приймуть до праці як допоміжну технічну силу. Це зовсім не інженерська робота.

В Чехо-словацькій республіці наш диплом не признавали, як рівнож не давали і нострифікації.

Але в родині радощі були великі: «Же он тедь статні урженднік» — що він тепер державний урядовець. А мені, сказати правду, в той час так було однаково, аби тільки знов не якийсь Лаціни.

Платня, не ціла тисячка на місяць, мені псувала настрої. У Лаціного я мав майже в півтора рази більше. А родина дружини хотіла, щоб жив «відповідно» отому титулові інженера, що вони підкреслювали де треба й де не треба. Титул дає положення в суспільстві, це його головна вартість. Так думала дружина і її родина.

За одно тільки відступлення квартири в Празі було заплачено щось п'ять тисяч, а меблі ж теж коштували багато. І все це — так годиться інженерові. Скорше, думав я, його дружині. Професор Шовгенів не так думав про те, що годиться інженерові. Я вже тоді відчув, що я не є паном свого становища в родині.

Зголосився я до свого нового шефа в установленний день і час. До інженера д-ра Вацлава Черного, ди-

ректора Відділу водотягів і каналізації Земського уряду в Празі. Кремесний, уже з лисиною, середнього зросту, з пузцем, мій новий шеф. Його кабінет викликав повагу: тяжкі меблі, багато хатніх квітів, на підлозі тяжкі килими. Подовж стін шафи — повні книжок. І великий письмовий стіл, на якому все порозкладано в порядку. «Дисципліна, упорядкованість», — подумав я. Я знав, що д-р Черний і проф. Граскі на вазі — хто кого перетягне. Мав д-р Черний свої наукові праці, з яких дещо відчитували ми будучи ще студентами.

Прийняв мене шеф дуже тепло, а його лагідна усмішка і м'який голос розвіяли страхи. Розпитував не багато, ніби те знав наперед, а хотів тільки пересвідчитися, що воно якраз так. Та і його один зі співробітників був асистентом у проф. Граскего, і заступав іноді професора Граскего у нас в Академії.

Повів тепер мене д-р Черний представляти своїм, а тепер і моїм, співробітникам.

Як державні урядовці, всі вони мали ранги: радник, комісар, та ще якісь, що тепер не пам'ятаю. А найнижчий ранг — оті допоміжні технічні сили, до яких тепер і я належав. Але, здається, і там були ступні.

Та, що я побачив тоді та пізніше склалося в певну характеристику тих людей. Всі вони інженери — крім отих допоміжних.

Радник Лебль. Сивувата кучерява голова з високим чолом, за рахунок лисини. Поет, письменник або щось таке. Дотепний, веселий, жартівливий. Знав декілька мов і був пристрасним збирачем картин, що їх мав щось із сотку, цілу галерію.

Радник Вацлав Земан. Як кажуть чехи, наче зі шкатулки витягнутий, такий елегантний і підкреслено одягнений — ні пушинки, ні порошинки.

Радник Міхал* — німець, симпатичний товстячок, невеличкого зросту, скидався на купця з ліпшого підприємства.

* Міхал і Вагнер та ще Хрістель — урядовці для Судет.

Комісар Ярослав Марета, високий, трохи вже з округлими формами, з перебитою рукою. В першій світовій війні капітан артилерії. Вдівець, чи розведений, але жінок любив.

Комісар Вагнер — німець, високий, дебелий, рухливий. Мало коли його бачив і ніколи з ним не співпрацював.

Пан Прохазка, якась старша, ота допоміжна технічна сила. Виглядав скорше на вчителя, з непомилливою міною на обличчі, недоціненого таланту, з вічним наріканням на все і на всіх. Тримався гордовито.

Гер Хрістель — німець, хоровитий, працьовитий, але товариський і тихий.

І найменший гвинтик у тім механізмі — я.

Ні, ще був один службовець, що розносив папери та приносив сніданки. Дуже симпатичний дядя з червоним обличчям і услужливою посмішкою, щоб усім догодити.

На загал, всі ці люди мені сподобалися. Відчувалося, так би мовити, колегіяльне ставлення між собою, не минаючи й мене.

Приділили мене на допомогу радникові інженерові В. Земанові.

Робота починалася о годині восьмій ранку й кінчалася о третій годині по обіді, без обідньої перерви. Так, казали, було за небіжки Австрії (чехи не кажуть Австрія, а Раковско), так лишили і за Республіки. Хоч обідньої перерви не було, але сніданок о десятій годині бував довгенький. Тоді ходили від столу до столу, розповідали новинки, читали газети. Була то приємна частина дня. Я нікуди не ходив, хіба читав газету. Хрістель, що сидів зі мною в одній кімнаті, був небалакучий. Але гості до мене заходили. Іноді і сам «предноста» (директор) д-р Черний бував. Усе розпитував про Україну, про нашу Академію, про большевиків. Він знав, що більшість еміграції — колишні вояки Української Армії. Цим питанням цікавився. Звертався, як і всі між собою, до мене: «Пане колего».

Як я вже гадував, мене призначили на допомогу радникові інж. В. Земанові. Він звернув мою увагу на

те, що любить чистоту в паперах. І оті значки-закарлючки, коли цифри й обрахунки правильні, ставив акуратно. Потрібні вставки в папери робив каліграфічно. Все це відповідало і його зовнішності. Ота хусточка в кишені блози, так же старанно зложена. І одяг і цілий пан радник наче випрасуваний.

Але перш за все я мусів докладно простудіювати і навіть вивчити всі будівельні закони й умови та окремі правила переведення будов водотягів і каналізації. Та ще й окремі умови, що витікали з особливостей даного об'єкту. Вивчив я те все дуже добре. І як же ті закони й правила пригодилися мені в дальшій роботі, коли вже я не працював в уряді. То добра «зброя» не тільки для «оборони», але й для «нападу». Бо далі, за всю свою інженерську практику, якщо не працював в Земському уряді, то співпрацював із ним. Тільки вони мене потім контролювали, а я постачав їм матеріал для їхнього контролювання. І вже добре підкований, знав, де можна смикнути, а де — зась. Та про це пізніше, до того ще прийде.

А перша моя контроля будови і рахунку була якраз в Подебрадах, місті, де була наша Академія, та де я прожив багато років. Еляборат, так на сантиметрів тридцять заввишки. Та ще й проєкт, за яким будову переведено. Така купа паперу!

Робота складалася з перевірки рахунку за будову. Рахунок мусів бути базований чи опертий на оферті, себто на цінах, поданих в часі конкурсу, чи на змінах, які внесені до будівельного денника, по обосторонній догоді. Рівнож входила до контролю перевірка на місці переведеної праці.

Назагал, праця не складна і не інженерська. Та що робити?!

З Польщі, куди поїхали наші абсолюенти та й брат Олекса, не радили кидати Чехію.

В чому маю сумнів помагають або Хрістель, або Прохазка. А радник Земан прямо наказує з усім звертатися до нього.

Знайшлися якісь неясності в рахунку і не тільки

мені, а панові радникові. Він крутив головою, наказав поїхати до Подебрад та з'ясувати на місці.

Поїхав я в «свої» Подебради. Перевіряючи, треба було лізти в канал метрів зо два високий, переміряти профіль і довжину. Місто дало чоботи, плащі, рукавиці та все потрібне до того. Полізли люди в канал, мусів і я туди лізти. І зовсім там не було ніякого смороду. А всі стіни вкриті, як сріблом. Пошкрябав я те «срібло» — осипалося. Оце і все, що з того лишилося. Та ще упертість міського інженера Вурма, який захищав зовсім неоправдані позиції в рахунку. Наприклад: одвезена земля перевищувала всю викопану землю для покладання труб. А чим же засипали викопи? Я доміркувався, що місто Подебради будувало управу курорту за рахунок каналізації. Каналізація була будовою, субвенційованою урядом, то ж була можливість на ту субвенцію робити і міські роботи. Так думав Вурм. Не знав усіх тих законів і не вмів ними крутити.

В уряді я все зреферував Земанові, що там знайшов і перевірів. Все він прийняв, як ніби сам був там. І підкреслив, що все, що я роблю, стверджує він, та аби я відповідно до того й ставився до своїх обов'язків.

А далі було цікаве для мене. Виїзд на будови звався «комісіями». За ті «комісії» подавалися рахунки, як позаплатневі видатки. Зробив я той рахунок на справді зроблені видатки та поніс комусь там підписати. Подивився той пан на мене, на рахунок, і знов на мене й каже, аби переписав та порадився з кимсь, як треба писати рахунки за ті «комісії». «Які я міг зробити хиби? — думаю. — На блянку написано, номера ж пишуться і по-чеському й по-арабському однаково».

Пішов я радитись до Хрістеля. А він ніби й злоститься і сміється (Казав мені радник вивчити закони — та не всі). Мовляв, де ж то хто бачив їхати до Подебрад за 60 корон? З Праги до Подебрад щось 50 км. А як Хрістель то вимовив, так можна подумати, що 500 км. Сіли ми писати вдвох. Цікаві на той час речі відкрив мені п. Хрістель. Повчав мене, що коли я мав бути о годині восьмій в міському уряді в Подебрадах,

так мусів виїхати з Праги за півдня перед тим. А тому мені належить за пів дня діста і нічліг в готелі. Далі від двірця належить візник туди і назад. Коли там праця закінчилась по якійсь годині, знов готель і на другий день півдня дісти. Також належить за перевіз інструментів, чи приладів, як їду на таку працю.

Кажу: — Все мав на місці.

— А метр у кишені мав?

— Мав, — кажу.

Належить за перевіз інструментів. І все дивиться п. Хрістель у книжку. Ото ті закони, що мені не дав вивчати пан радник.

— Та ж, — кажу, — мене тут бачили ті півдні.

Хрістель на те, що то нічого, що бачили. А другим разом: «Ідіть додому, щоб вас не бачили». І отак рахунок за «комісію» збільшився в декілька разів. А коли я потім діставав тих комісій більше, то не ціла тисячка основної платні, не була вже така мала й доходила до півтори й більше. Початківці-інженери із Празької політехніки працювали за тисячу, тисячу двісті корон на місяць.

В передріздвяний час прийшов до мене на бесіду радник Лебль під час сніданку. І він тепер давав мені працю й комісії. Щось ми говорили, а потім підсовус мій телефон і говорить з кимсь, титулуючи його «міністерський раднику» і на ти. Накінець різдвяні побажання з додатком, щоб пан міністерський радник легко пер... і м'яко ср... Я вирячив очі на радника.

— Скільки тобі років? — питає Лебль. («Ти» від начальства у чехів вважається за гарне ставлення до підлеглого).

— Тридцятка минула, — кажу.

— Ото ж бо й е, доживеш до наших років, тоді й згадай.

Пане раднику, згадав і згадую. Тепер і я собі і всім добрим людям того бажаю.

Так я попрацював у Земському уряді в Празі до весни 1930 року. На весні ж того року була велика демонстрація інженерів і студентів, та й взагалі високошкільної молоді і абсолювентів проти того, що в уря-

дах позасідало багато чужинців, а свої ходять безробітні.

І то була свята правда. У Подбабі, як я сам бачив, самі Івановичі та Семейновичі... А в Земському уряді відділ доріг і мостів, як проходить їхнім коридором, там чути тільки московську мову і лайку. Щось дотикалося будови водотягу технічних інтересів в іншому відділі, і мене послали з плянами з'ясувати справу. А інженер того відділу дивиться в папери по-чеському писані, а читає по-московському. Так звернувся й до мене. Злість мене взяла, чому мав би я відповідати йому в його мові? Кажу по-чеському, що не розумію. Подивився він на мене, ще раз прочитав моє прізвище й перейшов на чеську мову.

У Празі був відомий такий анекдот: Купує щось у крамниці москаль і звертається по-московському. Його не розуміють. Він з обуренням каже: «І кагда же ви чехі научитесь гаваріть па рускі?»

Не знаю, чи позвільняли всіх чужинців, чи ні, але мені виповіли роботу на день 15 березня 1930 року.

Не весело. Ось-ось стану батьком. Квартира так дорого коштувала в Празі. Та це не моя справа. Робила те все родина дружини для державного урядовця, чи, власне, для його дружини. Скиглив рідня дружини: «Статні уржеднік» пенькнув, як мильна кулька.

В той час я контролював рахунок за невеличку будову водотягу, фірми Йозеф Драгош з Високого Мита. Власник фірми, інженер Богуслав Драгош, часто навідувався до уряду і мене знав, бож я працював над його рахунком. Інж. Драгош товстячок, може, трохи старший від мене. І от він пропонує мені перейти до нього на працю. Я згодився.

Але мій майбутній шеф натякав, щоб я не дуже доглядався «грішків» у рахунку, яких там було немало і, сказати б, дурнувятих. Навіть вперли п'яту стіну в чотирикутно будову...

Я відповів, що до 15 березня 1930 року буду захищати інтереси Земського уряду, а від 8 години ранку 16 березня, як він схоче, буду йому корисним. Він прийняв мою умову.

Запропонував основну платню на місяць 1600 кч. Покриття видатків подорожі, діти, додаткова плата в час праці поза осідком фірми. Тринадцятий місяць у році. Відсотки зі зроблених рахунків за будови. І тантьєми за добрі, окремо зроблені, заробітки для фірми. І все це на письмі. Тантьєми? Я того й не розумів, що воно таке. Але коли щось дають, чи обіцяють, можна згодитись, як би воно там не звалося.

4. У ФІРМИ «ЙОЗЕФ ДРАГОШ» — ВИСОКЕ МИТО

Шіснадцятого березня ранком, був я на новому місці праці у Високому Миті. Канцелярські кімнати просторі, світлі. Багато креслярських столів, але мало працівників за ними. Мій робочий стіл у кімнаті, де і стіл інж. Б. Драгоша. Столи поставлені так, що шеф дивиться мені в потилицю, і я мушу повертатися, коли він звертається до мене. Але я не бачу, що він робить, а йому видно мене. Щоб увійти до нашої кімнати, треба переходити кімнату спільника фірми, Врабца. (Зверталися до нього «пане ставітель»). Ставітель — у прямому перекладі будівничий, але тут, вживається як титулювання. А в Чехах без титулу тяжко жити, ну, прямо таки, як у Галичині. Кажуть: Австрія завинила, титуломанію завела.

Титул «інженер» був хоронений законом і його могли вживати тільки абсольтенти чеських високих шкіл, або інженери з нострифікованими дипломами. Абсольтентів Української Господарської Академії чеські уряди не визнавали за інженерів і нострифікації не дозволяли. А фірма (працедавець) хоче мати інженера, бо то підносить її престиж, сказати б. І видумали потім перед прізвищем писати «інж.» А повноправні писали «Ing.». І вовки ситі й кози цілі. А в часі Протекторату нас прийняли до «Спільки чеських інженерів» і зрівняли в правах і титулах. Тепер мали підписуватися ще й «дипломований інженер». Тут справа не тільки в титулі, але в тому, що на більших працях ставилася умова, що будову має провадити інженер.

Фірма «Йозеф Драгош» була колись великою, і заклав її батько інженера Б. Драгоша. А передаючи фірму синові, перед смертю, заповів, що візьме ставітеля

Врабце* до спілки, і без його згоди ніяких рішень щодо будівництва і ведення фірми не сміє робити. Знав тато свого сінка. Інж. Б. Драгош натура м'яка, легковажна, та ще й до того лінива. Любив смачно попоїсти, але пив у міру. Товариський, і носа не задирав. Людянність його була не роблена, а щира. Казали, що і його батько був такий — людяний і некупий.

Сімнадцятого квітня я міряв-нівелював вулиці в Тржебіховіцах під Оребом, мале місто, або мале містечко, багате і промислове, з кількома фабриками. А вісімнадцятого виносив подовжні профілі для прокладання труб водотягу.

В головній канцелярії у Високому Миті співробітники прийняли мене тепло і по-дружньому. В Тржебіховіцах — майже вороже. Особливо пан Черни, що провадив будову, дуже показував свою зверхність.

Десь в дообідніх годинах 18 квітня — була то п'ятниця — повідомила мене дружина що я став батьком. Телефонем я відпросився у фірми на декілька днів, сказавши про таку подію. Дістав поздоровлення від ставителя Врабце і дозвіл на відпустку.

Хоч це і не належить до мого інженерування, але легше мені було, що син прийшов, коли я мав працю.

До Тржебіховіц я з відпустки не повернувся, а мав їхати до головної канцелярії у Високе Мито.

Та й не хотілося їхати до тих панів, що там пізнав. Той Черни — асистент, хоч чув, що звертаються до нього «пане інженере», так виразно показував мені свою начальственність, хоч я зовсім ні на що не посягав. Робив своє. А то правда, тримався осторонь. Щось у тому Чернему було юречківського, а це насторожувало. Видно було, що п'є без міри. Обличчя сірувате, синяки, але які! Аж чорні під очима. А що рахунок за будову водотягу, що я останньо перевіряв у Земському уряді був зроблений ним, так із того рахунку і будівельного денника було видно, що то за «спец».

* Врабце — по-нашому: горобець.

5. СЕЛО ПОПОВЕЦ

Та що мені до всього того? Я в центральній канцелярії, а міряє вулиці хтось інший. На столі бачу проєкт водотягу. Каже мені інж. Драгош переглянути той проєкт, зробити, коли треба, зауваження. А після обіду поїдемо до села, де будуватиметься водотяг. Дивлюсь — проєкт зроблений нашою (як скоро вже й нашою, хоч стілець на якому сидів, ще холодний, а нашою) фірмою. Думаю, дуже довбатися не буду. Без потреби наживати собі ворогів? Та ж він перевірений і затверджений Земським урядом. Цікавився технічною стороною виконання. Гарно, чистенько все зроблено, та інж. Б. Драгошем підписано. Головне, що мені було нове, водотяг запроєктований з подаванням води «тркачем». Був у підручнику такий пристрій для подавання води. Але хто сьогодні вживає таку самопогонну силу, якою є джерело води мінімально використане? Але тут хоч плач не можу пригадати, що воно за чортяка, отой «тркач». З проєкту теж того багато не зрозумів про «тркач».

І пішов Богуш (так поза очі звали інж. Драгоша всі в канцелярії) розписувати того «тркаче» вигоди. Не знаю, чи він зауважив, але я, мабуть, ліпше б зрозумів метикування хоч би про астрологію, як про той «тркач».

Є в підручнику професора Граскего щось про «тркаче», і малюнок, та ніхто про нього й не згадував. Є і підручник, та ще в нерозпакованих речах.

Поїхали по обіді до села Поповець, що якихось кілометрів десять від Високого Мита. Сільце на горбку, біля ліса. А вода в глибокому яру, порослому теж лісом. Там я й побачив старий «тркач». Познайомився зі старостою села і старшими громадянами. Знайшлася

й кімната для мене в пана Штенічки. А харчуватися мав у господі. Все полагоджено. Грошей досить лишив мені шеф і поїхав додому. На ранок привезли нівелір і призначили в поміч місцевого старшого муляра щось як ніби майстра.

Я знав, що це мій новий кусень хліба і що все треба робити добре. Коли ж я не знав як? Початки тяжкі, кажуть люди. Але ж і не святі горшки ліплять. Теж добра мудрість! З Божою поміччю — щось воно буде.

Помічників привів мені мій майстер. Кілочками визначив я напрямки, де мають лежати труби. Переміряв, знівелював, поробив подовжні перерізи для покладання труб та викопів. Визначив і місце будови резервуару. І треба рівночасно починати будову, хоч не дуже високої вежі для резервуару. «Тркач» буде подавати (виштовхувати) воду до резервуару, а з нього по гравітації розтечеться вода вже сама до хат. На оте люди дуже тішилися. Бо старий «тркач» штовхав воду до відкритої криниці посеред села, а з неї брали відрами. А в Чехах це вже тяжка праця. Поносились би на коромислах, як у нас. Іноді таки й далеченько було від хат до криниці. Та це в нас, де господарює «висококультурний» москаль, як пес на сіні: і сам не жере і коневі не дає. . .

Той муляр Скржіванек,* що мені дали до помочі, хоч і був добрий муляр, та все ж тільки муляр. І це знали мої шефи, та приділили мені ще одного майстра, який мав догляд на поправі парафіяльного дому в сусідньому селі, може, за три кілометри від Поповця. І отой майстер давав указівки моему Скржіванкові, але робив так «мудро», що виходило, ніби то від мене.

Чую, майстер говорить зі Скржіванком про «штєніжі». А я ж, не розумію, про що говорять, бо в житті вперше чую те слово. А в розмові так, ніби й я беру участь. Хотів було запитати, що воно за гаспид, той «штєніж», та роздумав. Мушу сам доміркуватись, що воно таке.

* скржіванек — жайворонок по-нашому.

Кінчилося міряння і обчислення матеріялу. Треба писати замовлення.

Запропонував мені майстер заїхати на його будову й порадити йому розв'язати якусь водотяжну проблему.

Думаю: от тобі маєш, ще мені того потрібно. Тут так-сяк даю собі раду. А найгірше ота непевність — що воно, та як зробити, щоб було добре. Де ж мене і хто вчив писати замовлення та ще на такі матеріяли, які з водотягом не мають нічого спільного. А того, до дідька та ще й трохи: труби різних розмірів, арматури, гідранти, вентиля, спеціальні частини на з'єднання арматур, різні коліна, пісок, цегла, цемент, дерево на кріплення викопів, дерево на шалювання, дошки, залізо на армування конструкції. І десь там ще ті «штєніжі».

Поїхали ми з тим майстром на повіводство. Питання водотяжне не було таке складне, Богу дякувати. Записав те майстер до свого будівельного денника, а я дивився до того зошита й таки прямо рота роззявив. Мене здивувала майстерність шкіців і зарисовок попереднього стану будови і проведених оправ будинку. Та ще й кольоровими олівцями штриховкою означені матеріяли. Читаю підпис: Бубенічек.

Питаю, а чи знає майстер Бубенічка, визначного маляра в Чехах і знаного працівника в лялькових театрах?

— Це мій рідний брат, — каже майстер.

Згадали ми його брата, з яким я десь здивався.

Потім вийшли на подвіря і каже мені майстер, що все дерево з риштовань він має передати на мою будову. І поклавши руку на стовпи, що втримували риштовання, сказав: «А ці «штєніжі», хоч і короткі, та може вам будуть потрібні на доточки, або, взагалі, на будові». Заковика, тепер уже без лапок справа штєніжів розв'язана. А дякувати не випадає, і радість хотати прийшлося.

Якось так говорячи, радив мені майстер бути спокійним. А мені ж здавалося, що я зрівноважений. Все,

мовляв, буде добре. Майстер уже тоді був старшого віку й терпів на серцеву недугу.

А на вежу водотягу не міг підійматися, моторошно йому ставало. І з балачок вийшло, що він уже не одного молодого інженера впроваджував у його фах, як мама дитину за ручку при перших крочках. І підбадьорював мене весь час. Але до штеніжів я не признався.

Замовлення було в канцелярії й поступово доставав я потрібні матеріяли. Затримки не було. Раз а то й два на тиждень бував Богуш. Довго сиділи тоді в господі й баяндрасили з господарями того села. Іноді й до пізної увечері. Умів Богуш бути приємним у товаристві і на селі. Сипав дотепами, анекдотами, розважав і розважався сам. А мені це дуже улегчувало мати між людьми приятельство, бо це так потрібно на будові. В господі ж були й господарі будови, і вони ж і робітники.

Викликали мене чогось до головної канцелярії. Я їздив туди на ровері, а іноді, як було щось спішне, посиляли й авто. Залагодив, що потрібно, і вже відходжу. А панна, що полагоджувала мої замовлення, каже зайти до її кімнати. І показує мені моє замовлення справлене, але не щодо кількості чогось, а щодо писання. Я аж здивувався. Не з правопису, те сяк-так можна б було, скажімо, пробачити, але і в літерах була мішанина латинки з нашою абеткою. Сміх і горе. Потішає мене панна: «То нічого, я все прочитала, я знаю ваші письмена, можете й далі так писати, то для мене вправа». А головне — без злоби і з милою усмішкою. Посміялись, та й попрощались по-доброму. А я думав: «А щоб воно скисло!» І вже тоді пильно дивився за тим як пишу.

Привезли на будову й ті штеніжі — довжелезні деревини, рівненькі може, яких тридцять сантиметрів у корені. І так же легко їх поставили, прямо було мені дивно.

Роботу в головному закінчено, і то не за цілих два місяці. Але не все так гладенько йшло. Забетонували сходи. А вежа якихось до двадцяти метрів ви-

ска. А бетон не засихає — тиждень, два, можна пальцем колупати. Що робити? Все було зроблено, як перепис каже: і цементу не шкодували. Послали пробу цементу до фабрики. Цемент добрий. Де ж хиба? Пробу піску, хоч примітивно, зробив я сам. Гумусових домішок було не мало. Розбовтаний пісок у літрі води давав порядно каламутну воду. А злита і відпарена вода лишала певний відсоток того болота.

Родина моя мешкала тим часом у Подебрадах, і я їздив туди до них кожного тижня. Там же жив і проф. Граскей. Дістав я від професора дозвіл на побачення. Та й розказав про ті турботи зі сходами (щоб не забув: фірма замовила пісок річний, праний, а той, хто висилав, щось там переплутав і послав в Поповець брудний, а на якусь іншу будову — праний).

Пішов я до свого професора розповісти про свої турботи, та ради спитати. Заспокоює, каже, як не за місяць, так за два, а сходи будуть тверді. А потім почав так сміятися, що з очей текли йому сльози, і аж трусився. «То, каже, не біда зі сходами.» А от він десь в Югославії будував, молодим ще інженером. Ішли з роботи, резервуар був, а на ранок так ніби його хто вкрав. Сповзла гора, а з нею і резервуар поїхав. Був я і в професора Кукача, що нам викладав залізобетон. Цей не сміявся. Але запевнив, що сходи стверднуть. І вони таки ствердли. Може, стоять і до сьогодні.

То було про будову. А жив я в тому Поповці. Звичайно, по вечері в господі якусь хвилину сидів між людьми. А іноді й відразу йшов додому. Але таке рідко траплялося. Майже щодня, проти господи стояв гурт поповчан. Молоді дядьки, парубки, і якусь годину-дві йшла гутірка: сільські новини, про політику і в Республіці, і в світі. А бувало хтось на гармошку грав. Це вдруге в житті я був тільки серед чехів. То й учився чеської мови.

І чую там все слово: «і куш». Це не то жартом не то заперечення комусь на сказане, або й здивування. Мені це слово дуже подобалося. Вимовляли його так лагідно та тягли і те «і», і те «у». Виходило милозвуч-

но. І я все шукав нагоди те «миле» слово ужити. Та все якось не було нагоди.

На неділі я їздив до родини дружини, де дружина і син тимчасово, по ліквідації квартири в Празі перебували. І в обід за столом, дружина щось сказала, а я, щоб похвастатись моїм новим набутком у чеській мові, лагідно, як тільки міг, сказав: «І куш, Ярушко».

— Що ти сказав? — дружина до мене.

І бачу збентеження в цілій родині. Я вже помаленьку, по складах вимовив, слідкуючи, чи, бува, не зробив хиби ще раз: «І куш, Ярушко».

Вислід був зовсім протилежний, як я міг чекати. Я думав, мене похвалять за мої успіхи в «чештіне». А воно всі повтікали від мене, а дружина в сльози.

Потім я довідався, що: кушна — писок. А вираз у цілому: «Стули писок!» І це все. Я ж думав, що щось більше, дивлячись на переляк і сльози.

Ще з Поповце. Як я згадував, мав я кімнату в пана Штенічки. Коли прізвище від слова штеніце, так понашому штеніце — блощиця. А може, якось від «ште-не» — цуценя. Але до мого господаря ні те, ні друге не підходило. Був то вже не молодий, здоровий селянин. І напевне, не одна дівка оглядалася на нього, коли він був молодим.

Господарі чекали сина, що мав прийти з війська у відпустку. Мені розказували, що їх син дустойнік (старшина — офіцер), гарматчик. Та й фотографії показували.

І одного ранку, дуже раненько, я побачив атлета, по пояс голого, у закачаних над коліна штанцях, з вилами в руках, на купі гною, який накладав на віз. Привітався, ніби мене знав сто років, той синок моїх господарів. Потім з балачок довідався, що молодим старшинам випусків чеських військових шкіл мабуть, прищеплене розуміння вищости своєї над старшинами, вихованцями різних армій. А так воно сталося, що отим молодим старшинам і не було нагоди показати на ділі, чи добре їх вивчили й виховали республіканські школи, під наглядом французьких інструкторів.

На оті вечірні гутірки виходив і поручник Ште-

нічка. Всі між собою на «ти», просто тримаються, жартують. А одного разу навіть борюкалися. Добре пови-качувалися в болоті після дощу, і як би нічого. «Ду-стойнік»-старшина показував якісь нові способи бо-ротьби.

Кінчився для мене Поповец. На дрібні дороблення лишився Скрживанек, той муляр, що в мене був за майстра.

6. ТРЖЕБІХОВИЩЕ ПІД ОРЕБОМ

Фірма призначила мене на будову водотягу в Тржебіховіцах під Оребом, де я, як згадував раніше, кілька днів міряв нівеліром та виносив подовжні профілі викопів у вулицях міста для прокладання труб водотяжної сітки.

Але тепер я їхав туди для того, щоб перебрати ведення цілої будови. Підприємство мільйонсве. Місто. Не тридцять шість хат, як у Поповці.

Але й заковика до того.

Перед виїздом на будову була довга нарада з обома шефами. Вів нараду, власне, ставитель Вrabце. А інж. Драгош і я тільки слухали, хоч Богуш все ж та щось, якесь слово підкинув. А я таки зовсім мовчав, тільки, як кажуть, на вус мотав (хоч там ще й не було на що мотати...). Йшлося про становище, яке створилося на будові. Коротенько: сам провадячий будову Черний у спілці з усім персоналом обкрадають фірму немилосердно. Не тільки фальшують, власне, мають дві листи виплати заробітку робітникам, а й матеріяли йдуть «наліво». Треба тому покласти кінець. У поміч мені дають асистента Збожіла. Збожіл був сином робітника, який довгі роки працював у фірмі. І фірма допомогала синові вчитися в школі. А хлопець виявив добрі здібності і вроджену інтелігенцію. Мене аж здивувало як я ближче познайомився зі Збожілем. Читав, видно, він багато, коло зацікавлень — великого радіосу. Любив музику і на чомусь грав. Завжди чистенький, випрасований одяг і... такі пещені, красиві руки, і така ж мила, щира усмішка.

Як тільки буде можливо, керівника будови Черного заберуть геть, у ньому, мовляв, усе зло. А покищо, я маю перебрати всю будову, головне, об'єкти:

аккумуляційний резервуар, над ним водокачку і будову головних резервуарів. Чернему лишається прокладання труб. Писання будівельного денника переходить у мої руки. Складання лист виплат спільно зі Збожілем. Себто Збожіл дістає відомості від майстрів і по них складає листи виплат, а я відповідаю за справність виплаченого. І цікаве, коли так можна сказати, мораль, чи точніше «мораль» у лапках. Воно, мовляв, не добре, коли урядовець краде. Але якщо краде в нас, то краде і для нас, — це мені каже Драгош.

— А так заробити, щоб не красти, не можна? — питаю його.

— Тяжко так багато заробити — найбільше заробиться на тому, що в рахунку є, але не робилося.

От собі й думай, що хоч. А як працювати, то ж зиск мусить бути. Це певне.

І так я керівник будови, але і з Черним якимось інж. Драгош панькається. Боїться його. Саме боїться. Бо коли Черний робив щось незаконне в рахунках, так фірма ж знала про це. А розійдись погано, може Черний підкласти свиню фірмі, а то й шантажувати.

Ясно, Черний і всі його майстри проти мене. Мої люди: Збожіл, теслю Славіка послала фірма. Другого в напарники Славіку, найняв я, звався Мартінек. Мулярі від фірми, той, що гне залізо для залізобетону, теж від фірми. І поки що, бачу, головний монтер, німець Руфер і вся його монтерська команда в конфлікті з Черним. Руфер, як потім я довідався, на намови Черного не пішов.

Я весь час на будові. В канцелярію в Тржебіховіцах заходжу дуже рідко, тільки тоді, коли там сидить Збожіл.

Треба все робити обережно, щоб не розломити.

Я вже казав, що там усе носило присмак, а то й цілий смак Юречка і компанії в Бернардіцах. П'янка, п'янка і п'янка. Тільки не в господі десь, а в приватному помешканні однієї вдовиці, через те людям не так на виду. А ще ота нерішучість Драгоша.

Писання будівельного денника перейшло до мене.

З того виходило, що будову веду я. А все ж ніби «двос-властіє».

Знав я спосіб Черного — ведення цієї, дуже важливої, книжки, при розрахунках за переведені роботи ще з контролювання в Земельному уряді. Може, ті записи й були щодо мови грамотні, але з технічних додатків дивилося з того щось дуже недалеко, хіба така якась нижча технічна шкoла. А Черний дуже любив, як величали його «паном інженером». Настроює Черний усіх, хто дається, проти мене, і в міському уряді. Біда мені грішному. Але за що?

До канцелярії заходив я не часто, бо там поки що царював Черний. Всі мої доручення виконував Збожіл. Та й помагав мені щодо чеської мови.

Якось заходжу в канцелярію. Збожіл тре руки, наче подає знак.

— Що, — питаю, — сверблять руки?

— Підемо до мене на квартиру, — запрошує, — варто подивитись, не розпитуйте, побачите. І міна поважна.

Пішли. Показує мені цілий куфрик паперу і пропонує уважно подивитись. Листи виплат робітникам. Каже, що була того повна піч у канцелярії, така чавунна, циліндрова. Сірник — і все б згоріло. Мабуть, забули.

Послав я з тими паперами Збожіла до Високого Мита.

Ті листи виплат були добре підшиті, як у порядному підприємстві. Скільки того було! А при сотні, до півтораста робітників мали то бути добрі «заробітки».

Коли показано було інж. Драгошові ті листи, мотав він головою, як від оси, відбивався, і не хотів дивитись. Мовляв, знаю. А не хотів знати, мабуть, тому, щоб серце не боліло. Тепер мав підстави і доказ. Але всеодно зволікав із рішенням.

Староста міста, фабрикант і мільйонер. Мав добрі заробітки на виробі шкір і їх збуту для війська. Розумна людина, тішився повагою між своїми співгромадянами. При знайомстві ледь тицьнув мені свою п'ятірню. А на будові, коли приходив, з майстрами

ручкався, а мене ніби не бачив, хоч по-доброму, коли б було, мав би питати про стан будови не в майстрів. Після таких зустрічів, звичайно відходив у буду. («Ставебні буда» — легке з дощок збите приміщення, розділене на дві половини: одна — склад матеріалу й інвентаря, а друга — зі столом, на якому лежать

В Тржебіховіцах під Оребом, коли пан староста не визнавав такого «молодика» за досить досвідченого, щоб провадити будову.

пляни будови і таке всяке, що потрібно мати під рукою. А вночі, як немає іншої буди, там ховається сторож). Жалівся мені й мій шеф, інж. Драгош, що пан староста не задоволений. Мовляв, віддав будову молодкососові. А мені ж тоді було по тридцятці. Правда, борода й вуса мені ще тоді майже не росли, як належить у такому віці. Та на радість пану старості, хоч би й

хотів, не постарію. Та й не понесу йому метрику. А, може, підлива Черний олію в огонь, переконуючи його в своїй великій практиці. Якби воно там не було, але мені було прикро.

А все ж лід трохи рушав. Декілька разів на тиждень я мав приходити до п. старости на міський уряд, до його кабінету на підпис будівельного денника. Звичайно, в годину ним призначену. Частіше ввечері, після робітного часу. Я стукав до дверей його кабінету й чекав на дозвіл увійти, а потім довгенько дивився на його спину, поки він там докінчував щось розпочате. Аж тоді повертав голову й запрошував сісти. Одного разу довго шукав пан староста денник і не може знайти. А я ж пам'ятав, що він поклав його не туди, куди клав звичайно. Та й думаю: «Скажи — біда, мовляв, чого лізеш, коли не питають. Не скажи — теж біда, бо йому буде не по собі, коли так довго шукає. Думаю: поможу тобі, хоч і не вартий ти того».

— Якщо пан староста шукає денник, то останньо він був покладений... — і кажу де.

Маленька павза в рухах. Голови до мене не повертає. Помалу відкриває шухляду, і там той зошит.

Після того трішечки був м'якший. Далі, вже пізніше, я став у пана старости людиною...

Ще раз пригадую: вивчення законів і офerti річ поважна, і на будові, керівникові її, конче потрібна, щоб не йшов наосліп.

Запропонував я старості перенести резервуар трохи вище. Це дає більше тиснення води особливо в гідрантах, і особливо важливе у вище положених частинах міста. Пан староста зрадів тому, а Земський уряд зміну підтвердив.

При ситуації до зміни місця резервуару, був короткий одвід води від нього всього кілька метрів. А тому ціну за викоп землі, мабуть, не було калькульовано, просто взято, як кажуть, зі стелі, і випадково високу. Там був тяжкий матеріял викопу — глей з камінцями. В новій ситуації трохи викопу в тому глею з камінцями, а потім по м'якій луці. І то близько п'я-

тисот метрів до рівчака. Все по закону. А більше десятка тисяч підприємцєві в кишеню.

А тут ще трапилося таке, що копачі, які працювали на викопі котловану, проробили по їхньому. Були то дуже добрі грабарі — сильні, здорові хлопці. Їхній заробіток в акорді був завжди в півтора-два рази вищий від звичайних робітників. А на котловані вони заробили щось менше й нарікали. Я пообіцяв їм компенсацію за страту. Воно й правда, викоп у глею з камінцями тяжкий, ані киркою ані лопатою того багато не набереш. І дав їм добру ціну з умовою: не скоріше, як за три тижні, мають кінчити роботу і з покладанням труб. Скоріше зробити, то це занадто впадало б в очі. Бачили б люди, та й староста міг би доміркуватись.

Коли староста все ж розібрався, було пізно. І Земський уряд і старшина міста все ствердили, і в деннику записано.

Пан староста погратулював мені і то сердечно, підійшов так, ніби обняв.

— Не гадав я, молодики, що з тобою треба вухо тримати гостро і дивитися обома очима.

А я ані усмішки. Брав усе поважно.

Коли високопоставлена особа в Чехах каже ко-мусь «ти» — це «медаля». Тепер на будові він шукав мене і міцно тис руку.

Але то заробіток не так великий.

Було по дощі. Перевіряю для певности розміри котлованів, де мають бути резервуари. Два по шістсот кубометрів води. Котловани урядово перемеряні й кубатура викопів записана в будівельний денник. Все добре. Ходжу я по тому викопу та й бачу — мої за-каблуки грузнуть. І прийшла мені думка перевірити певність дна щодо уносности. Чи ж утримає ґрунт належну вагу?

Зробив я пробу на площі десять на десять сантиметрів. Вирахував затяження на ті десять квадратних сантиметрів, виходить, ґрунт не досить певний для тягару, щоб витримати цілу конструкцію резервуарів з водою. Зробив переполох у нашій фірмі, в міському уряді і в Земському, у Празі. «Рятуйте!» — спалахнуло

всюди. До проєктанта й звертатися нема чого. Змінили місце, ваш клопіт. Та й нормально такі речі перевіряються перед самою будовою об'єкту. На всі боки добре. Було вираховано, що потрібна залізобетонова дошка під дно резервуарів шістдесят сантиметрів заввишки і подвійно армувана й збільшена в діаметрі. Поки приїхала комісія з Праги, всі розрахунки були виготовлені і скалькульовано нову ціну. З огляду на таку небезпеку, на ціну не звернули уваги. Тут треба рятувати цілий проєкт.

Дивилися пани інженери з Праги в новий проєкт, у книжки, совали льюгаритмічні лінійки, сопли, ставили червоні гусачки. Все було добре в новому проєкті. Нова ціна за дошки встановлена з відкличками на ціни з оферти з відповідними коефіцієнтами, беручи під увагу збільшення арматури. Все по закону, і з відкличками на параграфи.

Пішла комісія на будову. Перевірила і знайшла все відповідно до зголошеного фірмою. Проба ґрунту не відкилася від подаваних якостей ґрунту.

Боязкі панове інженери з Праги ще підсилили арматуру і збільшили діаметр дошки. Ставлять панове підпис під проєктом, так мусить бути «фест».

Кінчилося все. Хто як зітхнув. Мабуть, я зітхав найбільше.

Сидимо з інж. Б. Драгошем, а він мені каже, щоб поспішив зі списанням потрібного матеріалу, щоб не було великої затримки в часі. Турбується шеф.

— Нічого мені не треба й нічого не посилайте. Все буде в предбаченому часі. — Глибоченько таки зітхнув я та й веду далі: — Дозвольте покаятися. Без найменшого, поганого наміру, сталося непорозуміння. Першу пробу ґрунту я робив по дощі. Проба показала недостатню твердість ґрунту. Потім робив на сухому, витримало підложжя в два-три рази більше, як треба. Та те ж, як залізо, той матеріал — глей з камінцями. Готовий цемент. А дренажів не пошкодую.

— Але ж сьогодні проба відбулася, і все, як ви раніше встановили. Ґрунт не витримував? — каже шеф.

— Пане інженере, що я мав робити? — кажу. — Комісію викликано. Місто в турботах. Пан староста був злий, а тепер знов добрий. Казав я поливати дно котлованів, а тим і зробити його м'якшим, і так воно й сталося.

Реготав інж. Драгош. Я так трохи зі сумом помагав йому. А думав: «Не кажи гоп, поки не перескочиш». А потім і шеф насупився.

— Але ж комісія заповіла перевірити розміри дошки, — каже Драгош до мене.

— Знаю. Согрішив раз, мушу грішити й далі. Хоч було каяття, та не було вороття.

Була комісія. Переміряла. Все знайшла в порядку. І дозволила продовжувати будову.

А як же воно було зроблено? Просто — забетоновані були перстні відповідної як справлений проект становив, сили. А саме дно резервуарів зроблено по проекту перед опрацюванням. Так чи сяк, без потреби зуживати матеріял було б, зонайменше не розумно. Оце й сталося, мимохіть, що заробиш найбільше на тому, чого не робиш, чи не зробиш.

Обрахували мої шефи, що заробили. Було того досить. Та й я знав, що то грубі десятки тисяч ка-че — корон чесько-словенських.

А за якийсь час дістав я із фірми лист, що мені підвищується місячна платня до двох тисяч корон на місяць, з платністю від дня праці у фірмі. Всі впливаючі з платні податки покриває теж фірма. А решта, як було — будівельний, місячний і тижневий додаток. То вже була, як на початківця, добре платня, а може й більш, як добра.

А найнесподіваніше було в другому листі. Там писала фірма, що перевела на моеkonto одноразову нагороду, п'ятнадцять тисяч. Оце ті тантьєми. Заохота до заробітків.

Не знаю, чи це добре. Та й коли все почалося, я вірив у те, що робив, виконуючи свій обов'язок. Тепер каюся і сповідаюся.

Вернуся трохи назад. Тржебіховіце одним своїм краєм підходять до ліса, що звався там парк. Може,

то й був колись парк, та дуже заріс. В першому від парку домику я найняв квартиру. Вулиці там не було, тільки одна перія.*

Мала приїхати й дружина з сином — ніби, як на літні вакації. Стале помешкання вже було найняте у Високому Миті, і там робивсь якийсь ремонт. А поки родини не було, жив сам. Господарі, люди не багаті, пенсіонери. Чистенько в хаті і на подвір'ї. І самі вони привітні.

Загально, звикати до нового становища не так легко, і не завжди ступається певно «в ногу».

Як я ранком відходив на роботу, господиня питала: — чи буду вечеряти вдома, чи в місті. Обідав я в місті. В канцелярії я не любив працювати. А на вечір була робота, принаймні в початках.

Я, щоб довго не думати, що на вечерю, та й не хотів багато турбувати господиню, все казав: «Хліб, масло, сир». Мені те було добре і досить.

Аж одного разу каже господиня:

— Що ви: сир, кава, кава, сир. Може б, чогось іншого забажали.

— А що б воно могло бути? — заскочений питанням, відповів я.

— Що схочете!

— Так, — кажу, — зробіть, пані, що вам здається добрим.

— А до пиття вино, чи пиво?

— Бургунське, — кинув я вже на відході, думаючи більше жартом.

А ввечері прийшлося підтягнутися до добрих звичаїв, добірного товариства. Багато було на столі тарілок, тарілочок і всякого такого, що на столі в будень не буває. «І нащо це все?» — думаю собі.

Вечеря таки була великопанська. Страв багато. І все те тяглося довго. Прислужувала сама господиня. Розбалакалися. На каву по вечері я запросив господарів, та й пили ми вино вже без «етикети».

* перія — ряд хат чи домів, що творять улицю, правз, чи ліва сторона.

Вийшло з балачок, що пані служила у Відні, в австрійського полковника кухаркою, а господар — у того ж полковника — джурою. Там зішлися й побралися. І цікаве, як перед тим, так і після того ніякого не мав я з ними панібратства. А чоботи, чи черевики мав я наваксовані, як ніколи. І далі, час від часу вечеряв дома, але не з такою вже парадною. Сторони показали себе. І всі були задоволені.

Чорного забрали, мабуть, на якусь іншу будову і я його ніколи вже не бачив. З тим, як мій авторитет, чи реноме росли в старости, та у фірми, підтягав я своїх співробітників-майстрів і завів таки дисципліну. Ніяких непорозумінь при виплачуванні зароблених грошей, це головне. Звітування мусять бути точні і складені в погодженні з робітником, ніяких недомірювань і взагалі, шахрайства.

Багато приходилося працювати прямо на будові, в буді. Там були пляни будови, креслярське приладдя, нівелір.

Возять пісок на будову резервуарів. З вікна видно, як скидають. З одного авта скидає той пісок гарно збудований хлопець, може, двадцяти, або трохи більше років. Обпалений під бронзу. Краса. І обличчя не таке собі звичайне, щось небуденне в ньому. Питаю:

— Як ім'я?

— Франта Шрамек.

Сказав своє ім'я так, ніби він президент республіки, але по-військовому ставши.

Питаю далі:

— А фаш?

— Майстер рушничного діла і пристрільщик рушниць.

— А якого дідька скидаєте пісок?

— Немає роботи на фабриці.

Розпитую про фабрику. Знаю, чув дещо про ту фабрику. Зять власника фабрики — наш земляк, інженер — абсолювент чеської політехніки.

Так я з Франтою іноді говорив, а сам думав: «Як би того хлопця десь ліпше використати». Та й жаль,

щось уміє, а скидає пісок. Та ще й не говорить, а рубає по-військовому.

І якраз старший монтер Руфер шукає здорового помічника для кладення труб. Старшого монтера Руфера я вже згадував. Німець з «понемчененої уземі» — зі знімеченої землі Судетів. Хоч говорив добре по-чеському, але чувся акцент, а лаявся найбільше по-німецькому. У своїй монтерській команді тримав дисципліну, і то яку! Всі монтери і помічні робітники біля монтерів були одягнені в сині спецівки. Вирушали до праці всі гуртом і то з місця, означеного попереднього вечора. Ті, що клали труби, з мотузками на рамені, намотаними в однакові кола, маршували по два в ряді. Далі майстри, а за ними везли на візку піч для топлення олова, матеріяли для ущільнення труб і начиння в скриньках, кожного монтера окремо. Сам Руфер тільки слідкував за працею і брався за роботу там, де були труднощі, та змонтовував вузли — перехрестя труб. Там, звичайно, бувають вентилі і складніша праця. Потім я «проходив» курс монтажного діла у Руфера — мусів усе зробити, як він вимагав, і одбити кільце олова рівне і не подерте.

Питаю Франти, чи не хотів би на роботу до монтерів? Думаю, як був у якомусь ремеслі добрий, так і в новому швидко дасть раду. Пішов Франта працювати до монтерів. Руфер задоволений покищо новим робітником. А до тієї дисциплінованої команди він дуже пасував. Іноді я «позичав» у Руфера Франту для себе — з нього був меткий фігурант.

Одного разу кажу Франтові, щоб ішов до канцелярії та чекав мене, аж прийду. А там ще був Черний. Черний хоче кудись йти і мусить замкнути канцелярію й каже, щоб Франта йшов геть. А на те Франта каже, що він має наказ чекати мене тут. По виміні думок, може й гостріших, бо Франта сказав, що коли б його хотіли винести з канцелярії, так не дасться, замкнув Черний Франту в канцелярії та й пішов. Може такі вияви слухняности й не завжди були щирі, але люди знали, що я те вимагаю, і робили. А що думали, не має значення. А мені це влегшувало працю.

Теслі це дуже відповідальні фахівці на будові. Та ще на такій, де стіни будуються по радіусу, а стеля — одрізок сфери. Та й риштування — то вже й безпека людського життя. А за все відповідальність на тому, хто веде будову.

Настеливши дощок, поклавши їх на бруси, зробили великий стіл, на якому було накреслено всі деталі в розмірі 1:1, так, як мало бути при збудованні.

Старшим теслею був Славік, що його мені дала фірма — поважна й розважна людина. Руху, здавалося, не зробить, не подумавши. Бльондин, з блакитними очима, з круглою головою, у віці, коли форми заокруглюються. Напарника Славікові найняв я. Мав він від когось листа, щоб узяв я його на роботу. Мартінек — пряма протилежність Славікові. Гарячий, як пав'ян, брюнет, і худий, як тріска. Зі Славіка треба було витягати слово, а Мартінек говорив, говорив, і лаяв усіх і все, весь час.

Лає мене Мартінек, клене свою долю, що дістався до такого дурня інженера (себто, мене) працювати. Він вважав себе за більшого фахівця, як Славік, бо мав досвід у будові подібного типу резервуарів. Ми ж зі Славеком перший раз до такого вдалися. Фахове, нове, те що я ввів у шалювання, Мартінекові не подобалося. Він би все хотів так, як десь там робив. Він би хотів вчити і Славіка, і мене. А треба було вирізати кілька сотень клинків з дерева. І ото Мартінек ті клинки різав і лаяв мене. Що то, мовляв, ні до чого, що то не витримає і напевно пізніше треба зробити, як він казав, що інженер знає те, що в книжках, а хіба книжки пишуть мудрі інженери? Марнується матеріял, час. На його думку інженер дурень (це про мене), не фахівець. Не радиться з тим, хто знає, себто, виходило, з ним.

А часто чув я й таке: інженер знає все й нічого не вміє, майстер знає все і все вміє, робітник не знає, але все зробить.

Сипав Мартінек на мою голову багато такого, що й на папір не годиться.

Слухав я те, а коли він уже нічого нового не го-

ворив, заводив той самісінький грамофон, сказав я до нього:

— Пане Мартінку, може, те, що ви кажете, й правда, але ж до того ще й лаєте мене. Так ліпше перед тим, як отак говорити, огляньтеся навколо. А про мене — лайте, скільки хочете, коли мене немає, але робіть те, що я кажу.

Почувши те, він вирячив на мене очі, аж цигарка випала йому з уст.

— Нічого, — кажу, — далі продовжуйте роботу. І можете тепер знову лаяти, я вже йду.

А Славік ховає усмішки собі під вуса.

Славік (соловейко по-нашому) взагалі дуже був подібний у всьому на наших дядьків — поважних господарів.

Клинки, на злість Мартінкові, витримали. А коли шалювання стелі клали на конструкцію, точнісінько як у парасолі, опертої на одній точці, я дозволив Мартінкові поставити декілька, зовсім не потрібних стоеків, які він радив. І був мир між нами, хоч я з ним ніколи не сварився.

А Славік знов ховав усмішку в свої вуса.

І ще про Славіка, хай йому легко гикнеться, якщо ще живе.

Мені треба було продовжити вісь резервуарів до приводу головною трубою. Треба зробити прямий кут. До міста й назад із пристроєм — багато часу. Славік радить зробити на три, чотири, п'ять. Не розумію, питаю, що то воно таке?

— Будете мати, що вам потрібно.

Я спершу зголосився, що буду помагати, а потім тільки дивився та дивувався. Славік робив те сам. На рівній дошці відміряв чотири метри, потім прибив цвяхом дошки до тієї дошки і відміряв три. А на третій дошці, відклавши на ній п'ять метрів, з'єднав дошки в трикутник. Та ж то теорема Пітагора: квадрат трьох, плюс квадрат чотирьох, рівняється квадрату в п'ять. І прямий кут побудований ($3^2 + 4^2 = 5^2$).

І згадав я, як коли ще був дома, наші сусіди приносили виміри своїх піль, і приходилося вираховувати

площі. Помилитися ніяк не можна. Мали люди якусь свою геометрію, мабуть же подібну до три, чотири п'ять. Так же мені жаль, що я не був уважніший до селянської геометрії.*

Був ще від фірми посланий на будову, Суботка звався — він гнув залізо й укладав арматуру до залізобетону. Непоганий робітник, але ж солодкий і підлесливий до нудоти. Та ще й до того сам інж. Драгош сказав мені, що «стукач» — доносив шефам усе, що робилося на будові.

«Машина» будівельна є, все налагоджене. Рoste будова. Водокачка під стріхою. Акумуляційний резервуар з'єднаний з головними резервуарами. Між двох горбочків, засипаних землею резервуарів, виросла й вежа над вступною коморою, і виблискує, щойно покрита міддю.

Приготовлене все до урочистого, першого наповнення резервуарів, що забезпечить місто водою.

Розраховано, коли має прийти вода, і прохав я Руфера мене повідомити про таку славу оказію. Чекав, чекав, поглядав на годинника. Вже час вирахований пройшов, а від Руфера нічого. Іду сам на ровері — довідатись, що сталося. І бачу, стоїть Руфер над впускними трубами і кляне всіх і все мішаниною німецьких і чеських лайок. Каже мені, що вода тече, але ледь-ледь капає. Питаю, чи всі вентиля цілком відкриті? Чи не відкритий десь ventиль до бічних вулиць і вода наповнює міські труби? Каже, що все сам перевірив.

А що ж далі? Каже Руфер, що припускає одну річ, але не вірить у те. Помовчіть, кажє, поки що.

Прийшлося згодитись і не розпитувати. Поїхали до водокачки. Помпи мелють воду. Водоміри майже стоять, ніби нервово дригають вказівками, і то тільки час від часу. От тобі й маєш, «машина» будівельна бігає...

* Це писав я в 1964 році. А зараз я маю книжку — вийшла в Україні — якраз про ті способи мірвання і обчислювання. Сказати б, Евклід по-селянському.

Тепер Руфер сказав, що в трубах щось мусить бути запахане. Допитуюся, що ж у трубах, на його думку, може бути?

— Можливо, і здохлий пес, — каже.

Бррр... У воді здохлий пес. Бридко. Як же може здохлий пес дістатися до труб, коли всі кінці після роботи закривається? Але вночі, біля тих кінців, не виставляється варта.

— Люди злі, могли щось там запахати, — міркував Руфер.

І почалося їждження між резервуарами та водочачкою. І все та ж музика: помпи мелють воду, водоміри відпочивають, а в резервуарах, як кіт наплакав. Але витривало женом помпи. Може ж, вода випхає того здохлого пса.

І вже по півночі, з опізненням на яких дванадцять годин, з труби профілю 250м/м, щось скочило в резервуар, і таке довге, як здохлий пес. А тепер вода рине. А з того профілю за секунду щось натече. Погнав Руфер спинити помпи. А робітники ловлять «подарунок» від добрих людей, щоб урочистіше було перше прийняття води. . .

Бродять монтери у воді та й зловили того «здохлого», а воно мішок кропивний, а в нього напхано дернини. Та й мішок наш, у таких мішках ми діставали дещо з фабрик для будови.

При тому згадували інші випадки, як ті «добрі» люди псують радість. А для мене все це було нове. В дальшій практиці, дещо з того, що скидалося на мисливські анекдоти, стало правдою.

Я трохи забіг уперед, хронологія мені поспувалася, та це, я думаю, і не має ваги. Для мене ті окремі фрагменти з молодого життя, не так віком, як практикою інженера, залишилися в пам'яті, коли приходиться ширше, чи вужче, зі здивування, чи захоплення, чи просто з якоюсь несподіванки, витріщати очі, усміхатися під вус, чи відчувати гіркоту.

А головне, пан староста міста і головна пружина цілого підприємства з боку міста визнали мене за до-

стойного провадити таке «велике» підприємство, як їх тржебіховицький водотяг.

Мартінек, хоч може мене й лас, так напевне оглядається, Але коли мали відбивати конструкцію не по його зробленого шалювання сферичної стелі, щось там говорив, мовляв, а от чи полізе інженер до резервуару? Коли вже можна було відбирати шалювання, поліз я туди зі Славіком, наказавши Мартінкові почекаати. Удвох вибили ми клинці на яких трималась ціла конструкція шалювання. А стоячки, які я на відцепне дозволив Мартінкові поставити, самі повилітали. Тріскання й пороху було багато. Головне, все було, як передбачав плян; не міг передбачити Мартінкового недовір'я і не потребував його схвалення. І не радів я з Мартінкової злості, що нічого не сталося.

Буває й таке. Відкриваємо нову ділянку в міських вулицях на кладення труб. Глибина викопів мінімум 180 см (це такий в Європі припис, щоб вода цілий рік мала, приблизно, однакову температуру — 12-14 ступнів Ц). Матеріал — дрібний пісок, легко викопуться, але забезпечення боків викопу майже дошка в дошку. Все передбачено. Розставлені люди. Зачалася робота.

Прибігас майстер із запитом:

— Чим будемо забезпечувати боки викопів?

— Як чим? Учора привезли досить матеріялу на кріплення.

Пішов подивитись. Дійсно, там, де було вчора дерево, за ніч тільки потеруха лишилася. Як корова язиком злизала. А то ж на п'ять соток викопів кріплення. Жандарми, протоколи. . . А дерева не знайшли. Тепер міняй усі пляни роботи.

То це коли я тільки був приїхав. Водокачка, яких триста метрів від моєї квартири, з вікон видно. І свій обхід будови я зачинав від того об'єкту. Одного ранку робітники урочисто подарували мені застріленого зайця. Скільки не відмовлявся, і як не викручувався, а того зайця таки мені вперли. Дав на пиво більше, як той заяць вартий, а зайця послав господині квартири.

Але вже в місті довідався, що місцевим мислив-

цям хтось украв зайця і таки там десь біля нашої будови. Скаржилися мисливці, мовляв, певне хтось із наших робітників. І оповідали, що шукали біля будови і в будові та не знайшли.

А потім я довідався: заяць, ранений, сам прибіг до робітників і впав у котлован, а вони його впхали у гумовий чобіт, високий, аж через коліно. Але зовсім не до жартів. Між мисливцями був і пан староста, і заяць ніби якраз був його. Хоч не скандал, але в доброму товаристві таке не робиться. Якби вилізло шило з мішка, не було б мені спасіння, ні за яких умов, і напевно староста з'їв би мене, як я його зайця, хоч не з тим самим смаком. . .

На роботі чоловік, тип рідкий, майстер на всі руки. Де не постав, усе добре зробить. Помогав тоді гнути залізо Суботкові, а то й сам гнув. А то ж треба вміти і в папери дивитись. Бачу одного разу, гне щось, що не можу пригадати куди воно — та ще й з одного боку тільки гак. Бачить, що я в клопотах, сам признався мені, і допоміг «розібратися» в плянах.

Той горбок, що на ньому ми будували резервуари, звався Кальварія, голизна така, що і буряни на ній не росли. І там було багато нор диких кроликів. Він висліджує нори і вміє пізнати, чи кролик удома, чи десь бігає. Коли звірятко десь гуляє, так він тими дротами загороджує вхід до нори, як ґратами. А коли кролик прибігає до своєї хати, так встромляє свою мордочку між ґрати і чекає аж той «знавець фавни» кладе бідного кролика до мішка. Запевняє, що кролик ніколи не подумається повернути голублі від свого дому, чека на мішок. Далі я довідався, що той «винахідник» намоченим в алькоголю зерном п'янить голубів (ясно, чужих) і ворон, та продає в ресторани. Суп з ворони в Чехах — делікатес. Далі, глушить якось валном у пляшці рибу. Я все чекав, аж його впіймають, і я позбавлюся можливого клопоту.

Але справа розв'язалася інакше, і то зовсім з іншого барилла налили. Прийшов урядовий лист, щоб стягати з нього аліменти. І жіночка приїхала: і молоденька, і з дитятком на руках. Подякував за працю

той майстер на всі руки і зник, як камфора. А потім тих листів на аліменти було аж п'ять і зі всіх кінців республіки. В документах писалося, що він колишній поштовий урядовець. Виходить, майстер не тільки на руки. . .

Був і тяжкий випадок. Ізолювали зовнішні стіни резервуарів гарячим асфальтом, аж димить. А на мазання стін уживалися щітки, яких сорок сантиметрів широкі, на довгих держаках. І один робітник другому у сварці тицьнув тією щіткою в лице. Того робітника зразу одвезли в шпиталь, а напасник, поки огляділися, зник. За хвилину були й жандарми. Лови вітра в полі!.. І що ж я довідався від жандармів? Що то був злочинець, випущений недавно з криміналу, має за собою дуже багато гріхів. Питаю: чому ж не попередили? Каже жандарм, що не мав права, і сам же нарікає на ліберальні закони (точнісінько так, як тепер в Америці; Чехо-Словаччина випередила Америку на яких двадцять, а то й більше років).

Сповіщає мене телефоном інж. Драгош, що приїде на будову і привезе мені в поміч інженера. І каже, що та людина пережила якусь родинну трагедію, аби я це мав на серці і, як належить у такому випадкові, чуйливо до нього поставився.

Приїхав інж. Драгош і привіз... Юречка. В якомусь пальті в талію, так, ніби лапсердак жидівський, на голові «котелик» — твердий капелюх. Я пізнав панка. І в голові промайнули Бернардіце, Лаціни, «Змія» та ті пиятики. Я не признався до нього, як він до мене. Старі знайомі-незнайомі. А може ж, людина змінилася. Вихвала до неба Драгош нового інженера: спеціаліст з усіх галузей інженерського діла. А той інженер Юречек стоїть надутий, мовляв, знай наших. Крутить капелюх у своїй руці й вже так говорить, ніби тут ось-ось шефом буде. Так, ніби ненароком, кинув і якісь поради. Думаю: дивні діла на світі! Приймаю всі балачки спокійно. Догоджую шефові і Юречкові в розмові. А як же — трагедія людська. Нещасна людина. . .

А все ж, якби не так поважно все говорилося, ре-

готався б. І по вигляду і по речах було видно, що Драгош «скочив». А як же Вrabце — у того око гостре. Мабуть, Богуш сам шефував.

Поїхали по будові. Суне Юречек всюди носа. Глупо і нахабно. І виходить, що все можна б було зробити ліпше. «Горбатого хіба могила виправить». Посміхаюсь десь там, що й у жадному рентгені ніхто не побачить.

На самоті ще раз просить Богуш, щоб я поведився з інженером Юречком так, аби він не відчував моєї зверхности. І що він, знаючи мене, сподівається, що так і буде. Згоджуюся. Домовились із шефом, що інж. Юречек буде визначати, міряти й нівелювати у вулицях, де ще мають бути прокладені труби водотягу. Якраз це потрібно, і для інж. Юречка добре. Я можу й зовсім у його ділянку не втручатися.

От ми і в канцелярії з інж. Юречком. Розглядаємо ситуаційні пляни, визначаємо порядок вулиць. І інж. Юречек визначає, скільки йому треба людей до помочі — п'ять робітників і одного асистента. Робітників має, але асистента не можу дати, хіба дістане тямущого майстра. Мені або асистентові, коли міряли, то і трьох робітників вистачало. Але пан хоче — пан має.

Минув день, минув другий, минув і третій. Юречка в канцелярії не бачу, але чую погані речі. Ділянка та, де мав міряти Юречек, так трохи в стороні. І кажуть люди, що як зайшов він у господу ранком, так ще й не вилазив, і з усією своєю командою п'є, гуляє. І частує кожного, хто в господі поріг переступить. Бернардіце в тржебіховицькому виданні...

Говорять мені в місті, чи питають тржебіховицькі громадяни, а я мовчу. Балачки в канцелярії, балачки між робітниками — мовчу. Знаю, що деякі робітники і непричастні, але забігають «міряти» горілку в щедрого пана інженера.

В кінці тижня дістаю писульку від пана інженера, хто скільки годин з робітників відпрацював. А для себе жадає 1.200 чеських корон. Робітникам було заплачено. А Юречкові я нічого не відповів. Та й про

те нема від фірми вказівок. А в суботу господар тієї гостинниці, де «міряв» п. Юречек, приніс підписаний інженером Юречком рахунок дуже загального порядку, щось до тисячки корон. Я пообіцяв власникові гостинниці, що, можливо, за тиждень виплачу. Я знав, що фірма не захоче мати неприємности в місті, де працюємо. І фірма заплатила. Не знаю, чи був Юречек у Високому Миті, в головній канцелярії. Я вже більше його не зустрів. Крутився Богуш, коли прийшлося платити рахунок. Хотів мене, хоч трохи зробити співвинним. Та я йому пригадав, що все зробив, як він бажав, щоб пан Юречек не відчув моєї зверхности. От тобі й «родинна трагедія».

Назагал Тржебіховіце кінчилися добре для фірми, для міста, та й для мене. Пізніше відбулася перша колаудація.* Все було добре.

Кожного року ще довго потім вимінювалися з паном старостою картками на Різдво. А переїжджаючи через Тржебіховіце, я заходив до п. старости, щоб повітатися з ним особисто.

* колаудація — перевірка і прийом виконаної роботи через управу міста чи якийсь інший уряд.

7. ДОБРЖІКОВ І РЗИ

Наступна моя праця була — водотяг у селах Добржиков і Рзи, не цілих десятих кілометрів від Високого Мита.

Села розташовані недалеко від залізниці Прага-Чеська Тржебова-Брно. Залізнична станція Замрск може і не цілий кілометр. Села не бідні. Частина людей працює на залізниці — урядовці та робітники.

Будова будовою, і люди біля неї. І часто не сама будова є якоюсь проблемою, а якраз люди, що пов'язані з нею.

Звичайно, стикаються, чи стікаються людські зацікавлення-стремління. Підприємець будує і хоче заробити якнайбільше. Той, кому будують, у цьому випадкові згадані села, хочуть мати добру будову і як можна менше заплатити. Земський уряд, через свого представника, веде контролю технічного порядку і стримує апетити підприємця на розумній межі, на підставі законів.

Це так би випадало ідеально, і так, мабуть, було подумано при організації будівництва субвенційованих будов державою. Але водотяг у місті, чи в селі будують раз на десятиліття, так і того досвіду не мають. Земський уряд весь час працює, має досвід і фахівців. Підприємець працює і досвід мусить мати, а головне, підприємець має гроші і вкладає їх в будову не тільки там, де це пов'язане з будовою, а й там, де закон поставив межі. Підприємець ще й як радо дасть, бо знає і вмє в десятки і десятки раз узяти, коли знатиме, що не будуть йому заглядати пильно в руки. Але все має бути по закону і шито-крито.

Власник будови, місто чи село є об'єктом, на яко-

му жирують всі, причастні до будови. І всі «блага» можуть дістати тільки від підприємця. В більшості випадків такі стосунки й складаються.

Мого шефа я вже спортретував. Староста Добржікова — головна пружина в будові, далі — будівельний комітет, вибраний громадою й уповноважений від комітету місцевий догляд з обов'язком безпосередньо доглядати й підписувати будівельний денник, що є документом, на якому базується рахунок за переведення будови.

Староста, багатий селянин, обробляв, як на чеські відносини, багато поля і мав луки. Пара коней, як змії. Досить машин. Більше тридцяти корів. Молочно-зернове господарство найбільше в селі. Не тільки багатий, але й розумний. Інтелігентний дядько.

Отой (не можу згадати його прізвища) безпосередній догляд мала мати людина обмежена, і теж небідна, але, хай мені буде прощено, на розум не багата. Воно йому й того розуму було б, може, досить, так мав задраного носа і зазіхання на всезнайство. З ним мені й прийшлося найбільше діла мати.

Догляд від Земського уряду мала людина дуже інтелігентна, гарна, але не без гріхів.

Перше, треба було запевнити воду для водотягу. Вода була і багато років перевірялася щодо кількості. Якість — аналізи хемічного і бактеріологічного складу переведені. Треба те джерело води впорядкувати й привести до стану, як вимагають санітарні правила, як теж треба охоронити джерело від проникання ґрунтових вод.

Вода виходила на поверхню в лісі потічком, з-під крутого, може, яких сорок п'ять ступнів схилу. Умови? Умови, здавалося, просто ідеальні. Копай над потічком, вище, щоб дістати потрібну глибину, яка забезпечувала б температуру і була в глибині, де відомо, що бактерії не живуть.

Перші шість метрів викопу аж на водонепроникний матеріал нічого не дали. І нічого не змінили у вийнятності джерела. Потічок переливався по камінцях,

вигравав на сонечку і ніби сміявся з нашого намагання, щоб його впіймати. Вода показувалася у викопі, але бідно. Було зроблено ще кілька шісток.* Уже тих шісток було багато, а води як не було, так і нема. Це переходило межі розумного, і поза мою компетенцію. Багато вже вкладено грошей без якоїсь, хоч би маленької надії.

Радилися ми з шефом, і з старостою і з цілим тим комітетом. Ніхто не хоче брати на себе відповідальність. Схвалено викликати комісію із Земського уряду, сповістивши його про стан речей.

Прибула комісія. Мені було великою радістю зустріти мого колишнього шефа з того ж уряду, інж. д-ра Вацлава Черного. Приємно бачити людину, яку я щиро і глибоко шанував. Я знаю, що його вирішення буде оперте на науковому ґрунті і досвіді. Мало людей, які б так шанували свій фах, як д-р Черни — він віддавав йому всюго себе. А знав багато. Знав усе, що стосується води.

Виклав я перед комісією, на будові, всю ситуацію, власне, те дурне становище, в яке ми потрапили. Але так передбачав проєкт, який затвердив Земський уряд, і таке рішення ще до сьогодні здавалося добрим.

Згодився д-р Черни, що все зроблено, як слід, виходячи з топографії місцевости. А тому провести докладне зондування терену коштувало б багато грошей і напевно не менше, як сьогодні, витрачено.

А що ж далі робити?

Продовжувати в тому ж напрямку, поки не перетнется горизонталю, по якій спливає вода. А тому, що горизонталі поверхні не збігаються з горизонталюми долішніх нашаровань, ми й маємо таку біду. Це був загальний висновок комісії й рішено продовжувати шукання води по давніше визначеному напрямку.

Попросив я д-ра Черного обдивитись правий бік того косогору, де був дуже давно потік, і висловив предбачення, зовсім не обґрунтовані, хіба тільки інтуїтивні, проти логіки. Єдине, що можна сказати: як го-

* це по довжині дошки, якими забезпечувалося боки викопу.

ризонталі під поверхнею зсунуті не знати куди, то чого ж не поспробувати щастя? Поговорили загально про інтуїцію, яка приводить іноді на правдивий шлях у шуканнях.

Випросив я одну шістку викопу ліворуч, але шукати казали праворуч, бо так підказує логіка речей.

Це все й записали до будівельного денника.

Сто двадцять метрів ганялися ми за водою, і все на сухому.

І перша шістка ліворуч дала багато більше води, як було потрібно для забезпечення водою обох сіл.

А от рівчак, що витікав з-під того косогору, і на якому був базований проект, так тік собі, як перед тим, не зменшивши видатности. Ніби й не було копано вище нього аж на непропустну води верству. Бувають загадкові речі. Загадку ту розв'язати було б можна, та хто дав би на те гроші?

Зробили на тому потічку криничку, обмурували бетоном, і на цямрині, виложили камінцями «Гезі». Хто так хрестив криничку, я не знаю. І що то за «Гезі», кому що говорить, не довідався.

Треба б було написати: «Світ мене ловив і не впіймав», як сказав Сковорода.

В Добржикові була і вілла сенатора Вацлава Клофача. Про сенатора скажу пізніше, бо після закінчення будови водотягу працював я ще в садибі сенатора. Збудував купалище-ставочок, щоб мали де сенаторські внуки купатися.

Мешкав я у пана старости. І сам староста, і його родина прийняли мене гарно. Жилося мені в них добре. Пані старостова, хворувата жінка з бідної родини, виховувалася десь на приходстві (у Добржикові тоді церкви не було а була пізніше, і згадаю потім, як гуцульська церква примандрувала до Добржикова). Була бідна, щоб вийти заміж за багатого селянина — в Чехах, треба було щось мати. Ще не цілком знищили роки, праця і хвороби, видно, колись була гарна жінка. Сестра її, Поліна, майже, як служка, роботяща і теж уже віком не молода. До мене зверталася Поліна: «Міли браху інженер», коли її щось допекло й хо-

тіла зі мною поговорити. Два хлопчики в родині і молодший, хоч хрещений Радослав, та кликали його, як і мого сина Радомира, Радько.

Ще був у старости робітник, він і доглядав коней, та провадив у господарстві всяку роботу. Гарний хлопець — вісімнадцяти-дев'ятнадцяти років, син багатого селянина з Морави. І послав його батько, щоб привчився, чи навчився, як роблять у господарстві на Чехах. До господарів він звертався: «пані матко», «пан тато». Та й жив він у них, як у родині.

Цікаві відносини в Чехах між людьми. І то не відокремлений випадок, а загальне явище в їхньому побуті.

У вечері, після роботи, у старости зійшлися гості: пан радник з Брна, фабрикант з Хоцні (Хоцень недалеко від Добржікова, містечко з кількома текстильними фабриками, а гість мав фабрику паркетів і був мільйонером), його секретарка, сестра якої наречена іншого фабриканта. Гарні дівчата. І мене запросили. Пані старостова показувала вміння приймати гостей. Всі чемно їли й пили, а головно оті балачки мені сподобалися. Говорили про господарські справи, про політику, розказували анекдоти. Всі так почувалися, ніби нема різниці ані в соціальному, ані щодо освіти. Непримушено, вільно й весело, Навіть дуже весело.

Так і в господі увечері збираються люди. Сенатор, академік, маляр, майор, учитель, селяни, всі, як рівні, ніхто не виділяється-випинається.

І пригадуються мені наші дядьки-селяни. Коли самі говорять, розумно, дотепно весело. Як же ж хто прийшов із золотими гудзиками, зовсім міняються люди. Правда, тут вони всі говорять однією мовою, а наші «золоті гудзики» «на благородном гаварят».

Монтерську команду тепер очолив Франта Шрамек, що був правою рукою у Руфера. Франта опанував швидко й добре нове ремесло. І лишив Руферову дисциплінку у своїй команді.

Прийшов до праці Дроботій, наш таки землячок. Чогось думав, що як він українець, то можна йому виломлюватись із загального порядку, не розуміючи,

що тим перевертає мені щаблі в драбині. Я дав його до монтерів, щоб більше заробив, і там не так і тяжко. Прийшлося однак пригадати Дроботієві, що я своїх робітників, наскільки мені це потрібно, знаю, і його доносів не потребую.

А кінець Дроботія був сумний. Хоч — котюзи по заслугі. Бачили мене з ним в Пардубіцах, знайшов мене і там. Чехи ж попередили мене, що він працює для Гестапо. Десь у 1944 році знайшли його забитим біля його квартири в Замрську. В тому році навколо в лісах були вже партизани.

Робітник у місті — то таки справжній робітник. І думка в нього в головних рисах така: ти платиш, я роблю. А поза тим, що мені до тебе, а тобі до мене?

Робітник у селі — він же й господар того підприємства, бо водотяг вони будують для себе. Отже, і господар і водночас робітник. Ще й треба кожної хвили пам'ятати, що господар-робітник ще й думає, що він має право сунути носа до всього. Це ускладнює обставини й роботу, при певних умовах може погано впливати на взаємини зацікавлених. Треба човен вести обережно між камінням, що є над водою і під водою...

Чехи русофіли, а ти українець. А пропаганда росіян з тебе зробила і германофіла й австрофіла, а головне, в очах чеха, зробили з тебе ворога чехів-русофілів. Логіка в тому є: ти ворог їхніх мрій про Росію-визволительку. А тоді ж знов «логіка»: переконати українця, що він росіянин. Коротко — всі, хто проти Росії, зрадники.

Часто й багато говорили ми з паном старостою про ці речі. А вичерпавши аргументи, переходили на анекдоти, чи дотепи про тих же росіян.

Одного разу каже мені пан староста, що він уже знає, яка різниця між українцями і росіянами.

Коли наша фірма зачинала будову водотягу в Добржікові, тоді якась фірма кінчала там дренавання лук. Провадив роботу інж. Гепенер, з походження, може, німець, або балтієць, але дуже завзяте кацаписько. І, мабуть, багато «аргументів» проти українців походило від нього. Та порівняння випало в мою користь.

Каже мені староста:

— Рус інженер (це про Гепенера) годує наших псів ковбасками, а ви роздаєте нашим дітям цукерки. — Роздумував далі староста: — Якби пси були, як діти, або діти, як пси, тоді б різниці між українцями і росіянами не було. Але діти не пси, то ж українці не росіяни.

Дітей я люблю і мало коли не мав для них цукерок у кишені.

Такий пацанок, ледве зіп'явся на ніжки, грається в бур'яні, чи пісочку. Даси йому цукерку одну, другу, даси більше, а воно, мале, не знає, що з тим робити, так сяде, тепер і руки вільні, і в пелену ховає цукерки.

А раз мав я турботи з тим, та й було дуже погано мені. Іду на ровері. А тут із-за рогу будинку, може, з десятка дитлахів, і прямо під ровер. Загальмував я ровер, зіскочив. Хлопчикові, та ще й моему любимчикові розсік шкірку над оком. Заніс його до хати. А мамі от-от чорногуз принесе мале. Але мама, на мое щастя, прийняла все спокійно. Мовляв, то є шибеник, хіба його вглядиш? А все ж я лікаря викликав. Лікар запевняв, що нічого небезпечного нема, а лише зав'язав ранку.

А ввечері пішов вибачитися в батька, урядовця-залізничника. Теж не гнівався. А хлопчик, як живе срібло, бавився та показував, яку він має гарну білу пов'язку на голові.

Джерела води зібрані, і вода біжить із труби. Резервуар маленький всього на п'ятдесят кубометрів. Кладуться труби на вулицях. За правилами, кожних п'ятсот метрів покладених труб пробується на тиснення десяти або дванадцяти атмосфер. Це робиться офіційно і урочисто. Про випробування пишеться протокол, і його підписує місцевий догляд. А урочисто, бо приходять більше людей з тієї комісії, а то й поважних громадян. Звичайно, фірма робить учту в господі. Горілка, пиво, а як хто схоче, то й закусити знайдеться. Те урочисте відзначення, наскільки я чув і бачив, переводиться в усіх фірмах і на всіх будовах водо-

тягів. Та й на будовах будинків святкують, як стягнуть крокви, ще й квіти на кроквах виставляють. І ясно, не без заливання. . .

І от на такому закропленні нової п'ятисотки прокладених і випробуваних труб Франта Шрамак заложився з кимсь із комісії, що з'їсть тарілку слив'янки та ще й з накришеним туди хлібом. Висьорбав ложкою, запив півлітром пива. Виграв, мовляв, заклад. Але наслідки — спав три дні і тільки пив воду, як віл. А казав же я йому, що заплачу тричі програ, тільки хай відступиться. Хвастнув. Любив іноді перетягнути міру, та й був він мисливець завзятий. Власне, і не мисливець, а бракон'єр, а в тих вигадки... гай, гай, куди там бідним мисливцям.

Дивлюся одного разу, що то воно, хтось ніби в білій шапці крутиться між монтерами. Підходжу подивитись. А це Шрамак — ціла голова забинтована. Нічого його не розпитував, діло при понеділку. А потім довідався. Шрамак був на святі в Заморску так «чужому» наклали за дівчину, щоб не залицявся. Таке і в нас бувало. Били не тільки хлопців із сусіднього села, а й з другої вулиці. Знов Франта хвастався, що напали цілим гуртом. А що двох, чи трьох з напасників одвезли до шпиталю, так Шрамак був цілком задоволений.

Одного разу приїхав до Добржикова інж. Драгош. Правда, він частенько туди навідувався. Посидить у господі, щось з'їсть, вип'є. Побачиться зі старостою, мало коли загляне на будову й іде собі. Я знав, що тікає з канцелярії. Та одного разу, бачу, Богуш не в добром настрої приїхав, якийсь не такий, як завжди. Але що мені до того, що мені до його настрою? Переходимо від однієї ділянки будови до другої. Все ніби як слід. Пішли через поле до лісу, де будувався резервуар. Неговіркий був того дня наш Богуш. Аж чую, мій шеф реве. Був він, як я вже згадував, низенький, пузатий, голосок пискливий, а як кричав, фальцетом виходило. Я тоді вперше це чув. Оглядаюся, кого то він так страшить, лякає. Аж воно, виходить, мене. Я таки порядно «роззявив рота», хоч уста

стиснув, сказати б, до болю. Подивився я на свого шефа, як ніколи, перед тим. Подумав: «А це що за юречківщина?» Повернувся та й пішов до своєї канцелярії, не оглядаючись. Він кликав мене, та де? Мене б і волами до нього не притягли.

Прийшов, сів та й думаю: «Що ж це воно таке?» Тверджу собі: «Цього більше не сміє бути!»

За якийсь час шеф був у мене. На запит, чого я відійшов з будови, зараз же йому відповів, що так, як він «говорив» біля резервуару, він говорити зі мною більше не буде.

— Що ви знайшли там не в порядку? — питаю.

— Нічого, все добре.

— Так до чого ж був той лемент?

І тут він почав говорити таке, чого я від нього ніяк не сподівався. Мовляв, коли він при робітниках висловить свій гнів на мене, так цим, ніби, дає мені санкцію більше вимагати від робітників і таке інше.

Сказав я йому, що вже сьогодні може шукати когось на мое місце. Я такої його помочі не потребую. А робітники і без крику працюють добре. А мені все перед очима той «суворий» Юречек.

Говорив мені шеф, що він задоволений з моєї праці.

— Коли знайдете щось, що я зробив недобре, можете і мусите мені про це сказати, але отут, у чотири ока, і ніяк інакше. І коли ви мені зараз же цього не запевните, то я працювати у вас не хочу.

Помирились, і за його звичаєм, пішли в госпуду й запили цю неписану умову. Слова він дотримав і ніколи тієї умови не порушив.

Сам я на роботі ніколи, як кажуть, не піднімав голосу. Приклад Юречка був занадто поганий, щоб його наслідувати. Та й самому, коли приходилося, за студентських часів, працювати з киркою чи лопатою, ті фальшиві крики були осоружні. Робітничка «практика» дала мені в житті багато, я знав, що з тих «труб Сріхонських» люди більше сміються, ніж лякаються.

Поважав я спілняка інж. Драгоша, будівничого Вrabце. Тверда людина, але певна. Словами він не розкидався і балакучих не любив.

Зробив я і в Добржікові «кшефт»* Тут з текучим піском, за який була добра ціна. Але підказали й допомогли дощі. А провокував до того «кшефту» отой, що я його вже згадував, доглядач-контрольор, який у всьому бачив хиби і все хотів би так якось по-своєму. А як не знав, то й у людей став посміхом. Підписував він у будівельному деннику, а я думав: «Оце тобі за твій розум». Хай мені буде прощено, але було щось в мені, що штовхало обкрутити отих премудро-мудрих, може, від мисливського завзяття. А справжнє мислиство, чи рибальство мене ніколи не цікавили.

Коли я розповідав Вrabцеві, як ту «рибку» мав на гачку, як водив і витяг «на сухе», тишився старий так, що виїхав на обочину дороги, спинив авто й ретовався.

У місті Високе Мито, де була наша головна канцелярія, будувала наша фірма банк. Бетономішалка, яка була у Тржебіховіцах, тепер працювала тут. І, бензиновий мотор щось клигав. Кличе мене Богуш піти подивитись, мовляв, ніхто на тому не розуміється. Я знав слабке місце мотору, бо бачив, як робили направу. Відтяв я кусник пружини регулятора, і мотор завчавкав, як новий. З того часу завжди брав мене Богуш на будову. А це десять хвилин пішки. Але, як я згадував, щоб вийти з нашої кімнати, треба було проходити через кімнату Вrabце, і тільки за порогом з полегшею зітхав мій шеф.

На будові бували п'ять хвилин. Іноді тільки проходили, та Богуш когось кликнув, аби його бачили, і йшли до господи. Богушеві ліпше смакувало ласувати в гурті.

У Високому Миті була залага: полк піхоти, полк кінноти і гарматній полк. Старшини сходилися біля десятої години у винарні, де подавали й їсти. А чех же, чувся б окрадений долею, коли б о десятій не попоїв, і всі того дотримуються, і бідні, і багаті.

* властиво »ґешефт« (нім.), хоч в розговірній мові вимовляється як »кшефт« — »бізнес« по-американському.

Улаштовано було в тій винарні все дуже гарно, і сказати б, на високому рівні, відповідно до гостей-старшин і високомитської «сметанки» — цивільних громадян. Красуня-господиня, веселе старшинське товариство, оте тягло туди Богуша. Чувся він там, як рибка у водичі — веселий, дотепний, щедрий. Щось було в ньому від Юречка, але на високому регістрі.

Хоч і гарно там бувало, та все ж я не забував, що я службовець і випадковий гість. Та і платив за мене Богуш, а це збавляло смаку.

На такі прогульки намовляв мене мій шеф, кидаючи зім'яту в кульку писульку з наукою як «вислизнути» з канцелярії. Коли ще були якісь, хоч видумані ніби потреби, у зв'язку з рахунками в Добржиков-Рзи, було легше цими школярськими штучками бавитись. Та Богуш винахідливий: то видумував щось оглядати в міській каналізації, чи водотязі, а то й зовсім не за моїм фахом.

Бачив те все старий Вrabце та мовчав, зціпивши зуби. А й мені було теж не по собі. Але Вrabце був занадто розумний, щоб не бачити мого безвихідного становища, та й, мабуть, оберігав «престиж» свого співника.

Одного разу прийшли жандарми до канцелярії і питають у Вrabце за мною. А я в сусідній кімнаті та все чую. Прізвище моє добре вимовляють, сумніву немає, я попав у коло їх зацікавлень, а кому то приємне? Далі чую, що питають, чи фірма має дозвіл на працю чужинця? Це для мене та чую, і для Вrabце щось нове. Кажуть, що я не мушу мати дозволу, а той, хто zatrudнює не громадянина Республіки. За порушення закону — десять тисяч корон штрафу, або скількись там сидіти в цюпі. Вони то все люди свої, помирилися на тому, що той дозвіл дістануть.

А потім і мене покликали, щоб показав їм документ, на який я живу в Республіці. Показав їм папірець, в якому було написано, що я клопотався в Головному поліційному уряді в Празі про паспорт Нан-

жена.* Читає те жандарм та й каже, що то було в 1928 році. І ви, мовляв, чекали більше трьох років, аж нам з Праги подали вашу адресу, і щоб ми нагадали вам про паспорт. Не гнівалися, тільки радили зробити той паспорт якнайскорше. З фірмою сваритися й не думали. Пожартували та й пішли собі геть.

Я, та й багато з нас, відмовлялися брати паспорти Нансена, поки чехи не згодилися писати нам, що ми українці.

Дозвіл на працю фірма дістала. А інж. Драгош почав шукати шляхи, як дістати мені громадянство.

Інж. Драгош був членом «Ротари клубу» і все намовляв й мене стати членом цієї міжнародньої організації. Познайомив мене з деякими впливовими членами клубу і з головою. Щось там у них ніби було, що мають мати від кожного фаху члена. Хоч і не знав я добре, що то за клуб, але натяки на виїмковість становища членів і великі перспективи якимось насторожували. Та й чутки були, що то щось не християнське. Відкрутився я від того членства. А тепер бачу, що і в Америці тих клубів чимало.

Будову водотягу Добржіков-Рзи закінчено. Нової роботи для мене не було. Був то рік 1932-ий. Криза, що прокотилася по цілому світі, давалася взнаки і в Чехо-Словаччині. Турбуються шефи, щоб дістати хоч якусь роботу для мене, а її немає. Безробіття росте. Багато інженерів та взагалі технічних робітників без праці.

А все ж — щось капнуло.

Як уже було згадано, в Добржікові мав свою віллу сенатор Вацлав Клофач, голова найбільшої і найвпливовішої політичної партії народніх соціалістів. Тут була його літня резиденція. До тієї партії належав і Едвард Бенеш, і ця партія беззастережено підтримувала Т. Г. Масарика, чи він її.

Вацлав Клофач, загально знаний ще за Австро-

* Паспорт Нансена — паспорти для бездержавних осіб після Першої світової війни. Нансен — норвезький подорожник і філантроп (1861-1930).

Угорщини політичний діяч на Чехах. У початках своєї кар'єри був посланий, як звітодавець якоїсь впливової австрійської газети на терени японсько-російської війни в роках 1904–1905. Тоді ж, коли я пізнав сенатора у Добржілові, вже його зірка меркла. Вже зі старого «лева» кепкували. Середнього зросту, з пузцем, сива чуприна колись кучерявого волосся куйовджилася на голові, з вусами — «під козацькі», що звисали додолю. Дотепний, з почуттям гумору, але «частував» дуже старими анекдотами. Пережив, казали, старий сам себе. Та й тоді він мав рака, утримував хворобу в пасивному стані дуже дорогим опромінюванням радія. Так говорили люди. Ружена, як кликали другу дружину сенатора поза очі, інакше, в очі — милостива пані сенаторова. Загал недолюблював її. Та й робила вона враження випадкової квітки в букеті тієї родини, базарна баба, перевдягнута в міський одяг. Наїжджав з Праги син сенатора — директор банку, а про нього знов же люди казали — «талановитого батька придуркуватий син». Я директора банку мало бачив, а ще менше з ним говорив. Але припускаю правдивість голосу людського. Ще у віллі влітку були двоє хлопчиків — внуки сенатора, діти директора. Та ще в ті літні вакації у Клофача жив студент хемії, його племінник. Чомусь не був у ласці, як оті бідні родичі, поблажливо терплені знатною родиною. Та студент тим же й відплачував, не дуже зважаючи на неї. Хто був студент за політичним переконанням, не відомо, але сенатор, коли звертався до нас, казав «фашисти», ніби жартом, ніби насправжки. Сенаторові я ніколи не притакував на його соціалістичні програми перебудови світу. А що сенатор виявився непоганим «кшефтманом», так і не міг я брати поважно його соціалізм.

Сенаторова вілла стояла на горбочку. Колись там був замок чеського шляхтича. Горбок переходив мирним схилом до левад та луки аж до річечки. Від вулиці було недалеко до лісу, що розтягся широко й далеко. В одному місці лагідний схил до левад і рівчака був порушений ярком з крутими берегами. І от у тому найнижчому місці був запроектований ставо-

чок, щоб сенарські внуки та й дорослі мали влітку де купатися, прохолоджуватися.

Проект був дуже загальниковий, скорше ніякий, а наша фірма дістала детальне випрацювання пляну та переведення робіт.

Сенатор сказав мені, щоб не оглядався за коштами, гроші є. Головне, щоб то було декоративно гарне і відповідало призначенню. Ставочок мав наповнюватися водою з водотягу.

Приємно проектувати й переводити в життя об'єкт, коли не мусиш думати про кошти. На жаль, мені трапилася така воля тільки тоді, та й більш ніколи.

Обриси ставочка я зробив профілем тупоносенького песика, де була найменша глибина, яка збільшувалася до шиї. Песяча головка виразно впадала в око, дивлячись з горбка.

Приведена вода з водотягу холодна — 12-14° Цельсія. На горбку, перед озерцем, було зроблено ogrівання води, що розливалось в плесо, де було розкидане каміння, а обтікаючи каміння, нагріте сонцем, вода досягала температури літнього дня.

Ставочок оббігала гранітними плитами стежка, як хідник. Трьома приводами вода з ogrівача вливалася до ставочка. Головний привід води був зроблений водоспадом через звисаючу над доріжкою скелею. Другий продирався поміж каміннями малими водоспадами і біля самої доріжки зникав, щоб через замасковану камінням трубу вливатися до озерця. Третій витікав з тріщини скелі й переливався через доріжку. Цей, щоб було де побродити в воді. А перший, отой, що вливався водоспадом, був, як дощик.

Каміння, за проектом, готовилося в каменоломі. Бувало й так, що камінь не пасував до «ансамблю», тоді замовлялося інший. Бо в проекті дещо й мінялося, чи з волі господаря, чи й моєї. До того «ансамблю» вносив поправку сенатор, Руженка, і найбільш мудро студент. Іноді я поступався, коли не калічилося ціле.

Гарний вийшов ставочок. Купаються діти, дорослі. Всі тішаться. А одного дня запросили мене на фо-

тографування. Багато робилося знімків, врешті й «увіковічили» й автора. Образки вийшли гарні.

А другу честь зробив мені сенатор, дав розписатися в книзі його гостей. Там колись підписався сам президент Т. Г. Масарик. Мені це декілька разів тикав під ніс сенатор. Мовляв, для мене велика честь. . .

А де ж бізнес пана сенатора, про який я згадував?

Проект був затверджений урядом. Цілий той обшар, десятки кілометрів, мали перетворити в рибне господарство. А ставочки мали бути розплідниками риби. Так сенатор і побудував на стовідсоткову державну субвенцію внукам купалище.

І знов бізнес пана сенатора. Про це можна було читати в пресі. Десь в Карпатській Україні було куплено й перевезено до Добржілова дерев'яну церкву. Казали що законсервували, аби в інших кліматичних умовах збереглася.

Ще одна діва особа. Академічний маляр Кошванец. Високий, чорнявий, босий, і штани заковані над коліна. Не голений, розкуйовджена чуприна. Така ж розхрістана, задрипана, а через те, що жінка, так ще й більше дивно, була й Кошванцева пані. Особливо «мальовничо» виглядала та пара, коли поверталася з грибів, забрюхана в мокрій траві. Обідали ми в господі за одним столом. Кошванец не любив гарячої зупи, так холодив її, кидаючи до тарілки підставки під пивні шклянки. Але завжди були веселі, задоволені, товариські. З сенатором Кошванец тримався по-приятельському. Та й був Кошванец співробітником газети народніх соціалістів «Чеське слово» — однопартійцем.

Церкву привезли, а ікони ні. Чому? А може десь сховали?

Так отой Кошванец і розмальовував церкву-полонянку. Усіх святих поробив портретуючи сенатора, Ружену і всю ближчу й дальшу їх родину. Чи ж не блюзнірство? А люди казали, що ані сенатор, ані Кошванец доброго розуму не мають. І в церкву хіба ходили приїджі, туристи.

І за все це заплатила держава, а скільки кому ді-

сталося, то хто ж знає. Можна було читати в газетах, яке, мовляв, шляхетне діло зробив сенатор. Врятував від знищення церковцю. Отакі то культтрегери!

Кінчився ставочок. А далі праці не було. Мав бути водотяг у містечку Скучи недалеко Високого Мита. Та щось там не йшло.

Ходжу в канцелярію, а робити таки зовсім нема нічого. Дають мені щось робити з будівництва. Роблю, а душа моя не лежить до того. Чи я сам собі втовкмачив у голову, чи, здається, загально на гідротехнічному відділі, прищепили дурну погорду до цегли.

Не пам'ятаю, як довго тяглося мое відсиджування робітних годин. Нудота страшна.

Запропонували мені мої шефи працювати в них за півплатні з тим, що як буде праця за моїм фахом, повернуть мені те, що я згублю на платні тепер. Для чемности скорше я сказав що подумаю, бож шефи були добрі люди. А сам давно чекав якоїсь розв'язки. І мав думку шукати праці. Після умовленого часу на подумання, сказав, що відходжу. Хоч шефи радили прийняти їхні умови, що це не надовго, та я свого рішення не змінив. І сказав, що як не знайду праці, а вони матимуть для мене роботу, повернуся.

Розрахувались. Лишилося ще п'ять тисяч корон з рахунку, як окрема нагорода за водотяг Добржкіков-Рзи. Фірма платила певний відсоток з рахунку після колаудації, коли рахунок був цілком виплачений.

Був я кілька днів дома. Ніби відпочивав та готувався до наступу по лінії шукання праці. Вживався в нову ситуацію. Це ж був 1932-ий рік. Криза в усіх галузях господарського життя.

Не проминуло й тижня, як викликають мене до канцелярії. Я ще й не відвик цілком, що вже туди не належу. Пішов, міркую: що то воно, може, мають працю? Видумали щось?

Гарно мене привітали. Запрошують до мого колишнього столу. Купа плянів розложена. «Басейн на купання імени Мирослава Тирша»* у Високому Миті.

* Мирослав Тирш — громадсько-політичний чеський діяч дру-

Завдання: перенести пляни на терен, ясно, в мірі-лі 1:1, так, що коли прийде комісія — «батьки міста», то щоб усе бачили без великих пояснень.

Пригадую собі, що я десь таке бачив у якомусь журналі. Шефи, можливо, тільки чули, що таке можна зробити. Але ні вони, ні я не знали, як.

Питання: скільки візьму за працю? Кажу, що п'ять тисяч корон.

Шефи зробили великі очі. Кажу, що хотів би за місяць упоратись, але працювати поки дня стане. І щоб не було затримки в постачанні робітників і матеріялу. І щоб тесля Славік був у мене під рукою.

Покрутили шефи головами, мовляв, дорого, але згодилися. Може, думали, що за чотири тижні не впро-раюсь. Фронт праці завузький, багато людей не по-ставиш.

Знівелював я той терен. Трохи дещо вирівнялося. Пляни басейнів і всіх будов обвів дошками. Дошки, що визначали місце басейну й ogrівачів води, зафар-бовані були блакитною фарбою. Будови цегельні під колір цегли, а дерев'яні — відповідною фарбою. До-рїжки й переходи висипали піском і визначили пра-порцями, навіть сходи позначені були збитими дош-ками і поставленими бильцями.

Фарби та прапорці робили враження, і батьки міста все бачили.

Шефи пошкрябали свої лисини, та й по умові за-платили. І розійшлися ми по-доброму.

А тепер почалося шукання нового місця. Шість тижнів я виїжджав на пошуки, від понеділка до су-боти. Облазив усі Чехи. Побував і на Словаччині. Не-ма ніде нічого. Тоді я пізнав, що таке криза. Не раз подумав: шефи мали рацію. Було трохи каяття, та не хотїлось вороття. Сидять шефи по канцелярїях та по-казують порожні столи. Але чемні. Все те саме: «За-

гої половини мин. сторїччя, і засновник тіловиховного то-вариства »Совїл«, яке дало початок таким товариствам по цілих Чехах, а потім і в цілому слов'янському світі.

писали ми вашу адресу, а як тільки буде можливість, повідомимо».

Кажуть мені що тебе знає сенатор Клофач, звернись до нього, він має великі можливості. Це говорилося в родині. Хоч-не-хоч, а прийшлося турбувати сенатора, скорше щоб у родині мати спокій. Призначив мені сенатор побачення в його приватному помешканні на Руске тржіде.* Був там кілька разів. Дім великий, умебльовання цікаве: кімната китайська, японська. і ще там якісь, і все в кімнатах, як у тих народів. Килими, мати, зброя, вази. Дуже гарно.

Клофач не вважав мене за чужого. З його балачок і його гостей я зрозумів, що там обговорювалася потім голосна справа Кобзінка, якогось дурного поручника, що підняв провокативне повстання проти влади в Республіці. Очолював повстання ніби генерал Гайда, чеський націоналіст. Врешті та справа кінчилася тим, що Кобзінек потрапив у кримінал, казали, про людське око. А скомпромітований Гайда дістав курячу ферму і зійшов з політичного кону. Я ніколи нікому про це не казав. А тепер пройшли роки — провокація і підступ кувалися на Руске тржіді.

Все щось у сенатора не було підготовлене для мене. А тепер дав мені папірець до головного секретаря їхньої народньо-соціалістичної партії. Запевнив мене, що мою справу полагоджено, тільки я мушу поговорити з генсеком партії.

Секретаріят партії недалеко від залізничного Вільсонового двірця, пригадується, на розі Фошової вулиці. Зайшов я туди, зголосився і без черги провели мене до генсека. Прийняв мене генсек аж дуже чемно. Поговорили про це, про те, і він, той генсек, кличе «брате», ще й «тикає» мені. Висповідав мене і про мій фах, а потім просить показати йому легітимацію.

— Яку? — питаю.

— Нашу, партійну, — каже він.

Я скривився, мабуть, так, що можна було догадатись: такого сміття не маю.

* тржіда — браща міська вулиця, проспект.

Зразу ж перейшов генсек на «ви». Сказав мені, що в них багато партійних інженерів шукають працю. А крім усього, йому дуже ніколи. Та я й сам підвівся до відходу.

Пішов я з тяжким серцем. Партія? А скажіться ви зі своїми партіями — шкатулкуванням людей. Згадався й Богуш із його «Ротари клубом». А врешті з усього того хотілося сміятись. Пастки на людей!

Ще з нашої армії я виніс нехіть до партій, або ж і пряму відразу до них. Ми воювали і не знали, що воюємо за партійні програми. Кисло стає на душі, подумавши тепер про те. Хіба ж не сполітикував генерал Микола Шаповал Спільну Юнацьку Школу? Тоді в тій школі прийшло оте усвідомлення, про яке згадую.

8. У ФІРМІ «ІНЖЕНЕР РУДОЛЬФ КУНЦ» В ПАРДУБЦАХ «СПОРУДА І ПРОЕКТИ ГІДРОТЕХНІЧНИХ БУДОВ»

Хоч і не зневірився дуже в шуканні праці, але, сказати б, термометр заколивався. Тесть мій, Вацлав Матлас, спеціаліст з виробу кераміки, по відході на пенсію, дістав заступництво фірми «Рако», таки великої фабрики, себто, продажу тієї фірми на Північно-східні Чехи. А з цього й мав великі зв'язки з підприємцями будівничими. Рівнож продавав і дренажні труби. Тому й був у зв'язку з фірмою «Інженер Рудольф Кунц» в Пардубіцах. І якось там прийшло до балачки про мене, що шукаю праці.

Інж. Кунц виявив бажання побачитися зі мною. Поїхав я в Пардубиці на умовлене побачення. Говоримо, а я розглядаю свого співбесідника: малий, пузатий, ніс на один бік, лисину прикриває волоссям з потилиці, та й того там обмаль. Чорні очі, залляті жиром, бігають, нишпорять сюди-туди. А вузол у краватки в кулак, молодиться, тоді це було модно. Та ще й ніс в той час збільшив «продукцію» і поблискувала капелька на кінчику носа. Пиха, бачу, велика. Говорить про свою канцелярію як про велике підприємство яке, зараз у початках, але він вирішив «роздмухати кадило». Його спільником перед тим був інженер з Літомишля, добрий приятель інж. Драгоша, а пізніше його конкурент.

Домовилися ми з інж. Кунцем, що маю стати в нього на працю відразу ж і організувати відділ будови й проєктів водотягів та каналізації. А він уже має сформовані відділи меліорації, будови доріг і мостів та регуляції річок.

Турботи про переїзд родини з Високого Мита до

Пардубіц взяв на себе тестя, так що я в перший понеділок працював уже на новому місці. Умови, щодо платні такі, як у інж. Драгоша. Але інж. Кунц був скупий і приходилося з ним весь час «воювати».

Познайомив мене шеф із персоналом:

Інженер Вацлав Кучера заступник шефа і, як я потім довідався, тихий спільник. Мав більше господарство. Людина під сороківку і на вигляд, ніби хвороблива.

Антон Беран, молодий інженер, чи не вперше на роботі. Регуляція річок, мости, дороги. Підкреслено гарно одягнений. Син багатого підприємця з Пардубіц, тата уже поховав. Гербований шляхтич.

Інж. Приземін, абсолютний чеської політехніки. Думаю, що без практики. Кацаписько, як потім виявилось зайдливе, чи «младорос», чи з «Народно-трудового Союзу». Навіть мав якусь шовіністичну російську газету з нашим тризубом.

Був ще один москаль, теж з чеської політехніки, але працював десь на дренажах, і я його мало коли бачив, і він мене не гриз.

А як ще виявилось, що я подєбрадець, та ще й з української армії, не було мені життя. Чехи — русофіли, їх легко під'юджувати проти українців, а тут прямо було цькування.

Кабеш. Що воно таке і чого сиділо в тій кімнаті, де працювали інженери? Шефове око. Робив рахунок за якусь закінчену працю, але влізливий до всього. І отой Кабеш, напівграмотна людина, настирлива, прискіплива, почав нахабно агітувати мене, щоб я вписався до аграрної партії. Знов партія?! Послав я його і з його партією до всіх чортів. Він якраз і працював у Кунца, як хабар партії, використовуючи своє становище ставленника аграрників, дозволяв собі багато.

Секретаркою і книговодом була панна Лібуше Пєтраш. Робила добре враження. Лагідна, розважна трималася незалежно, і Кунц якийсь із респектом знайомив мене з нею.

Асистентів було два. На мою велику радість, Їндржіх Горачек, з яким ми зустрілися в Празі в інж. Ла-

ціного, і Вацлав Мелша, родом з Високого Мита, який признався, що мене бачив у Високому Миті. Ці двоє гарних людей і добрих фахівців довгі роки були моїми співробітниками.

—**—
*—

Щоб кінчити з Добржіковим:

В умові з фірмою Йозеф Драгош у Високому Миті було написано, що я маю діставати якісь відсотки з цілого рахунку на будову, після колаудації. Акт колаудації відбувається на самій будові. В ньому беруть участь представники міністерств, що давали субвенцію, урядовці Земського уряду з Праги (звичайно, той інженер який вів догляд від Земського уряду), місцевий уряд — староста, і той, хто підписував будівельний денник — місцевий нагляд. А звичайно, приходили всі батьки-раді, шеф фірми — інж. Богуслав Драгош, та від фірми керівник будови.

Я вже працював у інж. Кунца в Пардубіцах, як прийшов час на колаудацію в Добржікові.

Повідомив мене про це інж. Драгош, і ми умовилися про час і місце зустрічі. Я мав поїхати до Високого Мита, а з Мита спільно з Драгошем до Добржікова.

В канцелярії фірми привітали мене і шефи і урядовці навіть сердечно. З інж. Драгошем я за той час зустрічався декілька разів, і зустрічі були приязні, та й ворогувати нам не було чого.

Повіз мене інж. Драгош на те остаточне розрахування у своєму авті. То недалеко, яких десять кілометрів. Говорили про все, тільки не про будову. Інж. Драгош знав, що я завжди, як бував у Празі в Земському уряді, цікавився Добржіковим, та там ми й не раз зустрічалися.

Десь не дсїжджаючи до Добржікова, може на півдорозі, каже інж. Драгош чи не погодився б я на три тисячі корон замість належних мені п'яти.

У відповідь я попросив зупинитись. Авто стало. Відчинив я дверцята авта й кажу:

— Бувайте здорові, пане інженере!

Такі премії з остаточного рахунку я дістав від фірми за будову водотягу в Поповці, Тржебіховіцах а, навіть, за той ставочок для сенатора Клофача, а тепер ото торгується зі мною, як циган за коростяву шакапу.

А тепер до того, що було в міжчасі.

Добржківський староста виглядів мене.

Тепер ми говорили, як то кажуть, на «ти» не пивши «брудершафт». Староста — старий сокол, а з мене в Пардубіцах теж зробили сокола, та ще й вибрали головою українського відділу.

Твердить староста, що рахунок за їхній водотяг перебільшений, що я туди мусів щось упхати, і то найменше на яких двадцять тисяч корон.

Подумав я: «Якби двадцять, там того більше...»

Пропонує староста половину, коли прозраджу, де ті гроші приховані. Десять тисяч. Тверджу, що мій обов'язок робити рахунки а Земського уряду контролювати. Коли ж той уряд нічого не знайшов, треба думати й вірити, що рахунок добрий.

Кажу старості, що думаю, дешевше коштуватиме їм, коли дасть рахунок перевірити комусь сторонньому, але тямущому в таких речах.

Тут староста, аж зі злостью каже, що знайшли такого йолопа, заплатили тисячу, а він нічого не знайшов. А працював довгі роки теж в якомусь відділі того ж таки Земського уряду.

Нічого я не міг більше на те сказати старості, як:

— Так, отже, бачиш! Та й мені так хочеться про те говорити, як свекру пеленки прати.

Каже староста, що нічого не бачить, але розуміє своїм хлопським розумом, що вони ошукані.

А я на прощання сказав, що даром грошей не беру. Та на тому й розійшлися.

Тепер уже, коли все попідписувано й печаток наставлено...

А все зроблено по записах будівельного денника, і підписано сільським доглядом. Та і сам староста іноді ставив підпис, стверджуючи свою ревність. А тому місцевому наглядюві треба було менше мене вчи-

ти, як будувати водотяг і не викликати в мене бажання втерти йому носа. Знаю, що негарно тоді робив, але на те й шуліка, щоб горобці не спали. Невже я був шулікою?

Але повернімось на дорогу з Високого Мита до Добржікова.

Прийшлося Богушеві скривити писочок у лагідну усмішку, що він, мовляв, тільки так... А як тільки так, то можна й продовжувати дорогу.

9. ПРОЄКТ ОЧИЩЕННЯ ОДПАДНІХ ВОД З ФАБРИКИ

Перша моя праця була зовсім не за фахом. Очищення одпрацьованої води якоїсь фабрики. Фабрика випускала одпрацьовану воду до річки і труїла рибу. Справа перейшла до суду, і фабрична управа була змушена воду очищувати. І чого Кунц вліз у ту справу, мені на біду?

Як виявилось, в чеській хемічній літературі було обмаль підручників на цю тему. Прийшлося шукати в німців, обкластися книжками. З німецького, мені перекладали, а хемічні формули однакові.

Курити ми мусіли виходити до окремої кімнати. Вийшов я закурити, а тут і Кабеш. І то не якесь там «прошу», а наказово до мене: «Сірника!» Кажу йому, що я не крамниця з сірниками.

І посипалося... Вижирачі республіки, вандраці-бездомні (безбатченки), зрадники слов'янства. Що він далі плів, я не слухав. Повибігали з усіх кімнат люди, втихомирюють розлютованого Кабеша. А я спокійно поскладав у себе на столі, що має, взяв із собою. Інженерові Кучері сказав, що я кінчив працю в цьому підприємстві. Кучера просить, щоб я лишився поки справу не розгляне, чи полагодить шеф. Я відповів йому, що коли шеф захоче зі мною говорити, так знайде мене.

Ранком мав я післанця від шефа із запрошенням прийти. Пішов. Говорили. Я сказав, що коли шеф не забезпечить мені спокійної праці, я не вернусь.

Інж. Кунц розповів, що має на мене багато жалів і доносів, що я не тільки нічого не роблю, а ще й читаю в канцелярії романи(?). І запевнив мене, що він цьому не вірить. (А нащо ж такого дурного сексота

посадив?). Зрештою навів у канцелярії порядок. Кабеша забрав з кімнати інженерів і наказав, щоб жадних балачок, крім фахових, не сміло бути.

Проект очищення одпадних вод я зробив. І їздив доглядати за переведенням праці. А от, чи гинула риба, чи веселенько плодилася і росла, того не знаю.

10. НЕВЕКЛОВ

Тепер дав мені шеф переглянути проєкт водотягу, зроблений інж. Приземіним. А тому, що шеф сказав, переводити той проєкт буду я, то й відповів йому, що перегляну.

Проєкт був зроблений не фахово. А робили його, як сказав Кунц, спільно з Приземіним. Як же ж мені було казати, що вартий той проєкт небагато? Він зовсім не відповідав вимогам Земського уряду, але то було замовлення приватне. Забезпечення водою спиртного заводу для миття картоплі й охолодження якихсь там апаратів. Урядовій контролі не підлягав.

Була рання осінь, коли розпочали працю. В помічники призначив мені шеф Ярослава Штумпу, що мав нижчу технічну освіту, але розумного й здібного все схопити, як то кажуть, у леті. До того чемна і чесна людина. Зі Штумпою мені судила доля попрацювати в Кунца тринадцять років. І ніколи Ярослав не зрадив своїм чеснотам.

Вийшло таке, що за тим проєктом зовсім не було що будувати. Був він запроєктований на сухому. Всі джерела, вказані в проєкті, були тільки на папері. За літо ті калюжі повисихали.

Копали метр, копали два, а воно чим глибше, тим твердіше й сухіше. Оце тобі масш! Не хочеться ж першим млинцем подавитись. Але як будувати водотяг на сухих «джерелах». І признатись не можна, бо що скажуть люди?

Про людське око копаємо, а самі зі Штумпою лазимо по терені та шукаємо води. Вище, метрів зо дві сотки, прямовісно до нашої траси витікає з лісу рівчак. Вода джерельна. Люди кажуть, що рівчак не пересихає ні влітку, ні зимою, губиться в луках, поло-

жених нижче. Ніби добре. Але це ж збільшення коштів. Сам я не в праві міняти кошторис.

Прийшлося вяснити Кунцеві стан речей. Приїхав, оглядав, сопів над сухими джерелами. А як залагодив справу, то вже його діло, вибрався.

Пани від заводу, не дуже, або й зовсім не розумілися на тому, і на перекопання рівчака згодилися. Та й де інакше взяти воду?

Підгрунтя було скелясте. Виламали зо тридцять кубометрів каміння. Частину того каміння знов склали в ту яму, засипали битим каменем, а на гору — камінний дріб'язок, і прикрили піском. Простір акумульованої в збірнику води давав денну потребу й забезпечував приплив води в збірник малою швидкістю, щоб не каламутилася. Контрольна шахта, з глибоким дном, давала можливість вибирати осади, коли б була така потреба. Водотяг із сухого став мокрим.

У мене того досвіду небагато. У помічника зовсім немає. А Франта Шрамак, що тепер монтує труби, де ж його багато міг набратись?

На хибях люди вчаться. І то свята правда.

А сталося таке. Змонтовано перших п'ятсот метрів труб. Треба перевести пробу на тиснення у висоті десяти атмосфер. Налили водою. Допомповують ручною помпою, а манометр тримає потрібні атмосфери, поки працює помпа, а як перестане працювати помпа, манометр таки швиденько летить додолу. На відтинку, де немає жодного вентиля, взагалі, чого небудь з арматур? Що Шрамак зробив монтування недобре, мені вірити не хочеться. Десь тріснула труба. Але де? Яка? Всі з'єднання відкриті, монтажні ямки повні води. Якби в з'єднанні хіба, були б бульбашки при помпуванні в порожні труби. Пробували — не було бульбашок. Ходимо уздовж викопу, заглядаємо, і ніхто нічого сказати не має. Та ж воно сто двадцять п'ять з'єднань. Шрамека вже й питати не хочу, чи простукував усі труби, як клав. А він дивиться на мене, ніби каже: «Та одчепися ти від мене зі своїм стуканням». Ходимо мовчки. Небезпечно в такому випадкові взагалі говорити.

Аж поміг морозець. Затягло всі монтажні ямки тонкою кригою. І всі білуваті, а одна, ніби хто підлив води, темні. Вибрали воду, обчистили з'єднання і давай помпувати. По кількох хвилинах рука трохи звогчилася. Дали п'ятнадцять атмосфер тиску — більше вологости. Дали нову руру та й по всьому. Але ж хтось винен. Обстукали трубу. Справді, звук добрий. Дядьки самі призналися, що труби не зносили, а котили з горбка.

Робота кінчилася. Всі задоволені. Спиртний завод має воду. А інж. Кунцеві треба було хоч поганеньку працю мати, щоб дістати субвенційовані будови, бо Земський уряд питає підприємця, чи має досвід у таких будовах, як водотяги, чи каналізація. Тепер міг показати від спиртного заводу в Невеклові найліпші атестації.

11. ЦВРЧОВИЩЕ У КЛАДНА

Всіма правдами й неправдами (кажу це свідомо) дістав Кунц будову водотягу у Цврчовіцах, недалеко Кладна. Кладно й околиці — це щось, як наш Донбас. Шахти, сталеварні і «нарід» осібний — кладеняки.

Село невеличке, але водокачка і вежа під резервуар, так що для громади і не так вже мале підприємство.

Референт (так називали представників Земського уряду, що контролювали і вели нагляд за будовою) сказав мені, що Кунц не дістав би будови, якби, мовляв, не ви. І казав мені що вірить, що будову буде переведено як належить. А я його спитав, чи поінформував він про це Кунца. Відповів, що Кунц про це знає.

Не використовував я цього і не перешкоджало це мені робити добре.

Знов ми були на будові. Ярослав Штумпа і Шрамек Франта. Мене дуже тішило, що Штумпа зі Шрамком здружилися.

Обоє вони були цікаві люди. Я вже трохи розповідав про Я. Штумпу. Закінчив він якусь поганеньку меліораційну школу, але був від Бога обдарований ласкаво. Сам він розказував, що виріс у біді. Батько браконьєр. Родина велика, але тато усіх вивів «у люди». І був старостою того села, де жив. А браконьєрства не кидав. І коли одного разу жандарми ледь-ледь не ввіймали, мама впросила на колінах тата, щоб те ремесло покинув. Тато пообіцяв, рушницю розбив. А на ліс і до смерти поглядав з тугою, а мамі дорікав, що витягла з нього слово і спутала навік.

Розказував ще, як батько послав його до містечка і дозволив купити собі ковбаску, і як та ковбаска йо-

му смакувала, а була мала. І як він ту ковбаску по-троху відкушував біля телеграфного стовпа, а йдучи від стовпа до стовпа тільки на ту ковбаску дивився.

Франта сам браконьєр, але в часі, коли не робив. Святочний гастрольєр. . .

Обоє були на рідкість чесні, роботящі, порядні. Хоч та чесність теж, сказати б, умовна. Штумпа міг підігнути одну частину метра і наміряти більшу глибину, або потягнути пасмо назад, коли міряли довжину.

Франта вкрав у старости великого ключа на кручення гайок, сантиметрів шістдесят довгого. То було в селі Рзи. Я нагодився якраз, коли староста хватився за тим ключем. Запропонував старості обшукати «обурених» такою підозрою монтерів. Обшукав староста і ключа не знайшов. А коли від'їхали зі своїм монтерським возиком, так що староста не міг бачити, один монтер витяг із холоші ключ, і всі кепкували зі старости. А от питання: на дідька той ключ їм був потрібний?

В Цврчовіцах прийшлося дати книжечку Штумпові й він мусів певні сторінки в довіднику вивчити. А номенклатура там таки не мала. Здав він мені той «іспит» і вже домовитися було йому можна і з Франтою, і зі мною. А чекати що навчиться з бігом праці, не було часу.

Ще коли я міряв у Цврчовіцах, побачив, що то інший світ, що з тими робітниками треба буде якось інакше поводитись, що так, як на інших будовах там не буде. Це не з села, чи з містечка люди. Це з діда-прадіда робітники, шахтарі. А загнало їх до цієї праці безробіття, до праці їм чужої і, з їхнього розуміння, понижуючої їх шахтарське ремесло.

Робітники навіть залякували мене. Не подобалося мені це, як засіб розв'язання можливих конфліктів, на які натякали. Не подобалося, та я вибору не мав.

Запросили мене робітники на якесь своє свято, чи, просто на танцювальку. І то сказати б, незвичний для мене спосіб, мовляв, боїтеся з шахтарами побути, випити, потанцювати. Тоді ще не було нікого від фірми

в Цврчовіцах. А для підготовчих робіт я взяв місцевих людей.

Пішов я на те свято. Мене забрала між себе якась братія. Пили, говорили. І от все мені розказують, які то вони герої. Там десь був десятник, не дуже добрий, і знайшли його мертвим. Там якогось інженера вкинули в залишену шахту. Розумів я, на те я й тут, щоб вислухав їхні «повчання». І маю вибір, на їхню думку: або буду робити те, що їм добре, або мені тут жаба дасть циці... А я їм дякував за науку та думав про третій вибір: щоб і їм було добре, і мені не погано.

Так, ніби ненароком, і ножі показували. А як ще якийсь оповів, що ось такого, як я інженера ганяли і він тікав від них, то це я знав і без них. Сталось те, коли працювали над проектом. І робив той проект теж інженер-емігрант.

Тепер я певний, що «війна» станеться. Але ж твердо вірив, що мертвих не буде. Та й за моєю спиною стояв староста села, теж шахтар, розумний і тактовний, людина веселої вдачі.

Село Цврчовіце дуже багате. На його терені були копальні, і з того воно мало великі прибутки. Побудували модерну школу, громадський будинок. Шахтарі жили в гарних будиночках. Чув, що і податки платили з громадських грошей.

В Чехо-Словацькій Республіці для такої категорії робіт були закони, які регулювали відносини між робітниками і працедавцями. І на кожній будові, на приступному для кожного місці, вивіщували ті регуляміни, підписані уповноваженими уряду, робітників і підприємця.

В тому ж законі встановлені години початку праці, перерви на обід і закінчення праці.

І зразу ж були непорозуміння, що доходили до конфліктів. На викопках для прокладання труб було затруднено найбільше робітників. Бувало і до двохсот. І от шахтарі виходили на працю, коли кому заманеться, бо праця була акордова, себто, від метру, а не поденна, коли виплачується за одпрацьовану годину. Це було і нам зручно, і робітникам ліпше. Робіт-

ник може заробити більше, а нам легше контролювати, та й не треба стояти над душею людям. Кладеняці-шахтарі починали роботу, коли ще нікого від фірми на будові не було. А згадані правила предбачають початок праці о годині восьмій. Ніби, що ж там? Хоче робітник більше заробити, це його справа. Так то воно так, але чого ж майстри, чи теслі мали йти на роботу вдосвіта? По-перше, за тими правилами праця перед восьмою і після п'ятої — понадчасова і оплачується за вищими ставками. По-друге, фірма, а власне, нагляд, оті майстри, відповідають за безпеку робітника, тобто, теслі мають кріпити боки викопів, забезпечувати проти обвалів, а тим і поранення, чи скалічення робітника.

Прийшовши на роботу, кладеняці ставали, де кому заманеться. Спробував, щось йому здалося не так, ішов і копав в іншому місці. Кілочки, на яких зазначалися двадцятки довжини викопів, викидали чи ховали. Робили так до десятої-одинадцятої. Тоді приходили їхні жінки, приносили їжу. Пили пиво, і до третьої по обіді спали, відпочивали, розлігшись під кущами. Повний розгардіяш. Ніякі розмови «на розум» не мали наслідків.

Провокація? Закрутити все так, щоб створити нерозбериху? Не міг же я повірити, щоб призвичаєне до організованої праці робітництво робило це без якоїсь цілі.

Звичайно, на будовах було так, що робітники гуртувалися по декілька чоловік у партію і вибирали «партяка», на якого записували зроблену за тиждень працю. Погодилися спершу на таку організацію. А потім, у тижні, перебігали з партії до партії, міняли партяків. І ще — якась там сотка готового викопу, а посередині стоїть декілька двадцяток не викопаних. Нема як класти труби.

Прийшлося перемірювати двадцятки, щоб установити, хто де копав.

Але ж і в нас був якийсь досвід. В першу ж виплату зароблених грошей непорозуміння за непорозумінням. Де хоч трохи неясно, не платимо грошей. Ка-

По денній праці на будові.

жемо, що не можемо платити за працю, яку ми не давали, і яка нам зараз непотрібна. А як викопав десь, так хай чекає на заплату, аж нам та праця буде потрібна. На перших семистах метрів покидали незакінченими кілька двадцятків, на яких не було ніби охочих, а нам нема як класти труби. Все це я їм пояснив. Чи помогло — побачимо. А гроші потребує кожен, бо на те й працював. Крику було багато, тільки не з мого боку. Спокій і терпеливість, а порядок мусить бути. Бо знаю, самі ж робітники звикли до порядку.

Помогало їй те, що наша канцелярія була в сільському уряді. А тут і староста і їхні ж таки старші люди докидали слово «на розум». Та ще й аргумент: «Люди, та ж будуюмо водотяг для себе, отже мусить бути якнайліпший».

На цьому відтинку прийшло до якогось порядку. А мені найбільше йшлося про порядок та спокій на будові. Знали і підпорядковувалися тому, що майстер мусить дати працю і прийняти-записати. Ну, а на години праці вже махнули рукою. А такої влади, щоб виганяти робітників з праці, ми не мали. Просто того «не бачили», та й кінець.

Прийшла все ж таки просто «революція». Все кинуло працю і з'явилося під канцелярією. Крик, гамір. Стукають кирками або лопатами для більшого гармідери. Дивлюсь з вікна — що то воно буде. Юрба хоче показати, що вона люта. Граються в гнівний народ. От чудасія!

А тому, що Штумпа вже все мені розповів, я знав про що їм ідеться. Та й сам я, як не два, то хоч раз за день бував на тому відтинку праці. Мав ще я нагляд і на водокачці, і на будові вежі для резервуару. А що Штумпа не брехав, я був переконаний у нашій правоті. Була то знов спроба нас стероризувати, примусити робити те, що їм заманеться.

Вийшов я до «революціонерів». Як бикові червону плахту показали, так більше заревло і закалатало лопатами й кирками. Показую на вуха, що нічого не чую. Затихло. А що я їм міг сказати?

— Вас, — кажу, — багато і зі всіма я говорити не можу. Виберіть представників.

Назвали. Викрикнули кілька прізвищ. Бачу, між ними й мої старі «знайомі», оті, що в господі мені розказували страшні речі, як то в них, у кладеняків. Договорилися, що при визначуванні матеріялу викопу буде, крім партяка, ще й представник робітників.

Знов згода і знов працюємо.

Ярослав Штумпа інакше й не казав про кладеняків: як про одного, так — звіря, а про всіх — звірята.

Ясно, що при вимірюванні і при визначуванні були від робітників оті крикуни. Діставали крикуни більше від інших, був спокій. А Ярослав казав про них: «дивиться, аби самі нажерлися».

І всеодно праця там була дуже неспокійна.

Одного разу влізли, не стукавши, в канцелярію.

Я і не слухав, що там говорять, прямо кажу, але так, щоб добре чули:

— За двері! Постукати, і аж скажу увійти, входить і шапки поскидайте.

А то влізуть у хату з криком, з галасом, та ще й стукають кайлами по підлозі.

Помнялися біля дверей і таки вийшли.

Постукали.

Попросив увійти. Почалася розмова. Говорять, що я мушу зробити. Відповів, що я сам знаю, що мушу, і знаю, кого маю слухати. А правила зобов'язують так мене, як і їх. А міняти домовлених умов щодня не буду. Вони ж мене можуть тільки просити. А як буду мати вільний час прийду сам. А Ярослава Штумпу вони мусять слухати.

Староста, який чув цю розмову, не тільки сміявся, а й казав, що так і треба, що це тепер вони такі, а в шахті дуже чемні й слухняні.

Довго кладенякам не лізло через горлянку «просто», а все ж навчилися. Був я на будові, дивився — ніякого шахрайства з боку Штумпи; вони ж хотіли його обдурити.

Муляло в шефа, що в мене щодо персоналу дружньо йде праця. Спокушав він на доноси на мене моїх співробітників. І вони мені про це казали. А що могли сказати поганого, коли я сам любив роботу та їх учив того? Дбати про порядок на будові. Справу заробітку на будові лишити мені. Робітникам давати те, що їм належить. Заступався за своїх підлеглих перед шефом, бо зразу зрозумів його наміри — посварити, а потім користатися з того. Муляло шефа, не вірив він нікому. Потребував тайної контролі. Мабуть, то вже натура була така капостна.

Будову було розбито на ділянки. Розкладалися труби, будувався резервуар, покищо вежа під нього. Наглядав за будовою резервуару я сам. Маючи добрих теслярів і бетонаря, не було це тяжко, але все ж забирало час. Та й для добра організації праці мав там хтось стало бути. Я про це шефові нічого не казав. покищо могло то йти й так.

І от одного дня привозить мені шеф такого вусатого майстра. Бундючний, тримається зарозуміло. Та й шеф, передаючи йому будову (я не передавав), висловився так, що то самостійна частина будови, і мені для полегші, мовляв, дає цього з великим досвідом майстра, і щоб я цілком на нього здався. Коротше, щоб я до його праці зовсім не втручався.

Було ясно, що насаджувала воша до мого кожуха. Глупо, не тактовно, і мені образливо. Ковтнув я й цю гіркувату пігулку. Віддав тому «вусатому» (забув його прізвище) будову. Тільки діставав від нього відомості для будівельного денника. Самостійно вираховує вусатий потрібні матеріяли на будову, а я лише підписую, не вираховую і не перевіряю. Справді, полегша для мене.

Але ж на будові лишилися мої робітники, які звикли до моїх способів у роботі й поведженні. Будова вежі — через вулицю від сільського уряду, і все бачу й чую через вікно, коли працюю в канцелярії. Одного разу чую крик на будові. Цього я ніколи не робив. Уже нема того веселого настрою, за який я завжди дбав. Не чути жартів, тільки крик Вусатого.

Сільце, де працюємо, невелике. Нічого там не сховаєш від людського ока. Вже мені доносять, скільки пива щодня випиває Вусатий. Порція волова. А що мені до чужої жаги? Хай п'є на здоров'ячко. Кажуть, висміює мене, що ось-ось дістане всю будову, тоді люди побачать, як піде праця. Та ще й на будові вежі, каже, все мусить переробляти, що було зроблено перед тим. Тут уже заорав не тільки моє поле, заторкнув амбіції теслярів, які були місцеві та із досвідом у шахтах. Знали своє ремесло.

Бувало так, що входили ми з Вусатим у канцелярію разом. І той усе лізе поперед мене. Стерпів я це кілька разів, а потім «смикнув» нечому. Завернув Вусатого від дверей, увійшов до канцелярії й дуже виразно сказав йому, щоб ніколи не забував, хто має входити попереду, та щоб робив так завжди. Хоч почервонів, як рак, але змовчав.

Багато чув я поганих речей про Вусатого, але не звертав уваги.

Минуло кілька тижнів, заходить до канцелярії староста. Говоримо про те, про се. А потім питає мене староста:

— Чи чув я, чи знаю, що новий майстер продав дошки і ще якесь дерево з будови одному тутешньому господареві, і що той господар прямо від залізниці завіз то до себе і вже пліт собі поставив. І що тому господареві приписує підводи за привіз землі на напис навколо вежі. А в суботу діляться «заробітком».

Кажу, що такого не знаю. Питає староста, що думаю з тим робити?

— Треба подумати, — відповідаю.

Підраховали ми приблизно крадіжку — лізе через тисячку, до двох. Міркуємо: робити веремію в селі, кликати жандармів? Цього ні мені, ні старості не хотілося. Лишити ж ніяк не можна. Щоб я повідомив інж. Кунца? Сказав я старості:

— Після того, як він відібрав мені право втручатися до будови вежі, не хочу в це сунути свій ніс.

Треба для ясности сказати, що сам інж. Кунц народився і ріс в цій місцевості. Батько шахтар. Мати мала крамницю. А всі ці люди в Цврчовіцах як не особисто його знали, так його рідню. І багато це важило, коли шеф дістав цю будову. Ніби ж давали працювати своєму чоловікові — кладенякові. Та й сам інж. Кунц, прямо таки хизувався, своїм кладеняцтвом. А про свою маму хвастився, яка то була здібна комерсантка. В крамниці давала на борг. А як хто не заплатив, то борг розписувався на всіх боржників. Приписувала, але свого не губила. Який явір, такий клин, який батько (мати), такий син...

Того тижня мене викликали в Пардубиці до головної канцелярії. В суботу щоб був обов'язково. І то в годинах пообідніх, коли нікого нема в канцелярії.

Розмовляли ми в ту суботу із шефом. Йому про все, що там робив Вусатий, написав цврчовіцький староста. Хотів було шеф дорікати мені за непиль-

ність. Подивився я на нього прямо в вічі, посміхнувся й питаю його:

— А чи він допильнував усього, що належить? Чи скріпив він мос становище на будові, призначаючи Вусатого і виключаючи його з моєї підлеглости? Чи мав я не виконати його бажання? І, взагалі, що я зробив проти його волі? — А врешті запитав: — Скільки доносів він дістав на мене від Вусатого? А чому не перевіряв тих доносів на будові в мене.

Викрутився з відповіддю, мовляв, ті доноси були дурні.

Кажу шефові, щоб дав мені ті листи, я їх читати не буду, а лясну ними Вусатого по носі.

— Ні, ні, — аж благає Кунц.

«Обое ви з Вусатим свині», — подумав я.

А тепер те найлоскітливіше. Каже мені шеф, що викликав Вусатого на неділю сюди. І просить, щоб я його звільнив з роботи. Отут папір, який він мусить підписати, що не має жадних вимог до фірми, але треба йому видати належну платню.

— Та ж він заплатив собі сторицею, — кажу.

— Ні, ні, заплатіть. Хай йому!

— От як! Посадили ви мені на будову шпигуна, пане інженере, а я маю цього шпигуна викидати? Мила несподіванка. Дякую за честь! — з усмішкою і робленою лагідністю кажу шефові.

Почервонів. Видно, таки припекло його десь. Швиденько попрощався зі мною і зник.

Сів я за шефівський стіл та й чекаю на Вусатого. Думаю, як же то так? Злодіюка, а йому ще й платять. Шеф платив членські внески до двадцяти трьох партій, а казали, що їх усього було двадцять чотири. Комуністам не платив, бо вони йому не могли дати жадної роботи. Це знали писарі, а ми від них, бо видатки книгувалися. Виходило, що Вусатого підпирала якась партія, або людина, на яку розраховував шеф. Мабуть, таки високопоставлена.

А тепер як я з того мого «шефського» становища висотаюся...

Стук у двері. Прошу ввійти.

Солодка, приготовлена для інж. Кунца міна, помаленьку розповзлася, коли нишпорячі по всіх кутах кімнати очі не знайшли нікого, крім мене. Так що й привітатися забув.

Зате я його привітав і запросив сісти та подав папір про зречення від будьяких домагань від Кунца.

Читав довго. Підписав.

— А тепер підпишіть, — кажу, — підтвердження про одержання платні за час, передбачений законом при звільненні з праці.

Підписала ницість, хапнула гроші і зникла. «Оце ще один відмінок юречківщини», — подумав я.

Перетягнув я від інж. Драгоша теслю Славіка. І будова пішла без нарікань, криків і шпигунства.

Вже майже кінчаємо. Я тільки два-три дні буваю на будові наїздом. Усе закінчує Штумпа. Лишилося поставити гідранти й ще за кілометр приєднати малу оселю, що аж тепер надумала пристати до цврчовіцького водотягу.

Траса до тієї оселі йшла в насипаному терені, а під сподом шахти — треба було передбачати можливість осідання. З цих міркувань мали там бути положені сталеві труби зі спеціальним з'єднанням, т. зв. з'єднання Шалкерова. Для монтування труб це не робило різниці, треба тільки уважніше всаджувати трубу в трубу.

Між моїми добрими помічниками, а вони ж були друзями, пробіг чорний кіт. І хоч не посварилися, але надулися один на одного, як індик. Я робив так, ніби нічого не бачу. Думаю, самі наіндичилися, самі й помиряться.

Поки прийдуть труби і гідранти, Шрадек поїхав додому. Прийшов час прокладати труби. Кажу Штумпові, щоб зателеграфувати Шрамкові.

— Змонтуємо і без Шрамка. Дуже зазнався, без нього зробимо, — відповів Штумпа.

Шрадек безпосередньо підлягав Штумпі, і був би й проти себе, коли б не респектував Штумпове рішення. Спробував було натякнути на їх дружбу і, ніби,

заступитися за Шрамка. Де там! Мій Ярда, виходить, мстивий. А все ж, хто буде робити монтаж?

Привів Штумпа нового монтера-кладеняка. Десь тут з околиці. Приніс той купу посвідчень з попередніх робіт. Але хай буде по-Штумповому. Він тепер весь час на будові, а я ж тільки наїздами.

Телеграфує Штумпа, що труби прокладені. Підготовляють пробу на тиснення. Пишеться протокол, урочистість, треба їхати.

Сиджу в канцелярії з цілою комісією, бож поїдемо відбути пробу. Так і просидів до вечора, а комісія розійшлась. Минув день, і нічого не чути. Що ж там робиться?

А по закінченні робітного дня, Штумпа каже мені, що там щось «не грає». Чи не пішов би я подивитися? Відмовився тим, що маю іншу роботу.

Минув ще один день. Штумпа просить прийти хоч подивитись, бо помпують воду вже два дні, а манометр ані руш, вказівка, як прилипла.

— А манометр перевіряли? — питаю.

Каже, що так.

— А, може, забули вентиль під манометром відкрити? — кажу.

А Штумпа, ніби ображений, мовляв, таких дурниць уже давно не робимо.

А було й таке. Тяжкі були початки.

— А що на те новий монтер? — питаю.

— Він теж в клопотах. І нічого не може порадити.

От якраз через того монтера мені й не хотілося йти туди. Бо знав, що нажену його до всіх чортів.

Нарешті, коли побачив, що наш веселий Ярослав зблід, осунувся, ледве волочить ноги, і взагалі, ні до чого, пішов я подивитись. Наказав помпувати воду до труб, а сам вліз до викопу, де прокладені труби. Поклав руку під з'єднання — мокро. Значу, де тече всім, що маю в кишнях.

— Пане Ярославе, — кажу, — та я й без штанів лишуся, як буду значити отак, де тече.

Жартую. А Штумпі аж очі посіріли, блискають злістю.

— Та це ж те, що ми в Невеклові мали. Пригадуєте?

— Так то так, але в Невеклові були труби литі, чавунні, а тут сталеві, цих так легко не розіб'єш.

Виліз я з канави. Що робити? Знаю, що Штумпові це буде недовподоби.

— Того монтера проженіть, щоб я його й не бачив. А зараз же телеграфуйте Шрамкові, — кажу.

Показав, як то кажуть, клясу Шрамек. Не гнув кирпу «переможця». Знов стало добре між Ярославом і Франтою.

Дивився я на ту роботу монтера з купою свідоцтв. Він не набивав ані мотузків, ані олова, а тільки напихав.

Сталеві труби десять, дванадцять, чотирнадцять метрів довгі. Було того на п'ятсот метрів, не цілих п'ятдесят з'єднань. Але наука добра.

Далі виявилось, що той, з багатьма свідоцтвами, не тільки ні до чого монтер, але й зла людина.

Щасливо ми кінчили сітку труб. Ставимо гідранти. Знов комісія по прийняттю цього протипожежного зарядження. І пожежники, як на параді. Дітей, дорослих повна вулиця. Радість і забава, як вода високо б'є. І інж. Кунц приїхав на це свято. Все так добре.

Гідрантами промивають труби, води не шкода. На найнижче положеній вулиці є два гідранти. Один на зломі терену, другий на горбку. І той передостанній гідрант таки робив кпини. Насміхався зі святочної громади, з нас, що його поставили, та псував усім настрій.

Гідрант то давав трохи води, то зовсім не давав, то нараз вдаряв повною силою. Перебої нерегулярні, нерівномірні, або й зовсім вода лише капас. . .

Те ж таке самісіньке і в останньому гідранті.

Все те записали до протоколу. Відсвяткували та й розійшлися. А турботу лишили нам.

«Пса», як в Тржебіховіцах чекати? Та в ті труби, проміру шістдесят міліметрів і порядного kota не всунеш, хіба кошенья. Цю думку було зразу відкинуто. Може, гідрант має хибу? Розібрали — все, як тре-

ба, як має бути. Обидва гідранти добрі. Тільки щось у трубах.

Розмонтували по одній трубі в два боки, і з одної труби викотилася куля, кольорового металу, з незначною різницею промірів труби й кулі, проверчена в декількох напрямках отворами наскрізь. Що майстерно, то майстерно зроблено, нема чого казати. Днів зо три там провозилися, поки привели доладу.

Казали, що хтось ніби бачив того монтера з купою свідоцтв, який так неfortunно дебютував. Але не впіймав, не кажи що злодій. Знов досвід. Не odkривай труб більше, як за день зробиш. А чотири гвинти odkрутити й закрити — це кілька хвилин. Отак ложкою дьогтю можна зіпсувати бочку меду.

Ті різні діаметри отворів у кулі «регулювали» кількість протікаючої води.

Ґрунти в Цврчовіцах хемічно активні. Щоб запобігти швидкій корозії, трубу треба було добре ізолювати. Для приєднання до будинків, на думку фахівців, було б ліпше вжити труб олов'яних, або мідних.

Цврчовіцька громада була дуже багата, навіть всі податки платили з громадських грошей. Теж і проголосувати батьки громади купити труби мідні. Але ж вони й добрі гроші коштують, особливо у порівнянні з трубами сталевими.

Громада зробила мудро, запросила декілька фірм, що продавали ці труби. Взяла в цім конкурсі участь і наша фірма. І прямо в громадському будинкові відкрились торги. Почалося збивання цін. Найнижчу ціну дав я. І вийшов покурити та й дихнути свіжим повітрям. Тривало те все довгенько. Ціни спускали обережно, помаленьку. Моя ціна здивувала багатьох. Піднявся лемент, що, мовляв, ціна не реальна. Отоді я й увійшов.

Підходить до мене один панок, учасник торгів і пропонує мені, щоб я уступився. За це зараз, «з ручки до ручки» дає мені десять тисяч корон. Хабар не малий, майже півроку моєї основної платні.

Засміявся я.

— Не бачив, — кажу, — щоб хтось декілька десятків тисяч продав за один.

Знаючи, що я не свій особисто роблю торг, дивувався й таке почав говорити, що мені не хотілося слухати. Базаринка буйним квітом цвіла в тій чеській демократії.

Наша фірма мала забезпечені ціни труб, щоб щось не так було, як я думав, чи знав. Бо забезпечення формальне було десь у головній канцелярії, і там могли мати вже щось нове.

Ще ніч була, як я виїхав мотоциклом до Праги, лежачи в колісці, а Ярослав Штумпа був при кермі. І в фірмі я довідався, що ціни на мідь пішли справді вгору, але потрібну нам кількість труб було забезпечено за старими цінами.

Не пригадую, чи було що в Цврчовіцах більше цікавого. Хібащо їздили Шрадек, Штумпа і я подивитися на водотяг у Буштеграді, що стояв на сухому.

Гарна вежа під резервуаром. По вулицях гідранти. Труби заведені до домів, а води ні краплини. Під містом Буштеградом копальні. В шахтах працюють з вибушинами; один вибух міг би порушити джерела води й одвести кудись. Де його шукати? Десь подалі, де вибухи не стрясають землю.

Марна надія. А покищо жартували: наливайте в резервуар води з бочок...

12. ІНДРЖІХОВ ГРАДЕЦ

Це старе місто на південь від Праги. Його невеличкий ставок-рибник входить у сітку рібників на річках Лужнице і Нежарка, що створюють велике рібне господарство, засноване кілька століть тому. Це тут розплоджують і плекаються смачні коропи, що йдуть на ринки Європи. А перед Різдвяними святами ті коропи продавали по цілих Чехах. Такі рібники, як Свет і Ружемберок були величенькі, один з них мав площу сімсот гектарів, а Горусіце біля Веселі над Лужнице вважався малим, бо мав усього біля п'ятисот гектарів. В мій спогад не входять описи міста, але одного ранку в свято ми з сином вийшли на ринок і були здивовані удекоруванням міста масою жовто-блакитніх прапорів. Пожартували, що то на увітання нас. А то прапор міста Індржіков Градец.

У тому місті мала наша фірма побудувати частину каналізації, головний канал на відведення дощових вод, і декілька вулиць, що пов'язані були з регуляцією річки, яка тепер переводилась. Та в іншій частині міста знов же головний збирач води літніх дощових злив, та декілька вулиць.

В той же час інша фірма переводила регулювання річки. І був цілий штаб інженерів, що провадили будову, і уряду, що контролював.

Все це оселилося у віллі, що належала до замку князя Черніна. Там знайшлося ще й три кімнати з великим коридором для нашої канцелярії. Там же оселилася й моя дружина з сином, поверхом вище. Все це перезнайомилось, і створилося товариство у віллі князя Черніна.

Староста міста, кравець за фахом, заможний міщанин. Мав своє кравецьке підприємство. Людина ро-

зумна і тактовна, вік і пузце відповідало посаді, а його розважність була оздобою уряду міста.

Будівельний нагляд і контролю, міський інженер, хай мені буде прощено, таки пришелепкуватий. Це його перша практика. Тільки-но закінчив політехніку. Ще по-юнацькому тоненький чорнявий, великі карі очі з чимось телячим у них. Вічно підсмикував штани, прикладаючи обернуту ліву долоню до пояса ззаду, а правою рукою підтягав спереду. Все говорив, говорив та цупив ті штани, коли й сидів, і вовтузився на стільці. А балачки навчального порядку... Від такої зануди іноді втекли було нікуди — біда, а воно ж начальство з себе гнуло. А щодо носа, так совало куди треба і куди б, по-доброму, зась. На все, щодо будови, дивився через букву закону, який мало знав.

Між інженерами з регуляції річки виділявся старший рангом комісар, товстенький блондин, із широким колом зацікавлень, аж до мистецтва включно. Розповідав багато й цікаво про життя тварин, звірят. А від фірми, що провадила регуляцію річки — молодий інженер. То було щось таке живе, веселе, дотепне, але розумне і фахово підковане. Було там більше інженерів, та якісь звичайні, сіруваті, тож і пам'ять моя їх не затримала.

Уже на мірянні мав я сутичку з міським інженером. Причепився, чому нівелюю коротким «Цайсом», а не довгим. Що маю міряти довгим «Цайсом», вичитав десь в умовах. Пишуть таке, але ніхто не вимагає. Кажу йому, що перевіряю міряння на міських реперах* державної нівеляції, що відхилення в межах дозволених. Ні, давай довгого «Цайса», і погрожує записати в будівельний денник і міряння не визнати. Мені би й хотілося, щоб записав таке людям на сміх. І не хочеться йому казати, що його діло перевіряти, аж прокладатимемо труби, міряти, а не тягатися зі своїм великим «Цайсом» та перешкоджати працювати. Не хотілося сваритись. Прийшлося просити фірму, щоб послали того довгого «Цайса». А воно, дурне, ще й хва-

* репер — пункт з визначеною висотою над морем.

стається інженерам з регуляції, що от який він, а ті сміються та мені допікають, якого я «мудрого» нагляд-дача маю. І учив він робітника, як має тримати лату. Показував, як і де забивати кілки. Ну, такої блощиці я навіть уявити не міг. А терпіти мушу, бо начальство. Та й думаю: ой, скупаю ж я тебе. Це покищо дурниці, підсковзнешся десь, тоді побачимо.

І з усім бігає до старости. Показував свою ретельність. Староста мусить мене викликати, що він, бідний, мав робити? Все слухав і благальними очима просив увільнити його від цих судів-розсудів. Та й на якого дідька місто мало інженера, щоб староста рішав «інженерські» справи, як кивати латою, чи значкувати напрямки прокладання труб.

Говорив я тому інженерові, як то кажуть, на розум: чи не ліпше для нас хоч погана згода, як ота вічна перестрілка, що може стати й війною. Бо почав той інженер уже й моєму шефові дуги в уха, що я все погано роблю і нічого не знаю. І шеф усе це мені каже й радить шукати порозуміння. Хоч і признає, що інженер недолугий, та шеф хоче мати на будові спокій. Мусить бути спокій! Ліпше з мудрим загубити, як з дурним знайти. І то свята правда.

Ну, що ж, війна, так війна. «Скупав» я його перший раз перед старостою. Інженер став заперечувати те, а я показав йому будівельний денник, де він наказав робити дурниці, що без потреби містові коштує гроші, а нам час.

Загальне положення в будові, щоб каналізаційні труби класти до сухого. І в сухому тримати дно ровів до затвердження з'єднань.

В статті оферти записано: воду, коли така буде, помпувати. І ціну за помпування включити до викопів ровів.

Теренові умови були такі, що треба було тільки прокопати малий рів до потічка, і вода спливала само-током. Хто б з такого не скористав? Та і в оферті бра-лося таке до уваги.

Була й стаття асекураційного порядку. А ну ж, десь треба б було воду помпувати. Ціна там була не-

погана. Помпуємо двадцять чотири години денно, по два робітники. Години записуються до будівельного денника, як рівнож і є запис про розпорядження міського інженера щодо такого способу виведення води з ровів. Та ще й підсміхається, підписуючи, мовляв, даремне запис місце займає в деннику.

Комісія звернула увагу на помпування води. А я звернув увагу комісії на запис міського інженера.

А коли звернули, знов же ж увагу, на те, що в «Загальних умовах» написано, що воду треба помпувати, або інакше одвести, так я сказав, що ті «Загальні умови» хіба тільки я мушу знати. Та й зроблено було в початках так, як правила дозволяли. А чи я маю питати міський нагляд, чому він хоче якраз так? Може, в нього є якісь причини робити такі розпорядження, а я знов же не мушу бути аж такий прискіпливий, коли це будові не шкодить.

Воювати одверто ми не сміли, виходячи з наших службових становищ, але стромляти кілки в колеса — хто міг заборонити?

Натякнув міський інженер і на те, чи я досить кваліфікований, щоб провадити такі будови. Це вже зачепив мене за живе, кинув гадючку на нашу Альма Матер — Українську Господарську Академію. Таке прощати не можна.

В умовах було написано, що фірма, на переведення будови, має поставити інженера-фахівця. Але ж про те хто фахівець рішає ж не міський інженер.

І випадок помір.

Хоч як би хотілося обійти фахові речі, та для ясности не завжди можна. Щоб тільки з цієї ясности не вийшло повне затемнення.

При будові каналізації, для визначення поємности труб береться до уваги не ті щоденні одведення ужиткових вод, а розраховуються труби на найбільші дощові зливи, тому профілі труб великі. І коли є тереніві можливості, ті води виливаються до річок, потоків. Безпосереднє випускання води не є завжди можливе, а тому будуються спеціальні комори, які приймають воду після того, як виходить із труб, а далі

вже до потоку чи річки, як згубить свою динамічну силу. Силу, яка може руйнувати береги і споруди.

Комора в проекті — штандартного типу, чотирикутна і мала. Вири, які утворюються при переході води з одного профілю до другого і в кутах, безперечно підняли б, а не знизили рівень води. Беручи все це до уваги і довівши обчисленням, я запроскував іншу комору, яка була лагідним переходом води з труби до комори і далі до потоку-річки.

Я знав, що міський інженер спротивиться тому. А мені якраз цього й було треба, щоб довести, хто з нас більше кваліфікований.

Передав я свій проект на розгляд Земського уряду. Була комісія від уряду, щоб на місці вирішити цю справу. І не тільки дозволила комісія будувати комору за новим проектом, а й висловила своє задоволення, що фірма поважно ставиться до взятих на себе обов'язків.

А той міський інженер ще присікувався, та старші інженери навіть не хотіли слухати. Тепер староста був, щодо будови, цілком на моему боці. А мені найбільше йшлося про те, що втер хвальковій носа. Будеш ти мені кваліфікацію віднімати! Я ж захищав дипломний проект в Академії саме з каналізації.

Пробував міський інженер вчити і монтерів, чіплявся до Франти Шрамка, а той язикатий, знав як труби класти. А клалися там труби краном, що їздив по рейках. І не якісь там трубочки, а профілю сто п'ятнадцять сантиметрів залізобетонів (Віаніні, італійський патент). А вага щось на тонни рахувалася.

З часом міський інженер ухоркався, підсковзнув-шись немало разів, а розуму всеодно не набрався.

В Чехо-Словацькій Республіці був уряд, якого урядовці без попередження ревідували будови, доглядали, щоб умови безпеки, гігієни і т. ін. були дотримувані, як правила казали. І право вони мали велике. Легко було на оскарження такого комісара попасти під суд. Попадалися між ними, і то не рідко, прямо таки демагоги. З'явиться на будові і біля кожної групи робітників розводить мітинг. А представник фірми

мусить мовчати, коли вся та балаканина спрямована проти підприємства. Працювало між тими комісарами чимало комуністів. За роки праці я вже звик до таких гостей. Приймав їх спокійно. Та й робітники на тих комісарів дивилися часто, як на дармоїдів.

А були й зарядження, які робітники не хотіли виконувати. Наприклад, забезпечення біля викопів, бо поперечне кріплення перешкоджало праці, так їх викидали. Там, де було небезпечно, майстри доглядали, щоб кріплення було, бо відповідальність падала на них. А де кріплення ставилось тільки для форми, майстер робив вигляд, що не бачить, лише вимагав, щоб по закінченні викопу, там ті кріплення були поставлені.

І от в Індржіхів Градец приїхав відомий комуніст Давид (дуже можливо, що це той самий Давид, який сидів в Об'єднаних Націях, бо не пам'ятаю другого комуніста в Чехах Давида).

Сам Давид виглядав поважно. В чорному одязі скидався на протестантського проповідника.

Прийняв я Давида підкреслено чемно, як належить урядову особу. Я був переконаний, що він знав, що я емігрант, та й моя мова була така, що пізнав би. А всі емігранти в очах комуніста, ясно, вороги народу, навіть людства. Та боятися мені його зовсім не було чого. Так докладно будови за моєї пам'яті, ще ніхто з комісарів не перевіряв. А моя чемність, бачив я, його іритує.

Можна припускати, що деякі робітники кепкували собі з комісара, щоб зробити добре око в заступника фірми. А може, тому що між робітниками були партійні вороги комунізму.

На запитання комісара, як ведеться на будові, відповідали:

— Залізь сюди, до канави, попрацюй з нами тиждень, тоді не будеш питати.

В іншому місці робітники тюкали та криком нагнали комісара від себе.

Було правило, що коли робітники працюють у мокром, фірма мусить дати їм гумові чоботи. Мали ми тих чобіт більше, як треба і роздавали робітникам

ранком, а ввечері вони їх повертали. Побачив Давид робітників, що босі працюють у воді, та й запитав, чого вони босі? А робітники запропонували йому, щоб скинув черевики та спробував, яка водичка тепленька, а потім щоб узяв гумові чоботи і спробував у них працювати.

Давид розсердився. Хотів зігнати злість на Штумпі. А Ярослав на те, що взувати робітників він не мусить, а чоботи он там, під куцями.

Я ходжу назирцем, щоб не перешкоджати комісарові. А на кожному відтинку роботи є майстер, щоб відповів коли треба.

Ні, Давидові в той день дідько свічку носив та присвічував.

Переходили ми з однієї ділянки до другої. Треба було перейти через потічок, не широкий і не глибокий, так по коліна води, та й то після дощу. Через той потічок були покладені два дерев'яні бруси. Переходити треба вмюючи, це ж і дитина знає, мінюючи весь час ногу, щоб не розхилитати мостин.

Я пустив гостя вперед і чекаю, аж перейде. Бо і вдвох треба вмюючи ходити. На середині деревини так розгойдалися, що товариша Давида наче пружини підкидали, граючись ним, як лялькою. Махав він руками сюди-туди, кумедно присідаючи, врешті скочив до води по коліна мокрий, та ще й портфель ловив у воді. Мені сміятися не личить, а робітники підняли регіт. Спробуйте переконати робітників, що інспектор не мусить уміти ходити по двох бальках.

Фірма у віллі, в долині, мала три кімнати. Одна була для канцелярії і моя квартира, середня — склад, а в третій оселився Штумпа і Шрадек. Було це зручно, бо потрібних людей мав я поблизу. Середня кімната мала вихід на вулицю, так що жили, один одному не перешкоджаючи.

Приходжу я ввечері до хати, а двері не замкнені. Питаю, чого не замикаються? А Шрадек без дотепу не говорить, відповідає: «А хіба ми в криміналі, щоб спати під замком?» Ну, що на те скажеш?

В Індржіховому Градці було добре товариство.

Старшини з міської залози, інженер, директор електро-станції, директор банку. І все це сходилося в крамниці електричних приладів, яка належала містові та підлягала директорові електривні.

До крамниці сходилося більше людей з того то-вариства. Там же й організувалися, чи обговорювали-ся пляни спільних розваг. Гуртом ходили в театр, чи кіно, щоб продовжити вечір десь при столиках, за якимось питвом, і посперечатись чи поговорити про бачене. З цього боку Їндржіхів Градец був, мабуть, таки, найгарнішим містом роботи і лишив гарні спо-гади.

Було там ще одно диво, якого ніколи й ніде не бачив у Чехах. Група громадян відшукала в архівах документи про своє шляхетське походження і засну-вала організацію шляхтичів. У певні дні ці люди вби-ралися в одяги минувших століть, коли знайшли свого предка. До одягів належали панцери, зброя, прапори й герби.

З початком осені всі праці були закінчені. Попро-щалися з Їндржіховим Градцем по-доброму на бенке-ті, який урядило місто. Було там багато запрошених гостей. Інж. Кунц сидів між більшими панами, а ме-не посадили поруч з міським інженером та його мо-лодою дружиною. Подяку від міста ми дістали порів-ному. Розійшлися з тим інженером не ворогами.

13. ВЕСЕЛІ НАД ЛУЖНИЦЕЮ

Тієї ж осені розпочав я працю на будові водотягу в містечку Веселі над Лужницею. Це містечко на півдні Чех і в тій же системі рибників-ставків, річок Нежарки і Лужниці. Недалеко від містечка, на його посіlostях рибник, про який я згадував, Горусіче, чотириста п'ятдесят гектарів дзеркала води.

Нижче ставка, на луці вже викопана й вимурована криниця, яка мала давати містечковій воду.

Наша фірма мала збудувати водокачку, і в тому ж будинку над криницею інсталювати спеціальні фільтри на очищення води від мангану, який був у воді, з'єднати водокачку з резервуаром на вежі, високій сто сорок шість метрів і шістдесят сантиметрів, сітку труб в улицях і, як окремих об'єкт, перейти річку Лужницю. Підприємство мільйонове, як на ті часи, велике.

Від фірми, так би мовити, ядро те саме: я, Штумпа й Шрамек. Хоч Шрамкові, в початках, як монтерові, бо не має праці, але він майстер на всі руки.

Чому з тим водотягом спішили, не пам'ятаю. В дощах і в снігу працювали аж до Різдва. Витрасована була вся мережа труб, зміряні й пороблені подовжні профілі, визначено місце резервуара. Робочі пляни готові.

Всі ті пляни, матеріал, щоб не багато говорити, технічний бік одної медалі, туди ж і шеф, помічники, робітники. А другий бік — це місцевий уряд, контролю з Праги, на місці визначений догляд, та ще й громадяни, які мають щось до будови.

Староста — щось таке невиразне, в пам'яті тільки й лишилося — пузо та червоний ніс.

Секретар міського уряду — людина з незакінченою університетською освітою, вершив усі справи в

На будові у Веселі над Лужнице
З правого боку:
4-ий Штумпа Ярослав, 6-ий Сімянцев Валентин.

уряді. Чемний, чесний і лагідний, але якийсь заштурканий життям.

Будівельний нагляд — міський радний Вуйко Комермаер. Лідер соціал-демократів на той район. Під шістдесятку. Товстенький, із сивуватою кучерявою головою, з низько підстриженим волоссям. Мав крамничку з кравецькими матеріялами, записану на дружину, бо соціялістові не личить купцювати, а з крамнички жити можна. Любив випити, а часом і міру трапив. Лідерство в соц.-дем. привчило брати, де дають, а як не дають, так умів зробити, щоб кмітливі були

й дали. А інж. Кунц любив давати, коли знав, що сто-рицею повернеться.

Був ще один, інстальатор водотяжних заряджень у будинках, що намагався дістатися в місцевий буді-вельний контроль. Та Вуйко Комермаер цупко три-мався корита. А нам, фірмі, утримувати у великій «приятні» двох не було чого. Той інстальатор теж ді-ставав, бо належав до партії аграрників, але ж яка «поміч», така й нагорода — відчіпне. Та апетити ж у нього були не малі.

Контроля від Земського уряду, верхній комісар ін-женер Ярослав Маредда був «свій», від допомоги на «жебрацьку» державну платню не відмовлявся.

Оце так, на кожній будові, створюється механізм зазублених коліщат. А отой керівник будови, інженер, мусить усім так крутити, вчасно і відповідно «масти-ти», та ще й виконувати технічні та організаційні різні праці.

Зимою я працював на рахункові за переведені праці в Індржіховім Градці. Всі креслярські праці, як і попередніх рахунків, робили Індіріх Горачек і Вац-лав Мелша, що на довгі роки були «приписані» мені як асистенти. Обидва добрі й сумлінні працівники. А Мелша ж писав, робив написи на плянах, прямо та-ки, як друкував.

На весні розпочалася праця у Веселім. Канцеля-рію ще з осені найняли на вулиці недалеко від місь-кого уряду, половину просторого дому. Велика кімна-та для канцелярії, дві менші кімнати, як спальні, і ве-личезна кухня. Одну спальню я взяв для себе, друга для Штумпи, куди він ще прийняв Франту Шрамека. З кухні зробили склад. А на дворі мали ми до потре-би робітню обладовану, як слюсарська майстерня, що нам дуже придалася і як склад, і як майстерня. Міс-то, ще з осені, позичило нам столи, стільці та все, що потрібно в хаті.

А тепер якби хто сказав, що таке може трапи-тись, то й не повірив би. На березі річки, бачу, стоїть теодоліт, стіл, бігають фігуранти з латами і трасірка-ми, і хтось усім цим керує. Дивився я на те з містка,

та й думаю: «Піду, познайомлюся, працюємо ж в одному терені». А в нашому проекті є прокладання труб через річку.

Підходжу ближче й таки очам не вірю: Петро Верига, наш гідротехнік-подебрадець. Зраділи ми обоє дуже. А зналися ще з двадцять третього року, коли я був на матуральних курсах у Празі та приїжджав до брата в Подебради, а Верига з Олексою мали спільну кімнату в сусідньому селі Клуках біля Подебрад. А ще разом працювали на будові мосту в Ліблні, біля Пільзна, як студенти на підзаробітках. Про це я згадую в своєму спогаді «Студентські часи». Петро походить з Галичини, десь з-під Буковини і вчився на власний кошт. Учився дуже добре і «на арапа»* на іспити не ходив. І далі каже мені Петро, що в цій же околиці працює інж. Олександр Бабин, з лісового відділу, буде дорогу. А він, Петро, робить проєкт регуляції річки Лужнице. Отож, у 1933-му році ми зійшлися, три подебрадці.

З гідротехніків чув, чи зустрічався в Чехах, що працювали інженерами за фахом: М. Сіпко у великій фірмі «Лана» сидів на проєктах, Дмитро Стопкевич працював на гідротехнічних будовах, Лев Зав'ялів, один з його проєктів збудувати водотяг дісталоя мені. Багато гідротехніків виїхало до Польщі, чи до Карпатської України, де працювали не за фахом.

Десь, на весні того року, писав мені подебрадець, інж. Василь, хемік (чи, може, казав при нашій зустрічі в Подебрадах, де я часто бував, бо там жила родина моєї дружини), про свої труднощі, які він має. З Василем ми дружили і він не раз мене, ще за студентських часів, витягав я біди, коли й на обід не було що. Василь не мав стипендії і ніякої допомоги. Спершу тяжко працював на тяганні піску з річки, а потім улаштувався в студентській кооперативній їдальні керівником. Василь мені ніколи не відмовив, а я Василя ніколи не обдурив. Таких порядних людей, як Василь,

* »на арапа« — йти на іспити слабенько, або й зовсім не підготовленим.

на жаль, мало в світі. Ми ще й тепер, час від часу, перекидаємося листами.

Сталося з Василем таке: Десь, чи не на Словаччині, знайшов він працю — знівелювати декілька кілометрів для проекту дороги. Зформував він групу людей і взяв ту працю. Щоб виплатити людям за умовою, Василеві прийшлося позичити гроші. Доплатив він на те своє підприємство тисячу корон. А тепер просить взяти його за робітника. Пригадую, що то була криза, багато й чеських, інтелігентських фахів людей, брали працю, яка трапилась.

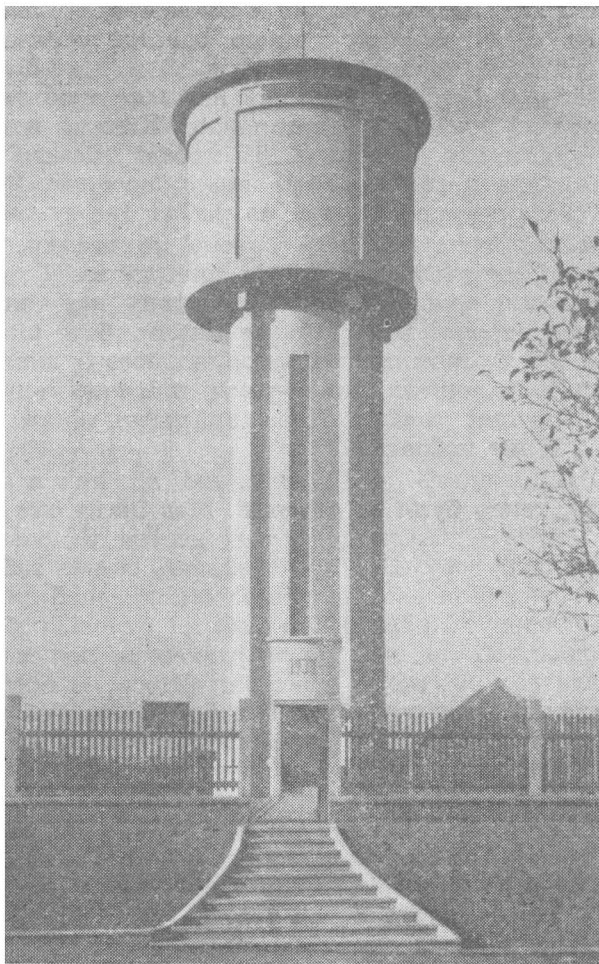
Кажу Василеві: — На робітничій заробіток хіба проживеш? А борг сплачувати тяжко. Підеш на акордову працю, заробиш більше, копаючи рови. Василь праці не боявся, бо знов тягав пісок з Лаби. Та тепер і піску не потрібно, бо не будуеться нічого.

У Веселім клали ми труби сталеві Манесманові, і на приєднання домів не вживалися окремі кусні труб, а вертілася дірка в трубі спеціальним пристроєм, що відразу ж вмонтовував вентиль. Це був новий винахід, дуже зручний, оццаджував час і гроші. Якраз Шрамек випробовував та вчився, як маніпулювати тим пристроєм. Він лишитья на монтажі труб, але мусить особисто вчити нового монтера того ремесла. І оту роботу запропонував я Василеві. Відхрецувався, що то не для нього, але приїхав. Сказав Штумпі і Шрамкові, хто є Василь, і підкреслив, що це мій приятель і колега, та просив, щоб більше про те ніхто не знав.

«Наштудовали» Василя на тому верченні та вкладані вентилів, і заробляв він подвійно, бо монтер.

На весні я ще прийняв на роботу майстра, того, що будував криницю. Його спеціальністю було зондування, але на кожній роботі він був добрий. Оддав я йому будову вежі під резервуар та й резервуар. Але ж майстер — картяр і п'яниця. Скільки разів я його наганяв і знов приймав. Жінці й дітям нічого не лишав із заробітку, все йшло на пиво та карти.

З Високого Мита перетягнув знов Славіка, а він привів із собою напарника, теж доброго теслю. Згодом

Резервуар на воду у Веселі над Лужнице.
(Високий на 146 метрів і 60 сантиметрів)

(Фотокарточка збереглася у брата автора, інж. Олексі Сімянцева. На звороті написано: »Олексі — Валентин. І з нас може будуть люди. Хотів би у нас таке зробити у Великому Бурлуці, Вигити »оковиту« на гору. То була б пам'ятка».

(А »Оковитою« звалася криниця, яку викопав наш прадід
— по матері — у долині в лісі Нерубі).

прийняв ще одного майстра. Вчився в технічній школі. Батько — комуніст, і видно, занадто червоний, бо сидів у тюрмі, покараний за щось. А в Чехо-Словацькій Республіці треба таки щось поважне зробити з політики, щоб посадили в каталажку. Кажали, що й синок по батькові червоний. Та просив міський уряд, мовляв, біда в родині, нема кому заробити. Не торкаюся його переконань, але на роботі був сумлінний.

Налагоджено все, розставлено по місцях, завису піднято, і «лицедійство» йде за програмою.

Поклали подвійно армовану дошку під конструкцію резервуарної вежі. Це не жарти, бож високе й тяжке, яких сорок поверхів нормального будинку. Тепер треба виводити стовпи-рами, статично перевірені й затверджені урядом. Нове, практики ніякої. Та й де ж я її міг набратись?

Оті «штенижі» у Поповці, що на них я очі витрищав, тепер були не страшні. Мав їхати сам замовляти. Перед від'їздом до складу дерева, раненько, заскочив на будову. Все приготовлено, маємо забетонувати стовпи біля двох метрів заввишки, щоб вийти на рівень терену. Майстер був уже на будові, робітники сходилися. Ні до кого не звертаючись, подумав вголос, але в присутності майстра: «Щось не приходить замовлений цемент, а було б добре на завтра мішків з двадцять мати». Дав останні розпорядження та й поїхав замовляти, чи купувати оте дерево.

Приїхав надвечір. Пішов подивитися на будову. Сидить сторож, куняє в буді. Невеселе місце, зараз же біля стіни цвинтаря. Зазирнув у склеп цементу. Мішки. А було його в обріз, тільки на сьогодні. Післяв сторожа по майстра. Прийшов той.

— Де взявся цемент? — питаю.

— Та ви ж казали, було б добре мішків з двадцять мати, так ось я й лишив.

Отаке мені.

Може б, ті стовпи й витримали б, але це ж основа. Не мати місяці спокою. Убив, сатана, мене, прямо таки приголомшив. Згубити певність і спокій. Взяти таке ризико?

— Майстре, — кажу, — сверблять мені руки стукнути вас, щоб тільки пляма лишилася. А що то може? Світло ми маємо на будові, а все, що сьогодні забетонували, поки не ствердне, викиньте геть, аж до основ! Збирайте робітників і — до роботи.

Зайшов до теслярів і просив Славіка, щоб розібрав шалювання. І тільки коли все було готове, пішов спати.

Отаке трапляється на будові.

Той недокінчений технік, синок червоного тата, таки був здібний хлопець. Тепер він перебрав працю на вежі, і я міг при потребі спокійно лишити будову. Він зразу навчився перевіряти теодолітом прямовісність стовпів і стін.

За Славіком прийшли й мулярі від Драгоша, а то були майстри свого діла; вони мурували вежу.

А того майстра, що «ощадив» цемент, поставив я на машини: доглядати за мішалкою бетону й керувати ліфтом. Матеріяли, цеглу, дерево і все інше, а головне бетон, тягав ліфт.

Апарати для очищення води від мангану були куплені у Франції. Інсталяцію тих фільтрів робив також майстер з Франції, але говорив по-чеському, поганенько, з акцентом. Мабуть, був чехом, народженим поза батьківщиною. Чи всі так працюють у Франції, я не знаю. Але цей майстер просив дати йому двох слюсарів і одного робітника. А сам ні за холодну воду, тільки міряв трубки та, сидячи, дивився.

При замовленні вікон, я переконався, що без знання німецьких термінів, говорити в Чехах про залізні вікна тяжко. «Айзен фенстер» і т. д. Це старі майстри, а молодше покоління, що вчилось уже за Республіки, знало від майстрів терміни німецькі, а зі школи свої.

Правду кажучи, всі мої помічники та й я були початківці, бож де того досвіду набратися за три роки? Сутужно бувало.

Працюю в канцелярії. І так би хотів, щоб ніхто не перешкодив. Та якраз хтось стукає в двері, ніби йому нема часу.

Думаю: «Гість до дому — Бог до хати, знов когось чорти принесли!»

— Увійдіть!

Влазить Франта Шрамак. На кожному чоботі пуд болота, та й сам у багнюці викачаний. По дощі таке буває. Працювати в глибині до двох метрів і при ширині викопу шістдесят сантиметрів і в суху погоду не замазаним не вилізеш від труб.

Підходить Шрамак до столу й «урочисто» кладе мені т. зв. «монтажний плян». Це для більш складних «вузлів» креслиться все, що туди належить. А збереження правил, робить це трохи складнішим. У «вузлі» чотири вентиля різних профілів, різні, спеціальні коротенькі труби. І ясно, коли допустити хибу в «монтажному пляні», так скласти «вузла» не то що тяжко, а й неможливо.

Переглянув я той шкіц — усе добре. Кажу Шрамкові, що коли він не може так монтувати, як я зробив, то ось папір, олівець, хай зробить щось інше.

Сидить Франта, черкає на папері та заглядає до мого шкіцу. Робимо він своє, а я своє. Сопе Франта. А по якомусь часі оголосив мені з кислотою міною, що він щось недоглянув у папері, але тепер розуміє і робить. Думаю: пошився в дурні, тепер котися з вітром. Принаймні, так скоро вдруге не прийде.

З тяжким серцем дивився я на ті купи болота, що лишилися по Франтові. Та етика на будові забороняє щось сказати проти будівельного болота. Тільки роззявив рота фігурант, що мав навести порядок, з підозрою поглядаючи на мої черевики.

Вуйко Комермаєр дуже любив підписувати будівельний денник та взагалі бувати в канцелярії. Добра чарка й щось відповідне на зубок завжди знаходилося. А ласий на чарку був дуже, особливо коли на дурничку.

Тітка Комермасрова готувала нам обіди і вечері, мені й Штумпі. Готувала не то що добре, а дуже добре, словом, вміла варити.

У Комермаєрів була племінниця, і Ярослав залицявся до неї. Тітка від радощів розпливалася, а пле-

мінниця здавалася Ярославові як яблучко. Потім Ярда хотів крутнути. Та цупкі пальці були в тіточки Комермаєрихи, не викрутився та й оженився.

Тітка Комермаєрова вміла робити сушену рибу, а Вуйко Комермаєр тією рибкою ділився зі мною. То вже мені випадало до рибки винце ставити і вдавати, що й мені рибка смакує. А за винце платила фірма, Вуйко ж удавав що того не розуміє. Рука ж його «владика»* підписувала, а що, він і не приглядався. Бо де чарка світить — темно буває. Я ж мусів тільки оглядатися, щоб усе було по закону і відповідало правилам, та ще й так, щоб комар носа не просунув.

Оженився Ярослав десь восени, а поки що належав ніби до родини Комермаєрів. А це й мене наближувало до родини Вуйка Комермаєра, бо як не як, а я начальство Ярослава.

В тому році були вибори до парламента в Празі. Вовтузилися партійні головачі, бували сходи, промови, метушня, в якій брав участь, як представник округи, і Комермаєр. І був на списках партій, але десь на місці, дуже близькому до кінця. Всі, що вправнені голосувати, дістають картки голосування на всі партії, а партій було щось чи не двадцять чотири. І Штумпа, жарту ради, з вуйкової і тітчиної карток соціалістів-демократів вибрав і викинув, чи сховав. Тільки пішли вони віддати голоси, порпаються у своїх конвертах, на всі партії листи є, а своєї — дасть Бог. На залі сміх, бо Вуйко вголос оповістив, що картки викрадені. То невелика біда, їх на столах повно, але заступник партії відчув сором і пониження престижу.

Доміркувався Комермаєр, що то Штумпа встругнув таку штуку. З пересердя прямо вигнав з хати. Та есдеківські гонори мусіли поступитися перед тітчиними плянами щодо племінницьких перспектив.

Зробити проект, який би все передбачав, мабуть, таки важко. Проект у Веселі був добрий, та й робила його фірма, що її власником був інженер, доктор Бу-

* «владика» — це ідіома, в значенні, що підпис кладете не після розумових розважань, а тому, що маєте владу.

реш. Той докторат не з філософії, чи чогось такого, а з «вед технічних», в прямому перекладі «з технічних знань».

Прийшлося в деяких дрібницях проєкт міняти, бо й умови мінялися з часом, від проєкту до будови. Зроблено було дещо й тут. Дрібніші зміни вирішували на місці, щось більше відсилалося до Праги, або чекали на чергову контролю будови Земським урядом. А частіше бувало так, що зміна була підставою для контролюючого поїхати на будову, а це — дієти і всяке таке, більш приємніше, ніж сидіти в Празі.

Інженер Кунц наїжджав на будову, приблизно раз у місяць, ясно, мене не попереджуючи, завжди те чимсь виправдуючи. Але попереджував міський уряд, а той поспішив повідомити мене.

Звичайно, був обхід цілої будови з представниками міста і місцевим контролем. При цих ревізіях і вирішувалися конфлікти між мною і місцевим наглядом, чи представниками міського уряду.

Трохи про інж. Рудольфа Кунца. Він же абсолювент Празької політехніки. Водотяги і каналізацію, іспити мусів складати тому ж самому проф. Граскему, в якого складав іспити й я. Мене дивувало, як він проскочив. Ну, як казали за студентських часів, ні в зуб ногою з цих предметів. Навіть те, що я радив вивчити Штумпі, аби говорити про водотяг, для Кунца був темний ліс. Але дістати працю він був здібніший за багатьох. Не стояв на місці, а роздував кадило, та ще й як! Перед приходом німців, у нього працювало п'ять інженерів і п'ятнадцять техніків, креслярів та може, й зо два десятки добре підкованих майстрів різних фахів.

Організація ТОТ, що технічно обслуговувала заплілля німецької армії, реквірувала два гарнітури потягів з вагонами й рейками, декілька екскаваторів на човнах, човни, буксирний пароплав. З реманенту на регуляції річок нічого не лишилось. Кунц тим дуже не журився. Казав, що тепер, коли не дають праці, хай беруть, але коли йому потрібно буде, він своє візьме ще й з додатком. Між чехами майже не було тих,

хто б вірив у перемогу німців. Пляни робилися на часи, що мали прийти по розгромі окупанта. Вірили в непереможність «Руска», і мали гаряче бажання вітати «братів русув». А як воно було, всі знаємо. І як є, теж відомо.

Інж. Кунц за той час нікого не звільнив з праці. Навпаки, прийняв одного інженера, абсолювента Віденської політехніки, бо працюючи для німців, мусів його мати, як добре обізнаного з німецькою мовою й термінологією. Кунц казав, що сьогодні підуть німці геть, а завтра ми повною парою будемо надробляти згублене і випередимо тих, мовляв, що розпустили співробітників. Так Кунц думав, та не так сталося. Але про це пізніше.

Отож, та комісія. Головний же тепер — інженер Кунц, а я ходжу майже назирцем, щоб не заважати батькам міста виливати на мене жалі. . .

Я вже згадував пана Їху. Він був інсталятором, проводив водотяг у будинках, ставив ванни, клозети і т. ін. І з цього титулу, вважав себе правним сунути носа куди треба і куди не треба, удаючи великого фахівця. До того, Їха був, як Комермаер для есдеків, окружним заступником партії аграрників. Інж. Кунцові на аграрниках дуже залежало, бо партія була впливова і майже весь час мала прем'єр-міністра в уряді. Давала субвенції на будови водотягів і каналізації, а з того й мала сильний голос, кому дати, чи не дати будову. От і скажіть, що має партія до будови водотягу? Дуже багато! Хто маже, той іде, а Кунц мастив добре.

Не знаю, чи то був недогляд у проєкті, чи зміна в становищі криниці, тільки запроєктований приплив води із криниці до резервуару не йшов у одному схилі, а заломлювався недалеко водокачки. В таких випадках правило каже зробити так, щоб з того найнижчого місця можна було прополоскувати труби, особливо це потрібно зразу по будові і в перші часи користування водотягом. Для одведення води, з місця злому були запроєктовані сталеві труби проміру шістдесят міліметрів до недалекого потічка, що впливав із згаданого рибника Горусіце.

І на тій комісії Їха виступив проти одведення води сталевими трубами, обвинувачуючи мене в марнотратстві громадських коштів і взагалі в недоцільності вживати такі дорогі труби на відведення води.

Не встиг я ще слова сказати, як почув дорікання мені від свого шефа. Йому хотілося догодити Їхові. А мене шеф поставив у дурне становище, бо не міг же я перед цілою комісією «скупати» його. Зашахували мене, але хто дасть кому мата?

Після комісії пишеться протокол до будівельного денника. Промір дренажних трубок визначили десять сантиметрів, бож протече більше, як у запроєктованих шести сантиметрах. Виглядало так, що втерли мені носа, а пан Їха дістав лаври. Мені тільки йшлося, щоб у Земському уряді не побачили такого рішення і не вдарили на сполох.

Звичайно, я підписував будівельний денник, а на цей раз підсунув підписати інж. Кунцові, а сам «забув» поставити свій підпис.

Іноді, коли траплялися поважні розв'язання питань, я виїжджав на зустріч контролеві з Праги і по-дорозі ми обмірковували питання та знаходили рішення, бож усякі «їхи» бували на кожній будові й показували свої розуми.

Так і того разу я зустрів верхнього комісара від Земського уряду і виклав йому всю ту історію з дренажними рурами. Спершу комісар горіжився, а коли я його запевнив, що питання буде ліквідоване так, що його престиж не потерпить, мене ж витягне з-під дурного хати. Погодився зі мною.

Щоб уже скінчити з тими дренажками. Знов був на будові шеф, знов були біля криниці. Бачили засип свіжий для одведення води. І ясно, хотіли побачити, як витікає вода.

Монтерові Шрамкові я сказав, що коли скажу відкрити вентиль, щоб відійшов якнайдалі, а як кліка-тиму закрити вентиль, щоб із тим не поспішав.

Я знав, як воно буде, коли до дренажних труб пустити воду з труби профілю двісті п'ятдесят міліметрів під тисненням дванадцяти атмосфер. Це струмінь

води яких сто мертв угору. Але і в піскуватому ґрунті те наробило клопоту. В малій хвилі створилося озеро, що заливало все більший простір, ціла комісія тікала, хто куди. Уже не я, а всі підняли галас: «Закрити воду, вентиль закрити!» Шрадек, може, й хотів би закрити вентиль, так порпався у воді, шукаючи ключем головку стрижня. І дренажки літали в повітрі, а як спадала вода, було видно їх розкиданими по полю.

А тепер треба шукати, як заплатити підприємцеві і шкоду власникові поля. Те полишили нам з Вуйком Комермаером.

І що ж врешті? Всі були чемні, тільки дехто подивився в будівельний денник. До урочистостей скандали не належать.

І так воно вийшло, ніби й кози цілі, і вовки ситі, і пельку декому стулено, як не зовсім, то, принаймі, на час.

А мені що ж? Скріпив, як кажуть, свої позиції в міському уряді, викликав затаєну злість у шефа та веселість у Празі. Бо ті «пельки» і там не любили.

Конфлікт з Кабешем в перших днях моєї праці в Кунца, про який згадую в початках цих спогадів, мав наслідки. Не забувся. Та й відповів я Кабешові на його запрошення під зелений прапор аграрної партії так, що й на папір не годиться покласти. Барвисто вилаївся.

Тепер я мав у головній канцелярії не тільки ворогів, а й друзів. І відтіля я довідався, що є лист від провдугу аграрної партії, щоб мене шеф звільнив з праці. Знав я, що інж. Кунц відповів на того листа. Написав він аграрникам, що радо виконає їх волю, якщо знайде відповідного інженера. А зразу звільнити неможливо, бо нема кому докінчити розпочату будову.

Як я вже казав, Їха був секретарем, чи чимсь таким від аграрників на цю округу. І мав канцелярію й секретарку, не так, як есдек Комермаер усе листування вів сам.

І я довідався, що в тім Їховому секретаріаті є

обіжник, щоб в його окрузі шукали інженера-гідротехніка на моє місце. Ясно, обіжник сугубо таємний. Принагідно я запитав секретарки, чи є такий обіжник, і чи не показала б панночка його мені. Говорив я це жартом.

— Не можу! — каже панночка.

— Як не можете, то виходить, що є.

— Хто вам сказав?

— Усе Веселі про це говорить, може, й ваш шеф похвастався, яку він владу має, щодо мене. Перекажіть панові Іхові, що бажаю йому успіху.

І так весело, жартуючи, ми попрощалися з панною, як добрі знайомі, що не хочуть один одному робити кривди.

Ще коли інж. Кунц дістав першу будову водотягу в Цврковіцах, мені сказали в Земському уряді, що будову водотягу дають йому тільки через мене, бо знають, що будова буде переведена фахово. В Земському уряді мали сумний досвід коли будова діставалась початківцям, і потім було багато зайвих турбот. Хоч би й той водотяг на сухому в Буштеграді. То ж була хіба зроблена і проектантом і підприємцем, що переводив будову.

Я на будові твердо і ніколи не відступав від засади: ніколи не обкрадай самої будови, шукай заробітку деінде, на чомусь іншому, тільки не на матеріалі і виконанні роботи. Боронь, Боже, обкрадати робітника. Я сам був робітником. І коли сиділи в Польщі за дротами, тікав із-за тих дротів, щоб щось заробити. І всі роки студентських часів, кожного літа працював з киркою та лопатою. Я знав, як гірко, коли з тяжко заробленої копійки уривають якийсь метр, чи кубик.

Про заборону обкрадати робітників донесли шефові. Він прямо сказати про це не відважився, а натякнув, та я зробив вигляд, що не зрозумів його. Мовляв, казав він, копійка до копійки роблять гроші. А я ж знав, і він це знав, що з будов, де я працюю, він гребе найбільше.

Такого скупаря і ненажеру як Кунц, удень зі свіч-

кою не легко було б знайти. Тоді Муссоліні завойовував Етіопію, бідного етіопського імператора загнали аж до Лондону. Про це багато писалося тоді в газетах, та згадувалося про етіопських військових начальників, чи начальників провінцій, яких називали «расами». І хтось причепив нашому шефові того раса. Але по-чеському рас — це живоїд, або й кат. Отак за очі ми свого шефа величали: «Рас пішов», «Рас сказав», «щоб той Рас сказився»... Скрутне становище в час кризи він використовував на всі боки і платив погано, і дер, де тільки міг і з кого міг. Та хто дався.

Веселі на Лужниці кінчалося. Тинкували стіни вежі під резервуар, і сам резервуар. Був у ті часи новинкою тинк, спеціальна заправа, в якій було багато слюди. І накладання тинку і закінчення шкрябання вимагало добрих майстрів мулярського ремесла. Їх дістав я від фірми Драгош з Високого Мита. Працювали ті майстри всім на радість. І рівненько, і гладенько, виблискує слюда, тішить око. Але поправляти той тинк не надається, десь шкрябнув і буде видно. Латання виключено. А тут треба знімати риштування. А це ж понад сто сорок метрів. Думаю, покличу Славіка, той щось видумає і сорому ні собі, ні мені не зробить. А покищо на будові крутиться отой «майстер на всі руки» і фахівець зондування. Прізвище того «майстра на всі руки» я забув, а був він чорнявий, то й зватиму його «Чорнявий». Хоч я і зняв його з бетонування, та платню лишив, як була, а він виявив добрі здібності в інших працях. Між нами був мир. Він не нарікав, а я був задоволений.

Але риштування? І пригадувалося мені, як у Тржебіховіцах знімали риштування не теслі. Дуже, сказати б, по-дурному. Розібрали від фронту, а половину лишили на другий день. А вночі будевій, дощ, звалило рештки риштування, поламало дерево, розвіяло дошки. А все вже було закінчене, обтинковане і декоративне закінчення даху стіжкове виблискувало мідяною покрівлею. І, прямо таки чудо, все стояло недоторкане.

А тут Чорнявий каже, що зніме риштування. Ка-

жу йому, як обережно все треба робити, і які наслідки у випадку, коли хоч дошкою шкрябнути тинк.

Запевняє, що якраз так і зробить, що має в тому досвід, коли будував і розбирав вежі при зондуванні. І запросив за роботу таки зовсім малу ціну. А кілька робітників йому в поміч фірма оплатить. Час на закінчення праці визначив дуже малий. За моїми підрахунками, коли б було так, як Чорнявий каже, коштувало б зняття риштування хіба половину.

Згодився я. Як кажуть, ударили по руках.

За яких два, чи три дні повідомив Чорнявий, що починає працю.

І що ж він зробив? Назбирав старих обручів, понабивав на зовнішні стояки, і в так створені, ніби як бочки без дна і без клепок, спускав деревини. Таких стояків з обручами було декілька, так що й носити матеріял було близько. Дотепно і безпечно. Люди збігалися дивитись. Показав себе Чорнявий. А що люди дивувалися, та й я, грішний, з ними, піддавало жару Чорнявому, і робота таки летіла. Просили, пообіцяв і дав сотку на пиво, коли риштування лежало в купах на землі.

14. ОФЕРТА, РОЗВІДКА, КАЛЬКУЛЯЦІЯ

Ця частина спогаду — намагання відтворити загальне тло роботи, яке так, чи сяк повторювалося у зв'язку з кожною новою будовою в різних варіантах.

У фірмі Йозеф Драгош у Високому Миті треба було тільки подати вимоги потрібного матеріалу на будові, і все дістанеться в потрібній кількості та відповідної якості. Так теж було й щодо робітників-спеціалістів.

Тепер же, у інж. Рудольфа Кунца в Пардубіцах усе це лягло на мою голову. Та ще й до того навантаження, які прямо до будови, не мали ніякого відношення, хоч у певному аспекті творили нерозривну цілість, в тому головному для підприємця — заробити. Заробити, переступивши огидний поріг до хабарів, базаринок і прямого підкупства. В останньому моє завдання було показати де далять, а шефа — перешкоду зняти.

В Чехо-Словаччині будови, які переводила держава, чи з участю держави (субвенційовані), оголошували в урядовому часописі. Водотяги і каналізація були субвенційовані Земським урядом, Міністерством хліборобства, Міністерством здоров'я і Міністерством робіт. Ці міністерства давали якісь частки на будови, що в сумі складало в початкових роках Республіки аж вісімдесят відсотків, а в останні роки впало до сорока. Решта видатків покривалося громадами.

Проекти водотягів і каналізації в більшості випадків опрацьовували фірми, які ці проекти й переводили. Деякі фірми спеціалізувалися в тому фаху.

Вповні випрацьований проект складається з плянів мережі труб, відповідних арматур, гідрантів, венілів і т. ін. та об'єктів. Проектуєчий складає і кош-

торис. Проектант складає список усіх робіт і матеріялу. Може помилитися, а може й навмисне щось приховати, розраховуючи використати те при оферті на працю для себе.

Земський уряд перевіряє проект і кошторис та урядово стверджує. Але, як правило, кошторис збільшує, асекуруючи себе від можливості перевищення видатків. Ліпше ж виказати заощадження, як перевищення видатків. За заощадження похвалять, а за недотримання затвердженого кошторису треба якось виправдуватись так, що ті кошториси звичайно, як кажуть, дуті, і на них орієнтуватися аж ніяк неможливо. Кожне розписання праць і матеріялів для оферти є свого роду ребус, який хоч не цілком, а хоч частково розв'язати треба.

В уряді міському чи сільському можна переглянути пляни і, коли потрібно, зробити копію якоїсь частини, чи й цілого об'єкту. Там же й можна купити розпис по пунктах усіх робіт і матеріялів. Зібрати ціни на довози, як далеко пісок для будови можна купити, і все таке, щодо будови потрібно. А потім їхати в терен. Тому, що позиція викопів для прокладання труб є поважною частиною оферти, треба уважно переглянути поверхню терену й відгадати, що є під ґрунтом. Бо ті всі «махльойки»* проектанта і асекурації уряду можуть повписувати матеріяли викопів, яких близько чи далеко немає. Наприклад, викоп у скалистому матеріялі, в текучому піску. Доплати за викоп метру в такому матеріялі, звичайно, високі. Хто не поцікавився на місці, напевно дасть високу ціну. А хто знає про те, відвищить ціну за викопи у звичайному терені, за зниження ціни у згаданих твердих породах. Іноді в офертах бували відвіз і привіз викопаного матеріялу, які на місці побачите, як працю, що її зовсім робити не будете, та й ціну таку даєте. З таких дрібничок складаються поважні суми. І так можна конкурс виграти.

Друге завдання, яке мені шеф укладав, це обо-

* видумана або неповажна справа.

Група співробітників у фірмі «Інженер Рудольф Кунц»
будова гідротехнічних споруд, Пардубіце.

З лівого боку: **в першому ряді:** 1. панна НН, 2. панна Ярміла, 3. П. Стокляса — працівники не технічного відділу канцелярії.
другий ряд: 1. інж. Вацлав Кучера, заступник шефа і керівник відділу меліорацій, 2. інж. Валентин Сімянцев, кер. відділу будови і проєктів водотягів і каналізації, 3. Асистент НН, 4. Ко-гоут, студент-економіст, працював в не технічному відділі, 5. інж. Антон Беран, керівник будов і проєктів регуляції річок, 6. аси-стент НН., 7. інж. Крушек, свого відділу не мав, допомагав де треба. **третій ряд:** 1. асистент Камяницткий, 2. асистент НН., 3. асистент Вацлав Мелша, 4. асистент Інджіх Горачек (два останні асистенти найбільше співпрацювали на моїх проєктах і роботах), 4. Балада, іноді працював в канцелярії, а більше на будовах як майстер і «око» шефа Кунца.

в'язково довідатись, до якої політичної партії належить староста, і взагалі, впливові люди з даної місцевості. Це не було тяжке на селах, бо звичайно були старости і провід села — аграрники, а в містах, чи містечках самі «батьки народу» поспішали признатися до своїх партій. Були це есдеки, або народні соціалісти. Та майже завжди, з перших слів давалося відчути хто чим дихас. Бо хвасталися, які то вони великі партійці і які благодіяння роблять для народу. і не треба на слизьке зводити, сама пташка показувала, з якого гнізда випорхнула. А для Кунца це було важливе, щоб знати, які педалі давити, яку барву показувати, а барв він тих мав, як я вже згадував, всіх вальорів, всіх кольорів. . .

А найголовніше, знайти в проекті не хиби, такі мало коли траплялися, а можливості переробити, уліпшити. Тоді ціни на те, що не буде робитися, треба дати низькі, а за те, що буде переведено, підвищити.

Пізніше в Земському уряді так і казали, що я жодного проекту не перевів, щоб його не змінив. І це не було на шкоду ні мені, ні фірмі, ні урядові.

Коли я працював у Високому Миті, у фірмі Йозеф Драгош, тоді все діставав щодо матеріялу і людей, а тепер це все впало на мене. Закладав я той відділ будови водотягів і каналізації у Рудольфа Кунца від шрубика до всіх потрібних приладів і машин.

Мусів я й провадити закупи матеріялів, себто вести операції й угоди, які стверджував Кунц своїм підписом, а де треба, й печаткою управненого (як в Ч.С.Р. казали, авторизованого) інженера для провадження певних робіт. У інж. Кунца було управління на будову водотягів, каналізації, регуляції річок, меліоративних будов і споруджень, споруджень для використання водної енергії, та, мабуть, усього, що пов'язане з водою.

Труби при будованні водотягів і каналізації складали підставову частину видатків, а тому й купувати їх треба було обережно, щоб не переплатити. На труби чавунні і сталеві були однакові ціни в цілій республіці. Але, конкуренція примушувала продавців дава-

ти т. зв. рабати, тобто, знижку з тих офіційних цін. В цінниках були й ціни на арматури: гідранти, вентиля і на все, що потрібне для змонтовання трубної мережі водотягів. Рабати на ті всі речі були неоднакові.

В Празі було дві фірми — більша Оренштайн і Гавер, і менша — Стovasер і Панкрац. Оренштайн і Гавер точно виконували замовлення, і не бувало затримок у своєчасній доставці. Але там давали менші рабати. Як же дістати від Оренштайна найбільш можливий рабат?

Звичайно, оббiгавши всі малі й більші фірми, я йшов до Оренштайна. Показував ту найнижчу оферту і він казав, усміхнувшись:

— Ну, що ж, коли хтось може за таку ціну продавати, так і від мене дістанете.

Того папірця з найнижчою ціною я, звичайно, показував Оренштайнові, загорнувши, щоб не прозрадити фірму. Я це робив спершу з якогось професійного почуття, а потім довідався, що прозраджування секрету фірми між бізнесменами вважається неетичним вчинком. І Оренштайн ніколи не намагався подивитись на підпис, чи фірму. Він, напевне, ліпше знав від мене, як далеко можна йти з рабатом.

Щоб не рвати зв'язку з меншими фірмами, якісь малі замовлення я лишав для них. Тоді я не думав над тим, а і тепер не розумію, що мене поривало до того? Боротьба за хліб насущний? Ні! Найскорше забагато було молоді енергії, і вона шукала, де вибитись. Яка шкода, що її не зужито на щось інше, більш цікаве. Набивати кишені тому Кунцові аж соромно сьогодні.

Трохи ще про Кунца, та закінчити спогад про Оренштайна.

Це було в пізніші роки, десь після Різдвяних свят я був в Оренштайна й відбулася, між іншим, приблизно, така розмова:

— То ви, може, образилися, що й подякувати не хочете? — це Оренштайн до мене напів жартом.

— Наперед дякую, хоч і не знаю за що, — відповів і я жартом.

З дальшої розмови вияснилось, що коли Кунц під-

писував умову з Оренштайном, той збільшив рабат на пів відсотка в мою користь. Це складало приблизно сім тисяч, майже чотиримісячна основна моя платня. А зробив це Оренштайн тому, щоб я не думав, що дає мені хабаря і тим обтяжує мое сумління, та й щоб Кунц про це знав. Таке мені трапилось перший і останній раз, так що й не знаю, що про те думати, чи сказати. Але Оренштайн же мав досвід і напевне нічого в тому, за звичаєм, не було поганого.

В нашій канцелярії ніхто не поважав Кунца, як шефа, за його ненажерливість і крутість.

У Пардубіцах я пересвідчився в правдивості підвищеного рабату на пів відсотка. І не тому, що не вірив Оренштайнові. Хотілось побачити власними очима і з огидою згадати свого шефа та знати, куди звернути його очі, як трапиться нагода.

15. ДОБРУШКА

Місто Добрушка розташоване від Пардубіц на північний схід, яких 50-60 кілометрів, з населенням до десяти тисяч. Не бідне, якийсь там був промисл. І як майже всі міста й містечка, з довгою історією, свідком чого була стара радниця, серед великого чотирьохкутного майдану, з багатьма крамницями і привітним готелем.

Наша фірма дістала будову каналізації в спілці з місцевим будівничим Йозефом Їрсаком. Їрсак був багатю, впливовою людиною, розумною і, хоч язик в устах, якось перешкоджав йому говорити, був закороткий, чи довгий, думки він висловлював чітко і з дотепом. Казали, що його мастки в землі та будинках перевищували мільйон. Сам він мав два автомобіля — родинний, для паради і церкви, та малий спортовий для власної потреби. Син зі середньою технічною освітою, теж мав авто. Був, так би мовити, моторизований і персонал фірми. У дворі, де містилася Їрсакова канцелярія, стояло три мотоцикли для потреб співробітників, які роз'їжджали ними по будовах. Цікаво мені було. Старий Їрсак, його син і всі співробітники жили, ніби одна родина. Приходилося мені чути, як старий картав когось зі своїх службовиків — завжди з дотепом, з гуморцем, з лайками, яких на папері не годиться записувати. Але видно було, що його і шанують, і таки мають страхок. І ще цікаво: найвимогливіший був старий до свого сина, не послав його на політехніку тільки через те, щоб не зазнався.

Ясно, що в Їрсака були й амбіції. Він тут навколо і в Добрушці все будує, в рідному місті хтось би будував каналізацію? Воно ніби так, але концесії на те він не мав і не міг мати. Отут і підкотився Кунц зі своєю

авторизацією. Створено було спілку «Інж. Р. Кунц і будівничий Й. Їрсак».

Нагляд на місці, себто, керування будовою, майстрі й робітники були від фірми Й. Їрсак, а від Кунца був тільки я.

Фірма, чи канцелярія Їрсака, взаємини між шефом і співробітниками дуже нагадувала Драгоша з Високого Мита. Респект і пошана до шефа (У В. Миті до Врабце) і якоесь батьківське ставлення у Їрсака і Врабце до підлеглих. Цікавило мене те, бо кидалось у вічі порівнюючи з молодими фірмами. Щось подібне було і в Земському уряді між службовцями. Я довідався, що то ще дух небіжки Австрії, коли чех чехові був брат.

Працював я в Добрушці наїздами. Визначав напрямки каналізаційних труб, міряв довжину, нівелював, виносив подовжні профілі на папір та визначав глибину викопів і писав будівельний денник.

Мав я своє місце в Їрсаковій канцелярії, в загальній кімнаті з його співробітниками. Спершу ставились до мене, сказати б, офіційно, та поступово леди скресали, і я чувся добре в тому товаристві. За їхню привільність та щирість платив їм тим самим.

Будова не мала нічого особливого, ішла, як по мащеному. Помічників Їрсак визначав мені завжди багато. Ставив сина і ще одного асистента, та купу робітників так, що я іноді не знав, що з ними робити. Натякав я Їрсакові на це, але він сказав, що нехай люди бачать, а що мали бачити, так я й не довідався.

Ще першого дня, увечері, як я приїхав до Добрушки, пан Їрсак зробив для «батьків міста» учту і познайомив мене з тими поважними панами. Розщедрився, було що їсти й пити, я став ніби своєю людиною у місті.

А з українців я знайшов у Добрушці тільки одну родину, колишнього вояка УГА, Мочерняка, що був одружений з чешкою, якимось перебивався на чужині. Тут, в Америці, зустрів його сина й довідався про цікаві пригоди. Він, син Мочерняка, з братом утекли з Чехів ще при німцях, дісталися до Англії, служили в англійській армії і воювали проти німців.

Приїхав я одного разу ранком до Добрушки, а в обідню пору вже був телефон з Пардубіц, щоб завтра ранком з'явився в канцелярії в Пардубіцах, і то обов'язково. Кажу про це Їрсаківі, зазначаю, що можу зробити до вечора. Винести подовжні профілі викопів уже не зможу, бо часу не вистачить.

Намовив мене Їрсак доробити і запевнив, що на восьму годину буду в Пардубіцах.

Відмовити я не міг. Знав, що як не зроблю тепер, то робота мусить на якийсь час стати. Працював я до третьої години ночі. Їрсак не забув про мене, десь по одинадцятій вночі послав перекуску й каву.

В готелі я й не роздягався, приліг на канапу та й заснув. Тоді мені не спати одну ніч було дурничкою. А перед шостою ранку вже стукав Їрсак. Добре поспідали в його хаті й спортовим автом поїхали. Їхав, як на перегонах. Десь переїжджали базар, по вулиці крутяться люди, а він не зменшує швидкості. Добрий шофер! На мої усмішки каже мені, що як помалу їздити, так можна й пішки ходити.

Перед Градцем Королевим Їрсак зменшив швидкість, майже став, перехрестився, показав на гранітовий стовп і сказав, що на тому місці забився його старший син, інженер, в автомобільній катастрофі.

Я про це чув уже в Добрушці.

Перед восьмою годиною були ми в Пардубіцах. Нащо був той поспішний виклик, уже не пам'ятаю.

Коли скінчили роботу, дістав я на прощання від співробітників мальований на склі образок чеської хатки, приблизно тридцять на двадцять сантиметрів. Гарний, старий малюнок.

16. ДОМАЖЛИЦЕ

Місто Домажлице лежить на південний захід від Праги, яких сто п'ятдесят кілометрів та від Пардубіц до Праги сто п'ять. Домажлице теж невелике, але більше Добрушки і більш, сказати б, міське, та й багатше.

Старостою міста був багатій-фабрикант. Мав дочку, молоду й гарну. Казали, що до панни хтось там сватався, але нічого не вийшло. Ображена дівчиця вирішила: першому хто попросить її руки, тому й серце віддасть. А тут якраз нагодився наш пан інженер, підприємець, а далі він сам себе розмальовував. Різниця років на двадцять п'ять, а до того триста тисяч корон, які так дуже потребувало підприємство. Зразу побудував шеф будинок на три квартири, у дворі канцелярію, а під канцелярією ще дві квартири — для шофера і двірника. А також склад та гараж. Тепер уже зовсім по-панському живе наш «Рас». З тим і пиха ще більше зросла. А службовцям від того легше не стало. Навпаки, давив ще більше. Прийняття в найліпшому готелі «Весельці» зробив для всього персоналу та родин службовців, познайомив з дружиною. Не до пари були.

До Домажлиця я їздив автом фірми із шофером, бо залізничні сполучення були погані, забирали багато часу. Спершу старим якимсь автом, що теж часом продовжувало час їзди. А як шеф почав женихатися, то купив нового «Фіята». Тепер майже кожного разу їздили з шефом разом до Домажлиця; він женихатися, а я на будову.

Їздили, звичайно, так, що в Празі ночували, а раненько вирушали на будову. Спали в готелі, на передмісті, вже переїхавши Прагу, в напрямку Пільзна.

Як і на кожній такій будові, від міста є міський будівельний нагляд і будівельна комісія.

Безпосередній будівельний нагляд мав ніби директор міської електривні, поважна, старша людина. Мабуть, за вислугу літ мав ту посаду, чи, може, синекуру, бо справжнім керівником був молодий інженер з електривні. То вже було за німецької окупації. Молодий інженер, бачучи, що його дії проти окупантів відомі Гестапо, доторкнувся в електривні до дроту, і електрика визволила його від смерти з руки ворогів. Волів умерти без мук.

Тепер я мав тільки будову, а шеф обробляв якогось «вуйка», чи «вуйків», як я Комермаера у Веселій. Та, мабуть, майбутньому зятеві староста йшов на руку. Але отой директор електривні живосилом пхав свої електронічні знання й досвід у каналізацію. Ставив мене в незручне становище, приставав, як шевська смола, намагався стромляти патики в колеса. І от, будьте чемні, не ображайте старшого, та ще й рятуйте його, коли сідає під дурного хату.

Відчувалося, що він думає вольтами та амперами, але ж до труби не прикладеш дротиків, щоб зразу показали, що там і як. Все казав йому, що проєкт перевірений Земським урядом, а я тільки виконую. Був ще член комісії, місцевий будівничий, що, дякую йому, визволяв мене від халепи. І той директор електривні і будівничий носили однакові прізвища — Прохазка. Будівничого Прохазку німці посадили в концентрак, а після капітуляції він повернувся додому. Тікаючи з Чехів, я бачився з ним у його хаті.

Їхали ми з шефом через Прагу на Домажлице і, як я згадував, ночували в Празі. Інж. Кунц ще мав якесь побачення в Празі й поспішав, та просив мене взяти в готелі три кімнати — для нього, для мене і шофера. Було нове авто, був і новий шофер, із закінченою, чи майже закінченою гімназією, син начальника найбільшого криміналу в Чехах. Батька того хлопця німці чи посадили, чи він умер. Був хлопчина вразливий за свою гідність. Він мене частіше возив і я, сказати б,

здружився з ним. І замість трьох кімнат, узяв дві, наперед спитавши про його згоду спати в спільній кімнаті.

Повечеряли, та й пішли спати. Я заснув собі, але, видно, підсвідомість моя мене пильнувала. Відкрив очі, на вікні ніби тінь людини. Приглядаюся, таки людина. З цього боку вікна, чи від вулиці?

Витяг я револьвер з-під подушки. Тепер уже розвиднілось мені в очах. Пригадалися сомнамбулісти, що деруться на місяць по карнизах, до тих не можна обзиватися, кажуть, зразу падає додолю. Приглядаюся ще — в кімнаті на столі людина, не то труситься, не то танцює. Подивився я на сусіднє ліжко — не видно, в кутку темно, а той там у світлі вікна вигинається на всі боки та руками махає. Що за напасть? Приглядаюсь — шофер, Вацлав. «Ну, думаю, як він той, що на місяць пнеться, то зі столу, як і впаде, не дуже скалічиться, та й встигну підхопити».

— Пане Вацлаве, чому не спите? — питаю.

— А ви можете?

— Та ж ніч, — кажу. — Ось я увімкну світло.

— Ні, ні, Бога ради, ні! Тільки не світло, я не хочу того бачити.

«Е, думаю, божевільний мій Вацлав». Скочив з ліжка, увімкнув світло й до нього. А він стриба на всі боки, показує на стіни, стелю, та все оте своє: «бачите? бачите? бачите?» І то каже голосом волаючого по-рятунку, мало не з плачем.

Дивлюсь, куди показує. Божевільному треба доджати. Тут я вже скис на мокрий мотуз. Побачив на стінах, на стелі видимо-невидимо блощиць. Підійшов до свого ліжка — ані однісінької. А на ліжку Вацлава, як у комашниці. І от цікаво, це мені не першина, мене блощиці не кусають. Навіть тікають.

Сів я на своє ліжко та й думаю. Спати Вацлав мусять. Нам то сидіти, а йому кермою крутити. Та й не був він кріпкий, скорше — хворовитий.

Запропонував лягти на моє ліжко, разом зі мною.

Ліжко широке. Трусив-вивертав Вацлав свою піжаму і таки ліг. Ранком казав, що спав.

Тут часовість не дотримано, бо попередньо я говорив, коли вже були німці в Чехах, а це сталося ще до їх приходу. Бо в перший же день проголошення Протекторату і приходу німецької армії, чи влади, всі мусіли здати зброю, яку хто мав. А мав я револьвер, бо носив гроші фірми. Обезпечення ж не можна дістати, коли не маєш револьвера. Такий закон був у Чехах.

17. КРЖІЧЕНЬ

Це сільце десь недалеко Пардубіц. Там наша фірма будувала водотяг. З цією будовою в мене пов'язано більше спогадів не інженерського порядку. Та й проблем там ніяких не було. Але люди й обставини були виняткові, і багато нового, а як і не нового, так поіншому баченого.

Якось дуже з будовою поспішалось. Вийшло нас троє: я трасував, асистент Мелша міряв двадцятки, а Індржіх Горачек нівелював услід за нами, і до того потрібна певна кількість робітників з трасірками, латою й кілками. Був поганий, холодний осінній ранок, ще й вітряний. Робітники — селянські хлопці, перший раз на такій роботі, то воно й не дуже клеїлося. Треба було багато показувати: і як трасірку тримати, і як латою вихиляти. Якось розставилося все по місцях, з горем пополам зачали, більше біганини сюди-туди.

Бачимо, прямує до нас господар (седлак по-чеському), місцеві хлопці чемно здоровлять, пантатом* величають. Ми теж чемненько здоровимо. Ручкається з нами, каже, як він зветься, то й ми відповідаємо тим самим. Офіційне знайомство десь на вигоні, за селом. Щось там говорилося про погану погоду. Сам пантато трохи зі сивиною, з пузцем, тримається поважно, але товариський і з гуморцем (чехи люблять жартувати й уміють). Одягнений в теплу коротку одяжину з роговими гудзиками, а на голові капелюшок, як тирольський, із щіточкою. Та ще й ціпок ко того.

Кінчилось це знайомство тим, що пантато запросив нас на десяту годину до себе, спершу показав, де

* пантато — старший, поважний господар на селі.

живе, щоб туди йшли, а потім роздумав. Казав, що йде в поле подивитися, а потім заїде й підемо разом до нього. Подякували ми за запрошення, а місцеві хлопці з голосним сміхом вигукували: «То вже сьогодні міряти не будемо». А ми ні в цих, ні в тих. Чому вони сміються? А пантато зовсім на сміх молодиків ніби й уваги не звернув, тільки самозадоволено посміхнувся.

Умовилися з робітниками, де зустрінемося після сніданку. А вони сміються, та кажуть, що нас знайдуть. Варто зауважити, ті хлопці не робітники, це синки господарів і свідомі, хто вони. Вони прийшли не заробітку ради, чемні, слухняні, але, по-своєму, й гоноровиті.

Повів нас пантато до свого господарства. Я бачив добрі господарства по селах, хоч би й господарство старости в Добржікові. Але тут було на що подивитись. Повна повітка сільськогосподарських машин, чистесенькі хліви, корови, як купані, і коні аж блищать, та, мабуть, не так до роботи, як на радість господареві, бо на що ж трактор? А найбільше задоволення господаря — це візок з електричним погоном на вивезення гною з хлівів та автоматичні напаячки й візок на рейках для розвезення кормів худобі.

А потім показував хату. Що чистенько, то не рідкість у чеських хатах. Гарне умеблювання теж бачене. Але холодильник, такого я ще не бачив на селі. Це окрема комора, крім усякої дичини, понавішуваної на стінах, лежав цілісінський олень. Пантато — завзятий мисливець.

Напевно попереджена, панімама заставляла стіл. А за хвилину прийшов староста і ще якісь люди, все поважні господарі. Що там їсти, а питва — пляшок та пляшечок! І горілки всякі, звичайні й солодкі. Сіли до столу, було там, як кажуть, печене, варене і так шматками. А короною всього їстівного, ніби винахід самої господині, чи господаря, чи спільно, головне, винахід і свідоцтво кулінарних відкрить. У маринаті, чи в чимось такому кусники м'яса з усього, що бігає, чи літає в лісах та луках і мирно живе при

господарстві. Лукуллівський бенкет та й годі. Була повна хата людей, і гостювання кінчилось по-півночі. Знали хлопці звичаї свого села, тому й сміялися з нашого робітничого завзяття. А на другий день помогали нам надолужити прогаєне.

Робота собі йшла. Частували нас сусіди, але ніхто не перевершив того пантата, де ми снідали першого дня.

Старостою села був середньо-заможній селянин, розумний, любив говорити про політику. А головне, його дуже цікавило як є «там», у сталінському «раю».

Ідемо із старостою до сусіднього села, там наша фірма мала цікаву працю. Але про те оповім згодом. Староста не мусів мене возити, мали викликати коні з того села. Видно, старості хотілось похизуватися своїми кіньми. І справді, не коні, а змії, вороні, з білими зірками на чолах, тонконогі, шиї довгі. І знов балачки про той «рай». Старості цікаво, а мені боляче. Хвалю коні — йдуть так дружньо, розгонистою рисою, широким кроком, виблискують передні підкови, летять, ніби й не торкаються землі. Кажу:

— Як прийдуть русські, підуть коники в колгосп, добре, коли хоч вам дозволять їх доглядати, а може, забере якийсь комісар собі для прогулянок зі своєю комісаршею.

Відповів же мені староста так:

— То у вас, а в нас не посміють.

У тому сусідньому селі сталося таке, що для багатьох фахівців було загадкою. Була вода, був резервуар, була мережа труб, усе було, як належить, вентилі закривалися і відкривалися, теж і гідранти в порядку. В деяких вулицях ще текло трохи води, а в деяких і не капало. Відкопали труби. Водотяг новий — блищить асфальтова ізоляція на трубах. Випадок неабиякий, небувалий.

Тому, що огляд викопаних труб нічого не показав, я лишився там до другого дня. На будову шеф прийняв нового майстра, і я з ним обходив усі розкопані вулиці.

Новий майстер такий Голіят, вище високого, при-

наймні на голову, і тяженький собі, нівроку, мабуть, три сотки фунтів, а то і з гаком. Веде мене по будові й тягає за собою ровера. «На бісового тата, думаю, йому той ровер?» Одежина осіння, бачу, нижче плечей мокра, а краплі поту з голови зливаються в ривчаки, диха, як ковальський міх. Дивиться на мене згори вниз, і не тому, що вигнало його так. Не криючись, показує мені свою зверхність. Мало не скаже: чому тебе сюди дідько приніс? І без тебе дам раду. Знав же він, хто я, і чого приїхав, і що мене послано фірмою.

Коли вже йшли з будови, питаю його, пощо тягає ровера. Каже, що йому тяжко ходити, а на ровері легше пересуватись. То діло його, але що з ровера побачиш на будові?

Вечеряли в господі, де й для мене знайшлась кімната. На вечерю Капланові (так звався той новий майстер) подали кусень печеного м'яса кілограмів зо два. Не чекаючи мого здивування, він сказав, що своє велике тіло мусить відповідно годувати, постачити йому достатню кількість калорій. Мав нахил висловлюватись по-вченому.

Як звичайно по селах, господарі сходяться на кухню пива, на балачки. Говорив Каплан. Перше, вихвалявся своїми досягненнями в будуванні водотягів, а потім пірнув у свою минувшину. Був він не чимсь там, а начальником дивізії в большевиків. Воював зі своєю дивізією на всіх фронтах — денікінському, врангелівському, згадав і нас, петлюрівців. Герой, слава, ордени. А от зневірився в большевиках і повернувся на свою батьківщину.

Я був слухачем. Одне тільки зрозумів: бути він там міг, бо дата, місцевості, більш визначні події опишував так, як вони сталися.

На другий день витягли декілька труб. Дірочки, як kwasолина. При ближчому розгляді побачили нерівності на трубах, при очищенні посипався порошок, як графіт. Корозію труб я бачив не раз, але це було щось інше, небачене, нечуване для мене. Наказав одрізати кусень найбільш пошкодженної труби, повіз до Пардубіц. І там ніхто нічого не пояснив. Повіз до

Праги, до Земського уряду. Там мали якийсь досвід, і послали фахівця з якимись причандалами, який виявив блукаючі електричні струми, що створюють явище, яке зветься електролітною дисоціацією, при якому проходить процес перенесення молекул.

Земський уряд в Празі хотів більший кусень труби, і має його в музеї спеціальних випадків на будовах водотягів і каналізації.

Кржічень село якое інакше, ніж інші села. Багаті селяни, загальне стремління до поліпшення життя, в селі — водотяг, каналізація, чисті вулиці. Видно було руку господаря і співпрацю громади. В селі жив і сенатор, видно, впливовий в аграрній партії, мав си-некуру в союзі електрівень, директорував там. Це добре визначало його становище в партії. А ще коли я довідався, що сам генсек партії Жілка їздить до нього не тільки в гості, а й на поради, стало ясно, чому мій шеф плазує, стелиться перед сенатором. І в отого політичного туза ще перед тим, як розпочали будувати водотяг, поставили електричний візок на вивезення гною з хлівів і напаячки для худоби, а водотяг запла-тив... І таке пройшлося робити.

Я тоді мав більше отаких малих, чи менших будов, а бував на них іноді й за два тижні раз.

Кожний мій заїзд до Кржічені шеф в'язав із його візитом туди. Тоді гостювання були зокрема багаті. Господиня пана сенатора, дружина його, готувала так, що ліпший ресторан у Празі спасував би перед нею. А інженер Кунц любив попоїсти.

Одного разу зібралася в Кржічені якась нарада аграрників, партійна верхівка округи, і був сам генсек партії, Жілка. По нараді запросили шефа на учту, та й мене за компанією. Учта учтою, а от балачки при вечері варто згадати. Генсек Жілка нарікав на перед-виборчу кампанію туг, у Чехах, мовляв, багато балачок, біганини, зборів, промов. А от туди далі на схід усе це простіше (натякав, мабуть, на Словаччину, чи Карпатську Україну), приїхав у господу до жида, сторгував, скільки візьме за один голос, і справу скінче-но. Жид дістав гроші, а аграрники голоси. І запевняв,

що жид ніколи не обдурих, узяв за сто, чи там стільки, і ні на один голос менше, зразу можна писати на прибуток голосів.

Ще розказував генсек про початки своєї кар'єри в аграрній партії, так воно роблять ті менші, що йдуть його слідами. Шеф мене туди привів, а це була записка, що я «свій». Як він мене зробив «своїм», для мене й сьогодні таємниця.

Добра була лекція про демократію і про пряме, загальне, рівне й таємне голосування.

Це було в іншому місті, де було багато партій.

Був на будові робітник слинявий, брудний, сопливий, не було йому коли й поголитися. Шестеро дітей і жінка. Робітник з нього, як з клоччя батіг. Але місто просить, треба придумувати роботу. Такого, як той робітник, тяжко в Чехах спіткати.

Було то перед голосуванням, чи не Бенеша тоді в президенти вибирали. І каже мені те нещастя в людській подобі, що не знає, за кого голосувати. Бо соціалдемократи дають за голос муку, цукор і смалець, а народні соціалісти теж дають, тільки в іншій мірі. Чогось там більше, а чогось менше, але теж мука, цукор, смалець. Порадив йому, щоб він голосував на одних, а дружина за других, от і не програє. А Бенешеві в думці погратулював за такі голоси. Думаю собі — такої демократії в Україні не хотів би з усіма комермаєрами, жілками і тими сопливими.

Коли не бував на будовах, опрацьовував рахунки за проведені праці, а найбільш це робилося в зимові місяці. коли будови закривалися на які чотири місяці. Та й бували оферти, що ділилися на дві категорії, ті, що фірма хотіла дістати роботу і ті, в яких брала участь з обов'язку, для престижу й реклями. Останні робились легко, наганялися ціни вгору. А перші обережно, щоб і не високо і не низько, бо часто найнижчу оферту, коли вона занадто низька, відкидають, як нереальну.

Рахунки за переведені праці складаються на підставі будівельного денника, до якого записується стан будови кожного дня і потверджується місцевим на-

глядом. Що до будівельного денника не поспію, то вже пропало. Будівельний денник можна писати і сик, і так, використовуючи кожну нагоду «скубнути», нагнати водиці на свій млин, врахувавши кожний випадок непередбачений в оферті, або і навмисне оминувти. Оферту треба знати на зубок.

Чи це було в Кржічені, чи в тому сусідньому селі, не пам'ятаю, але надумав Каплан закрити вільний приплив води з джерела і зробив для цього закриття винахід. Все це поза моїми плечима. А тепер Кунц приніс мені на стіл і кавав переглянути винахід, розхвалюючи Каплана, з прозорим наміром звеличати себе і Каплана, за мій рахунок. . .

Питаю у Кунца: — А як же воно діятиме? Каже, що тільки перший раз треба налляти водою, а там уже воно само буде робити.

— Це якесь перпетуум мобіле, на це в мене всі книги закриті, — кажу, й порадив Кунцові, щоб дав то розглянути комусь іншому, мудрішому, але поцікавився, де хочуть застосувати той винахід, чи то взагалі тільки винахід, без застосування десь на наших будовах.

Каже Кунц де.

— А пощо, — питаю, — ту воду стримувати?

— Бо багато даром перетікає води, — каже шеф.

— Ну, й хай собі з Богом тече. Там тієї води на ще на кілька сіл би хватило. — А подумавши трохи та й не розуміючи куди він гне, кажу: — Земський уряд ніколи такого не дозволить, щоб спиняти вільний відплив води з джерела.

— А чому? — Кунц до мене.

Аж тепер мені розвиднілося в голові: Це Кунц думає мокрим рядном Капланового розуму мене накрити. А втім, хрін його знає, куди він завертає.

Від самого початку праці в Кунца, створилися між нами якісь дивні взаємини. Я віддавав йому, назовні належну, як шефові, пошану і ні крапельки більше. А від його бажання якогось інакшого ставлення, ухилився й ніколи не переходив межі офіційности. Своїм поступованням до підлеглих, Кунц викликав огиду, як

На будові за працею в канцелярії
Зліворуч: 1-ий Ярослав Штумпа, 2-ий В. Сімянцев

рівнож улесливістю до тих, від кого сподівався, чи й мав щось. Бридкість!..

Що ж, прийшлося відповісти шефові на його: «А чому?»

По-перше, збирачі джерельної води ви ізолювали від проникання туди ґрунтових вод, порушивши вільний відплив води; джерельна вода змішується з ґрунтовою, занечищується, і не тільки гумусовими домішками, але і бактеріями, а чи бактерії не шкідливі — хто-зна.

По-друге: вода, не маючи визначеного і нам потрібного виходу на поверхню, може знайти собі інші шляхи і кудись таки втекти. Шукай тоді вітра в полі.

— Оце так справа стоїть, пане інженере, з тими джерелами, — закінчив я й посунув по столі від себе той «винахід» — чудеса в решеті.

Поніс мій шеф своє черево, шилом патоки вхопивши. Звичайно, на шило патоки багато не візьмеш...

Робив я рахунки за Каплановими будівельними денниками. Були вони написані і каліграфічно, і грамотніше, як писав їх я, але безсумніву його технічні знання взагалі, а у водотягах зокрема були слабенькі.

Здібності в Кунца було дістати працю. Працював і заробляв, добре заробляв, та ще й у ті часи кризи, коли робіт було мало, а конкуренція велика. І отой вусатий у Цверчовіцах, і Каплан — де Кунц їх брав? Упхає когось на будову і панькайся з таким, а шеф носитья з ним, як із писаною торбою, потім шукає способів, як позбутися його. Не інакше, як то була «данина» його політичним підпихувачам.

Я не пам'ятаю хоч би одного зі співробітників, якому б Кунц припав до серця. А що кликали Кунца поза очі «расом», то була йому дуля, хоч у кишені. Були такі обставини і він їх використовував. Не було куди дітися, то й терпіли. До нього дуже прилипало оте наше: «хоч дурний, та хитрий».

18. ГЛІНСКО

Глінско — місто невеличке, майже прямовісно на південь від Пардубіц, з населенням до семи тисяч. Промисел винятковий, може, одиноке місто в якому зосереджений виріб кожухів і килимів. Особливо кожухи вивозилися звідти чи не по всьому світі. Була там ще невеличка фабрика напильників особливої твердості, знаю, що ті напильники експортували до багатьох країн. Совети теж ті напильники купували. Ще був там промисел текстильний чи то в самому Глінску, чи в близькій околиці, не пам'ятаю. Нащо вся ця енциклопедія про місто Глінско? Була економічна криза вже кілька років, і частина робітників, які ніколи не брали кирки, чи лопати до рук, а орудували голкою або машиною до шиття, тепер прийшли копати землю. А що платні, особливо в кожухарському промислі були вищі, то їй мороки було з тим чимало. Потім ще обмеження тижня праці до сорока годин і урядово встановлена платня за годину зовсім не сприяли добрим взаєминам між робітниками і підприємцем. Але підприємець сидів у Пардубіцах, а персонал, що перевозив роботи, мав викручуватись, щоб і кози були цілі, і вовки ситі. Крім того, урядово заборонено було виконувати працю в акорді, всі роботи мали оплачуватись за годину. За невиконання цих розпоряджень належала кара.

В урядовому часописі було оголошено конкурс на будову водотягу в Глінску, і як звичайно, післав мене шеф відібрати оферту і зібрати потрібні відомості щодо самої будови, та довідатись, яка політична партія у кермі міста. Цілий міський уряд в руках соціал-демократів. Староста — щось невиразне, людина випадкова на тому становищі, хоч і не дурна, але без

ініціативи, з усіма питаннями посилає до директора (перший раз почув такий титул у міського урядовця). Може і добре пан директор розбирається у своїх паперах, але занадто бундючний і пихатий на таке мале місто. Та мені що з того. Не він буде вирішувати справи. Була ще технічна сила з титулом «міського ставителя».

Після всіх церемоній представлення й знайомства, відвів мене пан директор до пана ставителя і передав мене йому з тим, що всі потрібні інформації я дістану від нього. Ставитель — душа щира, відразу, як ми тільки лишилися самі, сказав мені, чи навіть просив, багато щодо плянів не питати, бо він уперше в житті дістав таке до рук, а часу розбиратися немає. В іншому, що я потребуватиму, він радо мені допоможе.

Розглядаю пляни й записую собі до книжечки все, що треба з'ясувати. Але що кинулося у вічі відразу: мережа труб у двох кольорах. А з додатків до зошита переліку всіх праць (це та оферта, де пункт за пунктом подані всі праці з їх описом, кількістю і якістю матеріалів) довідався, що водотяг т. зв. комбінований. Цебто, частина міста заосмотрюється водою самотоком (гравітаційно, з резервуару), а частина прямо до мережі, від джерел.

Проект робила фірма інж. Матічка. Поважна фірма — дурниць не робить. А випрацював проєкт подебрадець, інж. Лев Зав'ялів, з випусників 1927 року. Мало я його знав, як старшого мене абсолювента на два роки, але знав, що він, як інженер, мав добру опінію. Вже те, що працював у інж. Матічки, було добре свідоцтво про його фаховість.

Але пощо два водотяги? Нащо така комбінація?

Здається, три дні просидів я у Глінску, збираючи потрібні відомості загального порядку, як ціни на довози, ціни піску, дерева на шалювання. І обійшов цілий терен майбутньої будови. У всьому мені допоміг ставитель, та й багато я від нього довідався про відносини в міському уряді. А головне, відчув, що співпраця з ним не буде тяжкою.

Шеф же мені казав, що працю в Глінску він би

дуже хотів дістати не тільки з міркувань заробітку, а й престижових, щоб не пустити когось, як він казав, «чужого» в його «сферу впливів».

У мене щось роїлося в голові, і здавши рапорт шефові, я сказав йому, що мушу їхати зараз же до Праги, по ту технічну справу, ясно, нічого не кажучи про те, що мені муляло.

В Празі не дуже розпитували, нащо потрібна «Технічна справа» і дали, чи позичили цілий проект. Проекти подаються урядам у трьох примірниках, а мене по старій пам'яті вважали майже за свого.

В дорозі з Праги, у вагоні вивчав я ту «Технічну справу». Все добре, навіть дуже добре. Але частково проект опертий на ціни електрики. А в міжчасі, щодо ціни електрики, стали великі зміни й про це багато писалось. Не згадаю зараз, чи держава, чи окрема корпорація викупила майже всі приватні електричні та з'єднала їх у «Союз електричень». Тоді ціни на електрику дуже впали. З того виходило, що підстава такого рішення проекту водотягу в Глінську, можливо, не має основ. Уже побіжний підрахунок того, що відкинеться з проекту й додасться, говорило за зміну — перероблення.

Але перше треба дістати будову, а потім говорити про зміни. Це ж і привабливе та й ризиковне. І я тим захопився.

Зробив схему перероблення проекту. Пішов до шефа на раду. Головне питання — чи схоче він ризикнути? Це перше. А друге, чи має він впливових людей, які зможуть допомогти здійснити перероблений проект. Коли друге можна зробити, так перше, ризико, відпадає. Шеф каже, що таку широку спину він знайде, чи навіть має.

Тоді я виклав йому плян роблення оферти на конкурс. Всі ціни робіт і матеріалів, які не будуть переведені в майбутньому проекті, поставити низькі, і то дуже низькі, а за рахунок того піднести ціни на те, що буде роблене. І показав на кількох прикладах, як оферта, в загальному знижується, а в дійсності є високою.

За приблизним обрахунком, бо ще не було детально опрацьованого, переробленого проєкту, в оферті було «сховано» мінімум три, а то й більше соток тисяч. А це добрих десять відсотків. . .

При відкритті оферт на конкурсі в місцевому уряді в Глінску, наша оферта була «одірвана», себто найдешевша, і між нашою та наступною офертою, була немала «прогалина» на яких двісті тисяч чеських корон. Були навіть голоси про нереальність оферти і вилучення її з конкурсу. Але міський уряд рішуче поставився проти вилучення. Була менша тяганина між конкурентами та знайшли якийсь закон, і нам віддали будову.

Референтом від Земського уряду визначили д-ра інж. Червінку. Він прийшов до Земського уряду, коли я вже був відійшов. Доктор технічних наук, інженер, дивився на люд звичайний згори, дивлючись на мене, та «гора» виростала. З одного боку його русофільство, і я ж тільки подебрадець, на що він теж якось, у загорнутому папірці, натякнув. Та я й без нього знав, що по закону я того інженерського титулу не маю. Для нього я був ні риба, ні м'ясо. . .

Поки працювалося на новому проєкті в канцелярії, ми мусіли почати працю в установлений час. Почали так, щоб не переробляти нічого, коли буде прийнятий новий проєкт.

Іхали ми з д-ром Червінкою до Глінска. Я й натякнув дуже здалека про улпшення проєкту. Він же напевно знав, що я майже всі проєкти якось переробляв, улпшував. І про це в Земському уряді говорилося мені не в мінус.

Д-р Червінка рішуче запротестував проти будь-яких змін і дуже виразно сказав, що водотяг у Глінску буде побудований за проєктом прийнятим Земським урядом. Він занадто довго повчав мене, так що в мене виникла підозра, що Кунц десь бовкнув, хоч я його ж так просив заховати те в таємниці, щоб передчасно не дати опозиції часу на приготування контрудару.

Але немає лиха без добра. Головне, що «ворог» відкрив свої позиції.

Говорив я про це з Кунцем. Каже «рас», що ніде нічого не говорив про зміну проекту. Я йому не дуже вірив, бо взагалі наш шеф багато брехав. Але рішучість Червінки і його засмутила. Я піддавав жару расові, що без штанів лишиться, як не діб'ється зміни референта Земського уряду.

Видно ж таки десь там високо мав шеф «плечі». Як воно там було, а дали на Глінско старшого радника інж. Лебля. Це той радник, що коли я працював у Земському уряді, «о десятій» ходив до мене на бесіди.

Інж. Лебль людина дуже інтелігентна, знав багато мов. Мав свою багату галерію образів. Добре визнавався на питаннях мистецтва й був пристрасним ворогом усяких модернізмів. До того ж веселий, дотепний, товариський.

Леблеві можна вже було «відкрити карти». Він аж ніби захопився думкою перероблення, сам визначаючи недоцільність в одному місті будувати два водотяги, не пошукавши ліпшої розв'язки питання. Але сказав, щоб усе мало підложжя і підставово було доведене, та щоб не зробив сорому йому й собі.

Дав інж. Лебль часу на рішення нового проекту шість тижнів і дозволив подати проект в олівці, а пізніше в туші і, як правило каже, три примірники подати урядові для переведення вимаганих формальностей.

Перша рунда — оферта виграна. Друга — дозвіл переробити проект — за нами. А тепер третя — довести доцільність і перевагу нового проекту над старим.

Потрібний мені матеріал був зібраний заздалегідь, бо я вірив, що переробка буде, та й він був потрібний мені при калькуляціях для оферти, щоб знати, які ціни давати і за що. Часу на перерібку проекту хоч було й небагато, але мусіло вистачити.

Закипіла робота. Працював цілий штаб креслярів-асистентів. А за ці роки вони навчилися розуміти з-пів слова, що потрібно і як зробити.

Всі нові ціни виводилися з поданої оферти і нові

робилися інтерпеляцією. Великою резервою для покриття видатків на будову були ціни за матеріал і роботу вилученого з проєкту кладення подвійної мережі труб. Вік водотягу рахується п'ятдесят років, і проєктант завжди намагається зробити так, щоб видатки на утримання цілого водотягу були якнайменші, хоч би й збільшилися видатки на будову. З цього боку фірма була крита отими подвійними трубами.

Особливо було тяжко довести потребу зниження видатків на утримання.

І ще одна обставина, яку не можна було спускати з ока. Ані фірма Матічка, ані д-р Червінка не дозволять собі так у кашу наплювати і дець можуть свиню підкласти, чи кожен зокрема, чи об'єднаними силами. Хіба-що не насміляться йти проти Лебля.

Я знав від Лебля, що прийматиме новий, чи змінений проєкт ціла комісія від міністерств, які й дають субвенцію, і буде заступлений Союз електричень, як фахівець щодо ціни електрики й можливості поставання.

У призначений день з'їхалася комісія до Парду-біц. Було найнято кімнату в найліпшому готелі «Веселька». Власне, то не була кімната, а менша зала.

Послали своїх представників міністерства хліборобства, здоров'я і робіт, бо, як згадувалося, ці міністерства дають субвенції. За Земський уряд був радник, інж. Лебль. Місто Глінско заступало аж четверо: староста, управитель міського уряду, той есдек, що мав якусь важну функцію у міському уряді, і міський технічний урядовець. Народу з'їхалось багатенько. На відносини в Ч.С.Р. трьохмільйонове підприємство було вже і не таке мале. А тут і більше, як три мільйони, і можливості збільшення видатків.

Готель «Веселька», яких п'ять хвилин пішки від канцелярії. Комісію було призначено на десяту години, а ми з шефом були там чи не з самого ранку. Доглянути, щоб було все, як передбачалось. На столах розкладено первісного і переробленого проєктів а на окремих картках схеми з указанням змін, для легшої орієнтації.

Інженер Кунц усе розпитував про якісь деталі, і я йому скільки разів те саме говорив, аж осточортів своїм випитуванням. Ясно, я хвилювався, чи чогось не доглянуто, чи все, як треба?

Спершу приїхали глиничаки, стало веселіше. А потім прибула й пражська комісія. Перезнайомилися, коротеньке снідання і пішли, для мене — на судилище. Все ніби було гладеньке, але було там чимало й «дугото», про що не хотілося б, щоб докопувались.

Старший радник, інженер Лебль відкрив засідання коротеньким вступом, загально окресливши завдання запрошеної комісії. І звернувся до інж. Кунца, як підприємця, що запропонував зміни проекту, про ґрунтовне з'ясування з технічного і кошторисного боку. Шеф передав слово мені, реклямно-чванькувато згадавши про своє підприємство.

Перше, я подав підсумовані параграфи того, що відпадає, що дало певну суму ділити на потрібне збільшення акумуляційного й головного резервуарів, бо ж треба десь зібрати ту воду, яка текла, за попереднім проектом, до міста самопливом.

Бачу, панове від комісії заглядають у пляни, підраховують в оферті. Чую, як інж. Лебль каже: «Відповідає оферті, самозрозуміло, воду треба акумулювати, резервуари збільшити. Потужність помп і зміна розміру труб збільшення впливає з того... і т. д.»

Видатки збалансовані з «прибутком» щодо будови.

А тепер те, на що ми й не оферували, не подавали цін, бо то належить до використання, чи уживання водотягу.

Фірма могла тільки подати: кількість потрібної води, потужність помп, і на підставі цього, потрібну кількість кіловатів на одну добу та на рік. А тим самим, помножені на ціну кіловата денні, чи річні видатки на електрику. Хоч ті видатки й були незначно більші, але давали певні вигоди, як акумуляція більшої кількості води, збереження води у випадку розширення водотягу, себто збільшення зуживання води.

Дебатів великих не було, і перероблений проект комісія прийняла.

Був у тій оферті ще один «гачок», на який мала зловитись рибка... Нормально, викопи для прокладання труб мають 180 сантиметрів глибини, а цим забезпечується однакова температура води влітку й зимою. Терен у Глінску занадто горбатий, а доплати за глибші викопи виказано в оферті в метрах дуже мало. І там була в нашій оферті дуже добра ціна. Так випадало, що хтось робив оферту для себе. Чи Земський уряд цього не доглянув, чи хтось просив недоглянути, але фірма з того таки добре потягла — попливли Кунцові в кишеню гроші.

З тим розпочали працю. Нагляд від Земського уряду тепер був нам прихильний, а що д-р Червінка занадто копилів носа, хто ж тому винен? Віддав будову взірцевого водотягу, як потім сталося, інж. Леблеві, а той повів справу так, що й кози були цілі і вовк ситий. . .

Місцевий щоденний контроль прихилили до себе. Була то піддайна людина. І повірив мені, що його довір'я до мене я ніколи не зраджу, не підведу його під дурного хату, нічого не зроблю, що могло б йому пошкодити. Це я робив усім, хто довіряв мені, не використовував незнання, чи браку досвіду. А що міг той, чи інший, контролюючи, розуміти, коли то була перша й остання будова водотягу в Глінску, принаймні для тієї генерації.

Старосту і міський уряд «обробив» шеф, з цього боку загроз не очікувалося. Найбільше впливовий у міському уряді радний — соцдемократ був добрим партнером нашого шефа у грі в карти. То була якась гра із зеленими картами де надруковані листки дерева. А Кунц був великий майстер у згаданій грі й наперед міг сказати, кому програє того дня. До такої ж кляси грачів належав і інж. Лебль. Звичайно, шеф повідомляв, коли буде грати в Глінску, і я мусів вибрати з банку визначену ним кількість грошей.

Грачі іноді сиділи, ляпаючи картами, й до ранку. А одної ночі шеф захотів від мене десять тисяч, а де я їх візьму — питаю. Кунц відповів мені, що є така нагода програти (себто, дати хабаря), а гроші всі пус-

На будові в Глінску

Автор і фігуранти. Звичайно на фігурантів беруть молодих хлопців. Але практика показала, що ліпше старші та порядніші. Фігурант носить пристрій і лату при мірянні, дбає про чистоту і порядок в канцелярії, і є взагалі до послуг персоналу.

тив по іншому каналу хабаринки. Я мав дозвіл, від нього ж, тримати в кишені фірмових грошей не більше п'яти тисяч; більше ж тільки в тих випадках, як

був ним же попереджений. А в той день він своє вже вибрав від мене. Каже, хоч кров з носа, гроші мусять бути. Пішов до готельєра і грошей дістав. Хапнув шеф гроші та біжить, а я кажу йому, щоб дав розписку (я шефові без потвердження грошей не давав). Хоч дуже спішив, а мусів підписати. Такий скупий був рас, а от на хапанці — був щедрий.

Працю розпочали відразу в окремих ділянках: прокладання мережі труб у місті, на акумуляційному резервуарі і водокачці, прокладання труб від водокачки до головного резервуару і на головному резервуарі. На кожній ділянці був окремий майстер, або асистент.

Із старих співробітників тільки Штумпа, а то всі нові. І для всіх їх праця на водотягу нова, крім одного Балади, що трохи працював, але в інших умовах.

Штумпа дістав мережу труб у місті, та привід води від головного резервуару до міста. Франта Шрамек оженився і господарює на ріллі, став хліборобом. На його місце, знов же від Драгоша, перейшов до нас на працю Йозеф Таубер. То був монтер з концесією інсталлятора, мав право проводити водотяжне зарядження в будинках. Загально знав своє діло. Любив випити, але в міру. Не то щоб задерикуватий, але коли хтось просив дуже, міг розсвітити каганці, чи порахувати ребра. Жива людина. Із Штумпою подружилися, а це було добре для мене, а ще більше добре для будови.

Балада, здається, Франтішек (в Чехах так багато Франців і Йозефів, що викликало підозру, чи не христили там дітей, даючи ім'я Франца-Йозефа, довголітнього їхнього цісаря. Хоч не рідке було й ім'я Вацлава, чеського короля). Балада був вивчений муляр, і вже в Драгоша був ставлений, як майстер. Дуже часто згадував, що він кінчив чотири кляси гімназії. Видно було, що не брехав, був відповідно грамотний, але хотів, на підставі цього, якогось вирізнення його від інших. Думаю, це йому шкодило і між співробітниками і взагалі в житті. Пробував стати в мене «сту-

качем», каже мені, що Штумпа мене лає поза очі, не-
добре говорить про мене, і чи я про це знаю?

— Знаю, — кажу Баладі.

Хоч, правду сказати, не припускав того. Бо чо-
го ж би Штумпа мав лаяти мене поза очі, коли я до-
зволяю йому все сказати прямо у вічі? І Штумпа цим
користався таки широченько, а я йому був вдячний
і до непорозумінь у нас не доходило, якраз через ту
одвертість. Бо не все він відразу розумів у тих хит-
ких обставинах. І дальша наша співпраця, тринадцять
літ, це підтвердила.

Ота моя відповідь: «знаю, що Штумпа мене лає»,
спантеличила Баладу. Кажу йому, от увечері ми збі-
раємося щодня в канцелярії. Іноді хтось зокрема, а
то всі гуртом, зі мною разом, згадуємо недобрим сло-
вом нашого шефа Кунца. А чи від того йому гірше?
Чи ж ми всі не працюємо для нього якнайліпше?
Та й кінчив тим, що не тільки Штумпа, а він, Балада,
і всі, кому хочеться мене лаяти, хай же це роблять
і далі. Тільки, ясно, щоб я не чув. Чешіть язики, як
вони вам сверблять.

Таки насадив рас мені вошу до кожуха. Тижневі
«справоздання» писав йому той же «лірико - епічний,
казково-фантастичний» Балада. Тільки він не знав, що
є деякі потягнення йому незрозумілі, були домовлені
з шефом. Були то «гласолалії»* з неприкритою зло-
бою проти мене. Я мав друзів у головній канцелярії,
і траплялося так, що коли я приходив у канцелярію
в суботу, а раса ще там не було, читав ті донесення
раніше від нього.

Балада дістав спершу акумуляційній резервуар,
водокачку і ті копання для прокладання труб від аку-
муляційного резервуару до головного. Але то було тим-
часово, і багато для одної людини. Йому був залише-
ний рів, а решту дістав посланий з головної канцеля-
рії асистент, який там працював, як кресляр. Прізви-
ща його не згадаю. Знаю, що був з Добржікова, ве-

* «гласолалії» — говорення в стані близькому до божевілля,
позбавлені глузду.

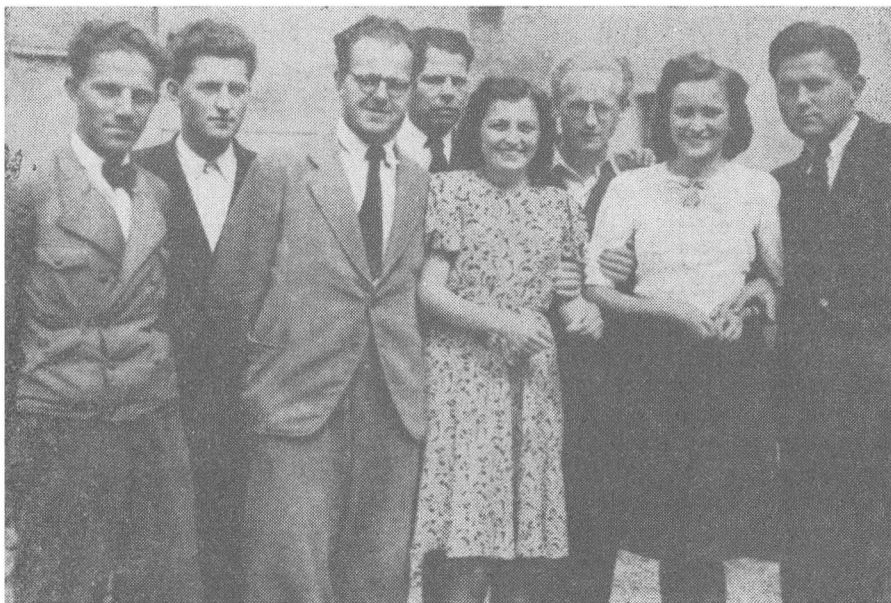
ликий прихильник «русув», і як не червоний, так дуже рожевий. Того тоді там було повно. А це, логічно і, м'яко сказавши, неприязнь до українців, як не ворогів, так відступників слов'янства. Цікаво, якої там тепер співають?..

З перших же днів я мав з тим асистентом мороку. Був якраз понеділок. З минулого тижня було визначено кілочками місце для викопу котловану для акумуляційного резервуару і робили ми це спільно з тим асистентом. Все було домовлено і все було ясно, принаймні, так мені здавалося.

У вівторок я не був на тій ділянці. А в середу, разом із ставітелем, міським техніком і наглядом обходили будову. Не доходячи до котлована, бачимо метушню, то ж прискорили крок. Бачимо, робітники відкопують засипаного чоловіка. Обвалилася земля. Гребемо й ми зі ставітелем землю руками, а хто далі одкопує лопатами. Двоє, взявши під пахви потерпілого помагають йому пручатися. Хтось побіг на шосе — затримати авто. Забрало бідолаху авто до шпиталю.

Сказав робітникам куди йти доробити день. А асистента питаю — коли він копав чи доглядав таку роботу? Каже, що ні. Порадив я асистентові, щоб їхав до головної канцелярії і розказав інж. Кунцові як і що трапилось. Жаль було робітника хлопця. Він теж перший раз копав і був на такій роботі. У шпиталі мені сказали, що більше шкоди наробили хлопцеві як тягли його, а не те що придавила земля. Щось йому там як тягли, розірвали. Родина, чи він сам, хотіли використати нагоду. Був суд. Перший раз у самому Глінску. Я приніс пляни і стан праці в той понеділок. Ще перед тим, попереднього тижня, я розказав асистентові, що має копати, заглиблюючись ступнево по шістдесят сантиметрів, і скільки має уступати сантиметрів зовнішньої стіни викопу, запланованого схилу для того матеріялу.

Асистент нарядив робітникам скопувати землю по цілій площі. Я йому сказав, що так не робиться, що треба викопати по обводу, до глибини тих шестидесяти сантиметрів, а потім, підкопуючи, розкопати сере-

Група співробітників у фірмі «Інж. Рудольф Кунц» в Пардубіцах

дину і ще йому показав на клини, якими підкопану землю легко одділити. Приніс я на суд і лишив судді правила провадження таких робіт як і всі пляни, зазначивши, що не тільки я маю ті правила знати, а й ті, хто безпосередньо доглядають роботу. Суд у Глінску передав справу до вищої інстанції в Хрудімі, і вже притягнув і асистента до відповідальности. Мене виправдали, а асистент умовно дістав якусь кару. Тому робітникові, що потерпів, дали якусь відшкодування, а за рік покликали до війська. Аж тоді я зітхнув з полегшою, бо ж не скалічили людини.

Найбільше мені сподобався Штумпа, він тільки після суду довідався, що не я, а він відповідав би, коли б щось таке трапилось в нього.

Після того, як одіслав я інж. Кунцові асистента,

достав двох старших майстрів на головні резервуари та водокачку. На теслярській праці знов був Славик, а це була запорука, що все буде добре. Недоставало ще робітника до склепу приймання матеріалів, що надходили, чи залізницею, чи автами, зберігання приладдя, загально того, хто відав би господарством. А при будові водотягу номенклятура велика, а тут ще й кількість не мала. Треба робітника, щоб був спритний.

Натякали на сина того впливового соцдемократа. Брав я його, як фігуранта. Розпитував ставітеля, каже, що якийсь недовчений. Сам я бачив, плохенький, якийсь заляканий і неоторний. А все ж я йому віддав склеп. Був він такий, що ліпшого б і не хотів, усе доглядав добре, вів точно списки, розібрався скоренько у складній номенклятурі.

Апарат повний, і робота мала би йти.

Та, як уже згадував, урядовий наказ працювати сорок годин на тиждень і тільки платити по ставці, встановленій якимсь урядом на базі встановленого прожиткового мінімум. Була господарська криза, безробіття.

Праця йшла пиняво. Люду нагнали сотні. Поденщина — кожний глядить, аби день до вечора. Нарікають робітники, нарікаємо й ми. Але мусимо мовчати. Робітники роздратовані й злі. Ніякі пояснення уряду нічого не помагають, хочать люди більшого заробітку.

Виплати в суботу, цілий потік жалів і лайок. Лаються робітники, дехто когось клене, а дехто, таки до мене з погрозами. Особливо тяжкі нарікання були від жінок робітників: у тої трое, в іншої четверо, чи п'ятеро дітей, отже, що за ті заробітки можна купити? Я не міг нічого нового сказати, повторювати ж мені все те саме вже осточортіло, як, мабуть, і їм слухати.

Ті, обмежені платні, були тільки для копачів ровів. Монтерів, теслярів і інших фахівців визначені платні уряду не торкалися.

Всю республіку було поділено на зони, в яких визначено платню нефаховим робітникам. З центру в Празі розходилися круги аж до Карпатської України.

Центр Прага — робітникові за годину праці платилося п'ять чеських корон, в Глінську — 2.20, а в Карпатській Україні щось трохи більше одної корони.

Заробітку грубого вісімдесят вісім чеських корон. З того різні відчислення, а на руку, мабуть, не цілих вісімдесят лишиться (Наша стипендія в Академії була п'ятсот, по всяких відчисленнях чотириста, була бідна, але це на одного, а тут на всю родину).

Був робітник, Свобода звався. Чи не восьмеро їх було на ту платню. Діти малі. Сам Свобода, хоч і в полатаному, але чисто одягнений, чемний і роботящий. І ото його жінка все жалілася на скруту. Почав я казати Штумпові, щоб давав йому більше заробити. А потім було таких більше. Ті більші заробітки я виплачував на окремі підтвердження-розписки.

Знов шеф чіплявся. Приходилось брехати, що, мовляв, треба було щось там доробити, наніч не можна було лишити.

Одного дня, ще я не встиг вийти з канцелярії на денний обхід будови, як бачу, входить Штумпа, трохи ніби схвилюваний, і каже мені, що робітники його ділянки кинули роботу й оголосили страйк. Більшість, як не всі, то робітники з місцевих фабрик, біда їх загнала на таку роботу, а на страйках вони визнавалися. За якийсь час і з відлеглих ділянок були майстри. І в них те саме. Страйк загальний. Казав майстрам, що на сьогодні, мабуть, роботи не буде, хай ідуть по своїх квартирах. Штумпа лишився в канцелярії. Він, коли мене не було, заступав мене.

Каже Штумпа, хто підбурює до страйку, і чого хочуть робітники. І те й друге я знаю, підбурювачі не були якісь погані люди, а добрі робітники, крім двох: один звався Червений, а другий — забув прізвище, ті були злі й лайливі, обидва комуністи. Ті два, коли я був близько, завжди товкли кайлами і вигукували, що радше б товкли тими кайлами по головах, як довбати землю. Мене особисто не чіпали, то й хай собі ляпають, та вправляють кайла, покищо на глині. Був ще один комуніст, Йрмасек, з тим на будові іноді я говорив, і з ним можна було дебатовати, він хоч щось

знав про комунізм і видно читав їхню макулятуру. В поглядах, ясно, ми не сходилися, але до сварні і злости ніколи не доходило.

На відміну від тих двох комуністів, Йрмасек міг бути прикладом доброї виконності. Решта робітників була під впливом соцдемократів і майже вороже ставилася до своїх партійних противників — комуністів. Була ще група народніх соціалістів, до яких належав Таубер і симпатизував Штумпа.

Страйк то страйк, жартуючи, приймав я новинки, які приносили мені до канцелярії сусіди й знайомі. Штумпу, бачу, кидає в гнів мое ставлення до страйку, ніби на весело.

Кажуть, що староста викликав жандармів. Я висловив думку, що того не треба було робити. Та це не наша справа, за порядок у місті відповідає міський уряд.

Кажу Штумпові, що страйк нам на руку. Це його дуже здивувало.

— Чому? — питає.

— Робітники знають, що не фірма, а уряд установив такі платні. Місто шукатиме виходу з такого становища; фірма запропонує ті розписочки на додаткові заробітки, з умовою, що вони візьмуть за те відповідальність, або якимось інакше полагождать ту справу, але нам розв'яжуть руки, все це має зробити міський уряд. Наша робота піде жвавіше. Фірма ні в якому разі на тому не потерпить, а тільки виграє. І робітники виграють, щоб більше заробити, більше вкладуть і пильності, і спритности. Бачимо ж, що то, як мокро горить. Веселіше стане всім. А Кунц мав би поставити могорич робітникам, та того від нього чекати тяжко.

А далі кажу:

— Піду подивитись, що там робиться.

Одмовляє Штумпа.

Він, коли хто з робітників прошепетився, кричав і лаявся. Коли хтось хотів від нього, чого він не міг зробити, або взагалі надокучав, казав таким: «Влез мі на зада». Воно, власне, й не лайка по-нашому. Ну, що в тому, аби хтось комусь зліз на спину? А в чехів то

образа і лихословство. Коли ж хтось був недотепою, діставав епітет: «Ти маєш розуму, як мавпа пісі». Були, сказати б, і більш перчені, як: «Полюб мі пердел», себто, «Поцілуй мені гузницю». Та це і не лайка. А взагалі, поки звикнеш на ті чеські лайки, так вони понашому і не лайки, а мають свою барвистість. А і в нас кольористо лаялись.

Штумпа ніколи не обмірював, не обкрадав на годинах праці, скорше йшов робітникам на руку, як то хоч трохи було можна. І шефа нашого за його ненаситну пельку осуджував. Сам він вийшов з біди, то й серце мав.

Мене респектували, і того було мені досить. Я ніколи не одягав рукавиць, як лазив по драбинах, не обходив болота, як того було треба, коли лягнули десь тинком, чи бетоном, не обтерся і не дивився, звідкіля то вилетіло. Любив з киркою та лопатою попрацювати, і то не десять-п'ятнадцять хвилин, а годину, або й більше. А коли робітники питали, де я того навчився, так підсміхався, та згадував студентські підзаробітки, коли кайлом і лопатою місяцями товк, так, як і вони тепер. Любив теж по старій звичці тягати тачку.

Пишу, згадую, та й жаль стало... Минулося...

Так отож, кажу, піду подивитись між робітники.

Штумпа крутив очима сюди-туди.

— І я піду! — каже мені.

— Не кличу, й не бороню, — відповідаю.

Зібралися страйкарі біля кузні. Нам видно страйкарів, як тільки вийшли на хідник. Чоловік зо дві сотні.

Побачив Йрмаска, та й ідемо прямо до нього. Робітники розступаються, дають дорогу. Штумпа, як завжди, із жартівливими лайками, та робітники його знали. Він же був з їхньої кости.

Підморгнув Йрмаскові з усмішкою:

— Соціялістична революція — вся влада робітникам! Страйк — єдиний спосіб потрусити буржуйсько-капіталістичну кишеню, попробували б ви там страйкувати!

Усміхається Йрмасек і мовчить.

Жартуємо отак. А тут уже й цілком істотні питання: «Дасьте, чи не дасьте»?..

— Дадуть нам, дамо й вам! — Це кажу голосно, щоб чуло якнайбільше.

Червеному, що хотів зі мною говорити, сказав, що тепер ще не той час, щоб кайлом розбивати голови, то й балакати нема про що.

Ладнаються йти до міського уряду. Запрошують і нас із Штумпою. Кажемо, що ми не від міста плачені, то й чого нам там ходити?

Страйк «зробив враження» на міський уряд.

Місто Глінско маленьке. Всі новини розходяться дуже скоро. Ще страйкарі не відійшли від міського уряду, а було вже відомо, що староста прийняв вимогу робітників про збільшення заробітку. Всі задоволені, і всі радіють, тільки я нічого не розумію — як ті заробітки можуть бути збільшені, коли за невиконання закону, чи урядове розпорядження відповідає фірма, чи підприємець. І там ясно стоїть, що недотримання вказаного сяється грошево, а то й тюрмою, або тим і другим. Не сяє ж Кунц до криміналу за старостову «щедрість»... .

Ходив я до міського уряду за директивами та із запитом: з чієї кишені думає староста збільшити заробітки копачам ровів, і взагалі платні? І хто візьме відповідальність за порушення припису?

Староста відповів, що мусимо якось то зробити. Я сказав, що про це інж. Кунцові казати не буду і ще раз підкреслено і з доказами доводив міській управі, що те розпорядження нам, фірмі, дуже некорисне та й оферту складала фірма, калькулюючи ціни з тим, що якраз копання ровів для прокладання труб буде переводитись, як праця акордова, а не за годинну платню. І це могло б бути аргументом з боку фірми. А міському урядові порадив, щоб зі свого боку шукали якихось доказів.

З'єднаними силами міського уряду та інж. Кунца, з будови водотягу в Глінску те розпорядження було знято. Аж тепер робота могла піти нормальним темпом, з вигодою для робітників, фірми та міського уря-

ду. І веселіше стало всім. Хоч хмарки набігали час від часу, та вже без того не буває в житті.

Знов Балада. Поки ті праці були в годинах, на його відтинку був спокій. А як перейшли на акорд, себто, до викопу ровів від метра, кожної суботи непорозуміння з робітниками, нарікання, а то й лайки.

А нащо мені все це потрібно?

Звичайно, робітники на земляних працях домовляються між собою і створюють партії по декілька чоловік, від двох, до п'яти-шести, і вибирають з поміж себе «партяка». На того партяка пишеться взяту працю, і при виплаті він бере гроші, хоч підписуються всі з партії та тими грошми діляться. «Партяк» же і відповідальний за справність зробленої праці.

Це вигідно, в першу чергу, фірмі — легше домовитись майстрові з одним, як з декількома. Партяком вибирали робітники більш досвідченого і грамотнішого, та й такого, що вмів ліпше продати працю.

Непорозуміння я намагався звести, мовляв, сталася похибка, перевірю, і наступної суботи дістанете належне. І виплачував, бо таки правда була на боці робітників.

— Нащо намагаєтесь обмірювати робітників? — питаю Баладу.

— Так його примушували, каже, на інших підприємствах, бо на тому фірма заробляє. — І назвав прізвище інженера-подебрадця Д. С., та ще й додав, що, мовляв, ваш же колега силував-вимагав. . .

— Що хто робить, це — його справа, а ви, пане Балада, раз назавжди пам'ятайте, я не маю часу перевіряти, на чиему боці правда і не хочу, щоб на моїй будові таке робилося. І раз назавжди зарубайте собі на носі, що на будові заробляти — мій обов'язок, а ваш працювати, і того пильуйте.

Зі Штумпою була інша турбота. Він не робітників обмірював, а міську комісію, що приймала готову працю. Тягав назад пасмо, що ним міряли довжину, підгинав метра при мірянні глибини викопів ровів. Але робив це так спритно, що й я мало коли бачив. А на

міряння брав з партії не місцевих, монтерських помічників, щоб десь не пропатякались.

Приймало місто по п'ятсот метрів готової праці, коли відбувалася проба труб на тиснення. Була то якась урочистість, приймання та проба на тиск. Звичайно, як я вже згадував раніше, така проба труб записувалася й заїдалася в господі за рахунок фірми. І учта продовжувалась годинами. Брав у тому гостюванні участь неодмінно й я, бож і платити мав я за фірму. Ще від фірми Штумпа, і старший монтер, тепер Таубер.

Як у Драгоша, так і в Кунца я мав, сказати б, репрезентативні видатки на частування гостей, які приїжджали на будову, чи як нагляд, чи в справах, які торкалися замовлень матеріялу, хоч такі частіше мене частували, а я, як казали, реванжувався. А найбільш репрезентативних ішло до горлянок місцевих впливових панів... Не підмажеш, не поїдеш. Та і шеф, коли приїжджав з комісією, казав мені платити за всіх і за нього. Так виходило, ніби я частував, але однаково з його кишени.

Відкіля то люди знали? Але в канцелярії твердили, що дружина нашого раса тримає його на вегетаріанській дієті, як барана пасе на зеленій паші. А він же любив попоїсти, ой, любив! І всяку нагоду вирватися з-під опіки дружини, використовував, щоб поласувати м'ясцем, налягаючи на кількість, не нехтуючи якістю.

От сидимо за спільним столом у ресторані, в тім таки Глінську, чоловік шість-сім, а то й десяток. До слова сказавши, ресторан і готель у Глінську «На заложні» був таки першорядний. Та й було для кого: фабриканти, вищі службовці з фабрик, лікарі, урядовці з суду, аптекарі, учителі, купці, банкові урядовці — словом, було там немало люду, що любило смачно попоїсти. Ресторан був у обідню пору та ввечері повний. Та й сам господар — людина цікава, говорив кількома мовами, мав добірну бібліотеку, збірку ліпших, чи визначніших чеських малярів, а найбільше зі своєю дружиною любили клясичну музику

й мали платівки опер, світової слави співаків. Дружина кликала чоловіка «Вашек» (пестливе від Вацлав).

Так отож сидимо за столом, і кожен собі вибирає страву. Рас юшки не їсть, лише місце на більш концентровані поживи, чи вірить, що від юшки пухне живіт. Коли стіл починає другу страву, він уже ковтував свою тарілку і ласо перебігав очима по поданих стравах іншим. І завжди та ж сама пісня із запитом: чи смачне?

— Смачне, сьогодні вийняtkово смачне, — підхвалював той, на кого впала черга із запитом. Глиталася друга порція. Сумно водив баньками по порожніх тарілках рас. І знов до когось із тим самим: чи смакувало?

— ** —

Якогось тижня дістаю письмове повідомлення, що Штумпі зменшується платню на двадцять корон тижнево. І Штумпа дістав такий папір. Він тих двадцять корон діставав більше від інших, це правда. Але ж і працював на найбільш відповідальному місці і де було найбільше робітників.

Пробував я говорити з расом. І слухати не хоче, якусь аж злість має на Штумпу. А цей, як вибитий з колії, прямо відбився від рук. Не так гроші, мовляв, як те, що він же обмірював, чи загинав того метра, аби заробити свою платню, щоб не була вона з кишені раса. Казав я расові й про те, що Штумпа сам себе оплачує, та не вплинуло.

Перші місяці на кожній праці приходилося працювати, не оглядаючись на години. Вдень бігати на будові, а вечерами креслити, обраховувати, писати всякі звіти, чи будівельний денник. Праці було багато. І завжди я мав видатного помічника Штумпу.

А ще ж до того, посилав мене шеф на випрацювання офerti на конкурсів роботи. Тоді Штумпа крутив аритмометра, а я ночами, бувало, диктував.

Тепер Штумпа злий і не хоче працювати, та й мені незручно його до того запрягати, бо добровільно він помагав і платні за надчасові роботи не мав.

Ті двадцять корон його гризли, мабуть, не так самі гроші, як пониження і невдячність за відданість праці. Я його розумів і намовив приймати тих двадцять корон тижнево від мене, виплачуючи з репрезентаційних, про які він знав, що вони майже безконтрольні. Не вмер Данило, так болячка задавила.

Але за якийсь час я знов насів на раса, доводячи йому, що замість помочі від нього, маю зайві турботи. Знеохочуючи співробітників до праці, накидає він мені клопоту. Та ще й додав, що раніше він посилав мені, коли те було треба, молодшого інженера на нівеляцію, або когось із старших асистентів, а тепер робить це Штумпа.

А було це так: Штумпа крутив на аритмометрі нівеляційного записника висліди міряння. І от якось зайшла мова про нівеляцію взагалі. Коли я сказав, що то простіше простого і вистачить уміти додавати й віднімати, Штумпа з якимсь недовірям і цікавістю подивився на мене. На папері я йому виклав усю мудрість тієї «премудрої» праці. Спершу він аж ніби вірити не хотів, але накресленому повірив. Навчився ставити пристрій, то теж не було таке складне. Ходили декілько разів спільно міряти, а коли я побачив, що його недовір'я до себе проминуло, давав йому нівелювати самому. Але тепер Штумпа мав нового «боляка»: чому ті, хто дивиться в нівелір, бувають такі пихаті?

Таки уламав я раса. І повернув він Штумпі платню. А все ж того боляка носив Ярослав у серці, поки я з ним працював, аж до сорок п'ятого року. Порядні люди образ не забувають, не дарують.

Кожного місяця фірма подає рахунок за переведені праці й дістає оплату. Рахунок перевіряє міський уряд, і пересилає до Земського уряду. Той знов перевіряє, затверджує і пересилає в банк, з яким зроблена умова, що всі грошові операції з даної будови переводяться тільки через той банк.

Приходив третій, чи четвертий місяць, і треба було подавати черговий рахунок.

Питає шеф, де ті великі заробітки, що мали прийти з будови? Кажу йому, що заробляємо добре, але

треба стриматись показувати зиски, щоб не злякати міський уряд. Та й не знати, як на це подивиться Земський уряд. В кожному випадкові можна чекати, що будуть занадто заглядати нам у пальці. Треба стриматися і покищо карти не викладати на стіл.

Шеф погодився з моєю думкою, але хоче знати дійсний стан щодо прибутків і видатків. Показував йому, що в кожному рахункові є до п'ятнадцяти процентів більше, як законом затверджено.

Умовилися, що я зроблю повний розрахунок, а червоним олівцем визначу те, що має тепер прийти до розрахунку.

Кілька днів перед першим того місяця прибіг до мене місцевий нагляд — ставитель і приніс той рахунок, перелякано питаючи, що це таке? Хіба місто вже стільки грошей має видати? Звідкіля? Як? За що?

Подивився я на той рахунок і сказав, що там безумовно сталася похибка. Прохав ставителя заспокоїтись і лишити мені рахунок, мовляв, поїду до Пардубіц і помилку буде виправлено. Яка помилка сталася в Пардубіцах, ясно, ставителеві сказати не міг.

А сам собі думав: «От і працєю у такого...» Добре, що ставитель нікому не показав того рахунку. Та старосту підкинуло б вище ратуші, а панове радні на горища поховалися б. А всі разом шукали б бабусь, щоб їм переполох виливати. Кинув рас бомбу, та добре, що не вибухла. Та і мені тоді б хоч тікай із Глінска.

Замовив побачення з шефом на другий день ранком. Крутиться, як в'юн на сковороді, хоче зіпхнути вину на переписувача рахунку. А коли пригадав йому, що я сам витлумачував друкарці, як має писати, заспівав «лазаря», що йому потрібні по заріз гроші на іншій будові. Порадив шефові взяти їх де інде, а Глінско хай лишить так, як є, коли хоче, щоб там був спокій і заробіток, який йому не втече.

В рахунку не було нічого, на що фірма не мала права, але міським панам тяжко було б в тому розібратись, як можна, щоб така низька оферта могла стати такою дорогою? Та на те є Земський уряд, і він признав оферту, як тоді казали, реальною.

Є ж фахи, та й сама моя спеціальність прямо не вимагала якогось, сказати б, крутійства. Та чи й було те, що я робив, шахрайством? Тяжко мені сьогодні в тому розібратись. Я знав, що рас мені більше не заплатять, як я мав. Було щось, що гнало мене до того в самому мені. Було якесь задоволення отих премудрих об'їхати. Шкода, що стільки енергії вкладав у таке ніщо.

Але ж я ніколи не обікрав самої будови щодо матеріалу і роботи. Завжди стояв на сторожі, щоб усе було зроблено якнайкраще.

І ніколи не окрадав, чи якось використовував працю робітника, і забороняв це робити своїм підлеглим, навіть коли це приводило до непорозумінь із шефом. А це було ґрунтовано на свідомості, що таки я заробляю, хай як там є з тими заробітками. І рас був свідомий, що мій відділ водотягів і каналізації приносить йому найбільше доходів.

Фірма мала відділи: меліорації, регуляції річок, мости і дороги та відділ водотягів і каналізації. На кожному відділі інженер, та ще два молоді інженери з невизначеним у фірми фахом, але всі гідротехніки, і перекидалися, в міру потреби, по всіх відділах.

Те, що прийшло зараз до голови, належить скоріше до попереднього абзацу, як колись, ще в студентські часи, ми йшли на курси вчитися водити трактори, бо, мовляв, тепер на конях не воюють, а хто навчиться водити трактор, той і танк легше опанує. Тепер думалося інакше. Зробив якусь хибу на роботі, запам'ятай, такої хиби в Україні вже не смієш робити. А найбільше я думав та й тепер думаю, яке страшне зло в житті окремої людини, суспільства й держави є хабарництво. І хоч сам брав у ньому участь, як той, що дає, але осуджував і осуджую. Страшна річ, ота хабаринка, базаринка, та й так подаруночки. Карати треба, обох карати: і того, хто бере, і того, хто дає. От тільки питання: кого карати більше?

Акумуляційний і головні резервуари були вибетоновані. З водокачкою справа ускладнювалась.

Виходив журнал «Електрика, Газ і Вода», і там

Міський ставітель в Глінску і Ярослав Штумпа на будові.

подавались відомості про досягнення в цих галузях, про найновіші винаходи й їх застосування в практиці, як в Ч. С. Р., так і в інших державах. І там я вичитував можливості уліпшення переведених у життя проєктів. То ж запропонував замість одної помпи — дві, що особливо доцільне у випадку пожежі, бо трапляється так, що якраз, у час найбільшої потреби води, при такій таки пожежі, помпа може зіпсуватися і тоді можуть настати страти на маетках, які тяжко чимсь

нагородити, як рівнож охоронити людське життя. Це чергове питання чекало розв'язки. Друга справа, що теж була на перешкоді будови водокачки — це приєднання декількох хат, що були яких півкілометра від водокачки і аж тепер надумалися мати воду з міського водотягу. Водопостачання до тих кількох хат було запроєктоване пневматичне, з окремою помпою для наповнення циліндричного котла водою і компресора для утримання потрібного тиску. Це зарядження мало діяти автоматично, наставлене на потрібну кількість води і тиску.

Ще коли приймався нашою фірмою перероблений проєкт, говорили про автоматичні зарядження щодо постачання води з акумуляційного до головного резервуару. Власне, двох резервуарів, з'єднаних спільною коморою. Таке сполучення резервуарів іноді називали «окулярами», бо дійсно в пляні дуже нагадувало симетрично покладені скельця на носі.

Джерела, акумуляція води і водокачка були віддалені від центру міста на добрий кілометр. Між головними резервуарами і водокачкою майже кілометр. Протягом доби, у вживанні води постають так звані «шпички»: в дообідню пору від години шостої до дев'ятої, і пообідню — від другої до шостої. А ще в резервуарах мусить бути недоторкана пожежна резерва води. А ще ж були й «шпички» в днях тижня, що пов'язане з працею на підприємствах і фабриках. Очевидність складності обслуговувати водотяг вручну, при розкиданості об'єктів, була ясна всім, особливо, коли ситуацію можна було бачити не на папері, а в терені.

Це питання піднімалося при кожній комісії з представником Земського уряду, інж. Леблем.

І одного разу приїхала якась численніша комісія з Праги, і з нею інж. Севера, який мав подати проєкт, але тепер уже не тільки на автоматичну обслугу, але і на сигналізацію стану води в усіх об'єктах. Усі роботи, за проєктом інж. Севери, мала переводити наша фірма. Інж. Севера втік з Австрії перед приходом туди гітлерівців. Говорив по-чеському слабенько. Інж.

Лебль підносив інж. Северу під небеса, так що в мене склалося враження, що не рівень знань і здібностей тут вирішальне. Просто хотіли допомогти новому утікачеві. Питав я і показував пляни інж. Севери фахівцям-електрикам, чи ж насправді то таке складне й виняткове? І довідався, що всі ті схеми і рішення простіші простого, які вживаються нормально у випадках, як той, у Глінску. А чи ж мені потрібно було те знати? Знати завжди ліпше, як не мати тямки. Та й не хотілося, щоб і мені туман в очі перли.

Дістали пляни додаткових робіт: добудували вприпул до головних резервуарів дві комори на трансформатори та розпочали будову водокачки; тепер всі питання полагождені.

На черговій комісії було проголошено представниками Земського уряду, що водотяг у Глінску має стати взірцевим — найдосконалішим. До того часу був взірцевий водотяг міста Часлав. Я там, на жаль, не був, так і порівнювати не можу.

В Глінску було переведено повну автоматизацію процесу подавання води до мережі труб.

Рееструвалося автоматично на пристроях: видатність джерел, кількість води в акумуляційному резервуарі, приплив води до головних резервуарів і відплив до міста. Все це записувалось кожного моменту, підсумовувалось в годинах, добах, місяцях і за рік. Всі висліди мали служити для наукового дослідження.

Справді, такий матеріал, зібраний за декілька років, міг би бути підставою для виправлень застарілих норм зуживання води, для проектування нових водотягів. Але одного Глінска для узагальнень було замало.

Водокачка в середині виглядала дуже цікаво. Ходите від одного до другого апарату й бачите, як на міліметровому папері записується життя водотягу кожної хвили.

На ратуші, в міському уряді, стояв апарат, який показував зміну стану води в головних резервуарах кожних п'ятьох сантиметрів, як рівнож показував рівень акумульованої води. Той же апарат мав сирену, яка

повідомляла про кожний порух в цілій автоматичі та сигналізації. За моєї пам'яті, сирена не відкрила свого голосу. А казали, що мала бути дуже гучна.

Не пошкодували грошей і на оброблення водочакки всередині: підлога з керамічних плиток, стіни — теж кераміка, поруччя з блискучого нікелю.

Таке все було гарне, що приємно й згадати.

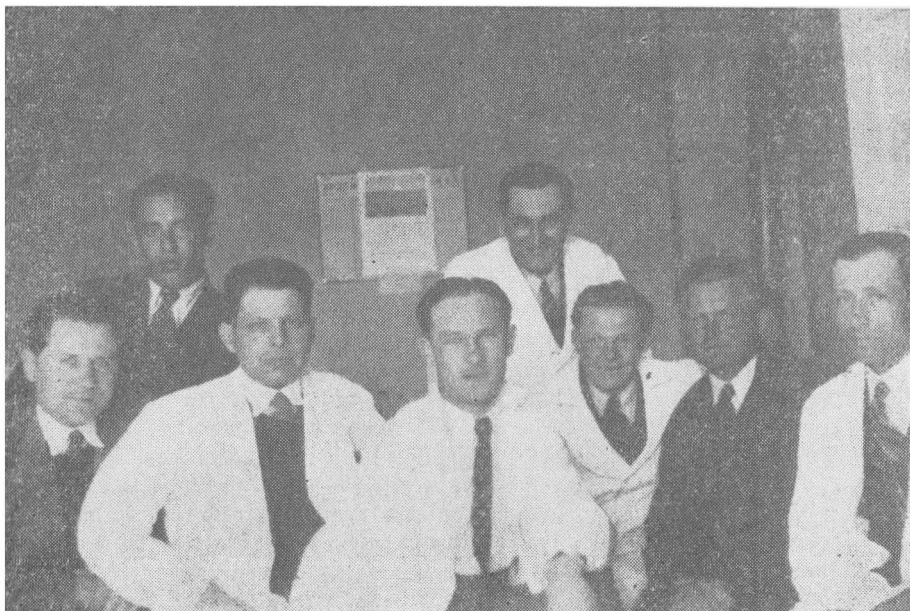
Ті прибудівки трансформаторів до резервуарів теж добре, сказати б, вписалися в архітектурну цілість.

Знов пригадався рас. Був на будові. Злий, як дідько по півночі. Чіплявся до всіх і всього, як шевська смола, але мене обминав, ревів по-дурному на всіх, хто йому трапився на очі. Мабуть, таки дійсно мав більший нелад дома. І всі свої ревіння виправдував нервами. Які ж, то в чорта, нерви, коли зобачивши когось, на кому йому залежить, підлесливо, солодко усміхається — де ж тоді ті нерви дівались?

Глінско з тими додатками розтяглося більше, як на три роки. Я вже туди найжджав тільки на коротшу, або довшу добу.

Шеф знав, що Таубер має право заводити в домах водотяги. В Чехах це зветься інсталяція водотягів і каналізації. І задумав на концесію Таубера провадити це в Глінску. Як я його не намовляв, щоб лишив це підприємство, таки впхав мені це на голову. Заробітки на тому добрі, це правда, але ж фірма і без того мала що робити. Скорше для Таубера я прийняв цю мороку на свої плечі. Шкода було доброго монтера пустити, та й порядну людину хотілось мати біля себе. А то трапиться йому десь праця і шукай тоді монтера. А чомусь мені не лежало серце до цієї роботи, так найбільше тому, щоб не псувати добрі взаємини з місцевими людьми. Люди в Глінску заможні, роботи було багато, а головне таки, Таубер був майстер свого діла. Робив чисто, гарно і швидко.

Тесть послав добрих майстрів на обклади керамічними плитками, і нами роблені купальні виглядали далеко ліпше від зроблених місцевими майстрами, бо деякі з них треба було переробляти, пристосовувати. Там, де були старі ванни, треба було викидати й ро-

Група, яка найбільше співпрацювала:

Зліва: 1. асистент, на роботі якого в Глінську при викопі засипало робітника, 2. — НН., 3. В. Сімянцев, 4. Їндра Горачек, 5. — НН. 6. Вашек Мелша, 7. Ярослав Штумпа 8. — НН.

бити місце для нових. Ще раз, було багато праці і ані скільки не цікавої: подавати оферти, писати рахунки, та ще й у багатьох випадках робити переробки в будинках. А замовлення матеріялів на ті ванни, труби чи різні вентилялі — робота аж ніяк не цікава.

І парадокс. Я вже згадував, що Оренштайн, у якого наша фірма майже все купувала для будови водотягів, був дав для мене пів процента із замовлення більше, як на мільйон чеських корон, які поцупив собі інж. Кунц, тобто, привласнив мої гроші. Тоді, довідавшись від мене, що я нічого не дістав, Оренштайн, осудивши Кунца, запропонував мені роботу в його фір-

мі: бути представником на певний район в Чехах з основною платнею, плюс проценти з проданого матеріалу в тому районі. Таку працю дістати в Чехах важко, і заробітки були великі, без порівняння більші як на таких роботах, які я дотепер мав. А таки не втік від того.

Коли я сказав в родині моєї дружини про можливість зміни праці, так вся підняла такий рейвах, що хоч святих винось. Як? Інженер і продавати ванни, клозети? І знов той інженер на перешкоді! Цур їм та пек, лишив я ту справу ради святого спокою. А ті, укладені Кунцем пів процента, я тримав, як козир проти нього і все підшукував, та чекав нагоди, щоб якнайдорожче «продати», щоб уже як стукнути, так стукнути, щоб довго пам'ятав. Та й не прийшла година. То вже був Протекторат, німці, не час на такі речі.

Воно таки писати спогади в якійсь послідовності в часі тяжкувато. Чи не грають тут, можливо навіть дуже, асоціації? От пригадалися погані речі перед цим. І вже лізе в голову, причепилося, як реп'ях, бридке.

Я часто надягав на лацкан блюзи маленький хрест за бої і Зимовий похід. Чехи питали, що то за хрестик? І так заходила мова про Україну, про нашу Визвольну боротьбу. Пригадувалися до нас прихильні їхні люди. Між інтелігентнішими, особлива пригадка про Гавлічка-Боровського і його твір «Кржест Сватого Владіміра». Та ж ми «амбасадори», як тоді казали, так як хто вмів, так і робив.

Сидить інж. Севера в авті, а я, спершись на вікно, про щось із ним говорю. Хрест собі мирно висить і нікого не чіпає. Нараз Севера, заклавши великий палець за вказівний, зробив щігля під хрестик, питаючи:

— А це що за цяцька?

Я вже й сам не знаю, як то сталося. Афект — ніяк інакше. Тільки Севера не відтяг своєї руки від хрестика, як я його рукою стукнув по дверцятах авта. Повернувся і пішов. Від тої події я ніколи не сів із ним за один стіл у ресторани, як бували спільні обіди по комісіях. Не їздив з ним в одному переділі в потягу, вважав, що коли він хоче миру, має прийти до мене.

І так ті взаємини з Северою утрималися до самого кінця. Цікаво, що всі робили вигляд, ніби нічого не бачили. Тільки рас щось натякнув одного разу, але я дав йому зрозуміти, аби не пхав свого носа до чужого проса.

Щоб скінчити з тим Северою. Водотяг у Глінську, оголошений взірцевим, був закінчений. Відбулася колаудація, що тяглася чи не два дні. Люду з Праги було багато. І на завершення був бенкет. Я у всьому мусів брати участь, тільки на бенкет не пішов. Вечерю, і все, що було на бенкеті, дістав до окремої кімнати клюбу мисливців. Це було на тому ж поверсі, так що гудіння бенкету долітало й до мене. Хто знав, де я пересиджую свято, забігали та переказували, як згадували там і мене.

Десь далеко по півночі, зайшов до мене старший радник міністерства хліборобства — зналися ми довгі роки по колаудаціях — інж. Зідек. Людина весела, дотепна, сипав анекдотами без кінця й краю. З дотепу й почав:

— Повітря чисте, ходіть до нас!

І взявши мене під руку, урочисто привів до залі, де добенкетували. Жартівливою промовою запросив присутніх спізнитого привітати.

Замовили коньяк. Розносять кельнери ту рідину. Лизнув пан радник та й дивиться на мене. Лизнув і я.

— Коньяк, — кажу, — а не Мартель.

— Отож бо й є, — відповів пан радник. Та казав кельнерові просити готельєра.

Іде готельєр і всміхається. На запросини пана радника лизнув з чарки й каже, що попався, але питає:

— Чи хто в таку пізню годину подає Мартель? Ці чарки не в рахунок, а що тепер принесуть Мартель, то частування від нього, — проголосив нам Вашек.

Пан радник додав гарний дотеп і розійшлися навесело.

Севери вже на другий день не було.

Десь аж пополудні, по доброму обіді, щось більше десяти чоловік, дванадцять з пражської комісії, та шеф і я — вирушили автами до Праги.

Шеф казав мені вибрати з банку гроші; хоч він має, але боїться коли б не вистачило. І попередив, що всі рахунки маю платити я, себто, скарбницю тримати мені. Це він робив завжди в таких випадках. Він знав, що я тоді майже не п'ю, а він має вільну руку. Рахунок росте прямо пропорційно зі станом впливу алкоголю на того, хто платить, а кельнери — народ з добрим нюхом, особливо коли один платить за всіх; припише не тільки дату того дня, а й свого народження, а то й цілої родини. А довідавшись, чи так собі вигадавши звідкіля ви, припише до рахунку віддаль туди й назад не в кілометрах, а в коронах. . .

Але того дня до Праги не доїхали.

Ніяк не можу пригадати, де то було. Чув я, що навколо Праги і не так близько, є такі місця, де можна відпочити від гамору міста в затишку, з усіма привабами великого міста. Щось воно отаке й було. Далося зрозуміти, що наше товариство було очікуване. Виходило б, що хтось замовив. Було й подостаток «дам» для «культурної розваги». Але ніхто нікому не нав'язувався, виглядало так, ніби все чесне товариство вже сто років зналося. Музика, танці. За столами невимушені розмови, дотепи, здавалося, щира веселість. Такого я ніколи не бачив. І вжитися в те не зміг. Назовні був у товаристві, а там десь, як то кажуть, в середині, був спостерігачем. Розглядав усе те збоку.

Пили, їли, танцювати майже до ранку. Але щоб хтось перегнув мірку, не було. День перед тим, у Глінську бенкет закінчився інакше. Дехто з місцевих панів перебрав, і таки порядно потребував помочі, щоб дістався із-за столу. А про одного «батька міста» ще довго згадували, як його хтось спом'янув, йому гикнулося і вилетіла зубна протеза. То ще не була б біда, та він нічого не зуважив і побачив аж на другий день, що згубив жвакала.

А найурочистіший бенкет після колаудації був у Тржебіховіцах під Оребом. Це моя перша більша будова і друга взагалі, коли я тільки приглядався та призвичаювався до тих святкувань. Маю в пам'яті, що

бенкет справляв староста. Між гостями присутній і міністер, бож староста був мільйонер і фабрикант. Дами і мужчини у вечірніх одягах. На столах порцеляна та срібло. Конусом поставлені серветки, а на верху стіжка квіточка, яку кожний гість устроїв собі до пельки на блюзі. Славословлення, промови... Дякував староста інж. Драгошеві та й і мене згадав.

Знов я заскочив у згадках про те, що було і минуло тоді.

Аж десь на вечір панове по одному почали злизатися в ресторані. Виглядали бадьорі і з гуморцем. Чую, що й ми із шефом маємо їхати до Праги. Мені так уже б хотілося додому. Тішаться панове на вечерю в Празі. Згадують найліпший ресторан на Вацлавському майдані. А запросив, виходить, інж. Кунц.

Крім загального признання, той ресторан був славний на цілу Чехію своїми печеними курчатами.

Всі мали зібратись у передсінку-фойе того готелю. Інж. Кунц пішов телефонувати дружині. А я сидів, чекаючи того товариства. Чую, бачу, йде по сходах людина, наспівуючи, тоді всюди співану пісеньку. Одежина на опаш, капелюх на потилиці, весь ніби осяяний щастям. «Прага є красна»... А далі слова, яка та Прага чарівна на світанку.

Хоч пісня не водотяг, а от же влилася і не хоче забутись. Казали мені пражаци, що то відомий співак.

Вечеря була щедра, довга й весела. Аж перед дванадцятою закінчилась в піднесеному загальному настрої й тоді інж. Кунц запросив усіх до бари. Але до якої? До Замечніка. Багато сластунів могли тільки мріяти там бути. І з тонкою кишенею туди сунутися не було б чого. Ось для порівняння: чарка коньяку в Глінську «На Заложні» коштувала три корони, а у Замечніка двадцять п'ять. І отак усе — в десять і більше разів. Звольйте платити.

Інтимний затишок оповів усе. Оркестра десь там то мрійно гойдаюче, то м'яко-шумно переливалась в ритмі; буйною веселістю бравурно атакувала-поривала до руху. Безжурність панувала над усім, хто змів її сприймати, упиватися нею. Та й до того, мабуть, тре-

ба звикати, відразу не будеш, як риба у воді... Але інж. Лебль почував себе тут, як карасик у рідному плесі. Всі його тут знали, і всіх він мав за своїх старих знайомих. Чув я, що його рідний брат був автором тих веселих і дотепних кавалків Влади Бур'яна, якими він так уславився, і не тільки в Чехах. Сам же інж. Лебль був збирачем картин, а з того і знавцем мистецтва. Завжди моторний, веселий і дотепний, середнього росту, гарні риси обличчя, тонкий ніс, апо-стольська лисина, обрамлена сивуватими кучерями, а тепер ще ота безтурботна веселість зробила його центром уваги нашого столу. Розповів нам інж. Лебль історію цього бару. Назва бару це прізвище його власника — Замечнік. Розповів п. Лебль більше про власника. А мене здивувало, як не оголомшило, що це той самий Замечнік, славна перша скрипка оркестри Національного театру в Празі. З того, що не тільки я роззявив на те рота можна було думати, що ця історія переродження славного скрипаля на власника бару, була не тільки мені новинкою. Подумати тільки: найславнішу оркестру промінати на підприємство такого типу, хоч і найвищого стилю.

— А це вже була б велика несподіванка, — каже Лебль, — що Замечніка можна попросити, і коли має добрий гумор, так заграє.

Тепер наш стіл ухопився за Лебля, щоб ужив усіх заходів дипломатичного вміння і передав наше гаряче бажання Замечнікові, щоб почути його скрипку.

Місію Лебля було увінчано згодою.

І поповзло пошепки від столу до столу: «Гратиме!» Все притихло в напруженому мовчанні.

Маестро вийшов, тепер на ньому був фрак. Світло поступово завмирало, майже до повної тьми, а його освітило м'яке біле сяйво.

Лунали акорди «Аве Марія» Шуберта і кожний за-був про себе, слухав тільки оту чудову гру.

19. ПРАЦІ ДЛЯ ФАБРИКИ «НЕСТЛЕ»

На колаудації міського водотягу Глінско не скінчилося.

Фірма «Нестле», що ото її каву п'ють по всьому світі, та ще й іншими смачними і поживними продуктами постачас всі континенти, будувала на міських ґрунтах велику фабрику. Щось говорилося про сорок мільйонів чеських корон.

Той обшир навколо Глінска вже підгір'я. Висота над морем від 300 метрів і Свратка, в дев'яти кілометрах, на коті* 600 м. мав бути перетворений на район хову м'ясомолочної худоби. Там уже й тоді випасалися великі череди корів.

Воду міського водотягу фірма вже провела. А того вже не пам'ятаю, чи місто не могло постачити потрібну кількість води фабриці, чи була та вода дорога, тільки фірма «Нестле» звернулася до нашої фірми, спершу за проектом, а потім і передала будову: водокачки, приведення води до фабрики і відведення відпрацьованої води.

Тоді якраз вийшов закон, що визначення джерел, чи й розшукання їх треба провадити в порозумінні з державним геологічним урядом.

Наша фірма знайшла два міста в близькій околиці, де б можна було мати воду.

Коли проводили воду від міста до фабрики «Нестле», було то в загальному тільки продовження мережі міського водотягу. А коли перейшли на будову водотягу нами випрацьованого для тої фірми, став ніби як співробітником у фірмі «Нестле».

Директором фабрики був інж. Мозе, говорив по-

* kota — позначена на мапі висота над морем.

чеському, мабуть, таки ліпше від мене, бо наголоси були в нього добрі, а в мене це виходило погано. Інж. Мозе був одружений з чешкою, дочку «велкостаткаже», по нашому, власника більшого земельного маєтку. Походженням Мозе здається, був німець.

Інж. Конте переводив будову фабрики. Говорив усіма швайцарськими мовами. З походження француз та ще й, виходило, дуже старого шляхетського роду. Показував герб на перстні, але не хвастався цим, а задоволив мою цікавість, бо я все приглядався до того перстня.

Третій інженер був інж. Вебер. Німець за походженням, але я з ним мало що мав спільного в роботі. Пізніше ще був один інженер, той прилетів з Індії і щодо води був спеціалістом, але дуже мало втручався в саму будову.

Жили ми всі в одному готелі «На Заложні», і там харчувались.

В перший день, як почалася праця, запросив мене директор Мозе на сніданок. Познайомив зі своїми співробітниками, та був за перекладача.

Той сніданок: суп, величезний шмат м'яса з додатками, кава і таки великий кусень тортю. Де його таке впахати, та ще й ранком? Кажу, що якби все спожив, так до вечора не зміг би робити. А швайцарці сміються, та відповідають, що, навпаки, не йшла б їм робота без такого сніданку.

Розпочинати треба роботу щойно після того, як буде вода.

Від Геологічного уряду приїхав доцент інж. Генье. Я вже мав з ним зустрічі на інших проектах. Робив він враження, як кажуть, кабінетного вченого. Дуже несміливий в терені, та якось до терену й не пасував. Невеличкий, товстенький, в легеньких черевичках як до танцю, з портфелем, повним паперів та мап. І сам же нарікав, що геологічні мапи дуже неповні.

Проект передбачав два місця, де можна сподіватися дістати воду.

На лівому березі річки з піску, що залягав у долині, дуже правдоподібно, давно висохлого притоку.

Річка Хрудімка, про береги якої говоритья, живилася водою з вище, декілька кілометрів отвореного штучного озера, на п'ять мільйонів кубометрів, п'ятьма кубометрами за секунду.

На правому скелястому березі, з майже прямоскісної стіни, сказати б, слинила вода, за свідченням людей, літо й зиму в однаковій мірі. Вода там безперечно була.

Перший варіант — шукати воду в пісках, Генье відкинув, бо була небезпека заливання весняними водами, коли б там і знайшлася вода. На думку Генье, треба пробувати дістати воду зі скелястого берега. На тому й стали.

Заклали криницю таких розмірів, щоб за двадцять чотири години назбирала води на денну потребу для фабрики.

Ціна за будову добра, робітники працюють ніби з охотою, але повзе те помалу. Скала тверда. Все клинами та ломами, бо ж і рвати динамітом при шуканні води недоцільно, струсом можна воду відігнати.

Фірма дала порядного майстра, Станек, взагалі, людина розумна й винахідлива. Добре володів німецькою мовою в слові й письмі, що якраз тут і було потрібно.

Чим більше заглиблюємося, тим стає сумніше. Заглядає в криницю Мозе, Конте і той третій, фахівець від води, та й я. Заглядаємо, як ворона в порожню кістку. Вода є. Але скільки її набереться за години між часом праці? Джерельна, холодна водиця, та лише стільки, щоб корова напилася. . .

А каміння, чим далі, тим твердіше, сповільнюється робота. З дна криниці ані каплі.

Я мовчу. Фірмі замовили діру, а не воду. Врешті, на спільній нараді Мозе, Конте, того третього інженера, і з моєю участю вирішено було діру (бо як назвеш її криницею, коли суха), засипати.

Перейшли на другий берег, у піски. Мозе і Конте веселіше дивляться на нове шукання, а той спеціаліст, так ніби, недовірливо.

Одійшли від берега Хрудімки, щоб заглибитись

на п'ять, чи шість метрів, бути з дном криниці вище позему води в річці.

Спершу зондували, викопавши рів шість метрів довгий. Уже з половини передбаченої глибини прийшла вода і в достатній кількості. Той спеціаліст три рази денно міряв температуру в річці і в зонді. Хоч нічого не говорив, але, мабуть, припускав, що вода з річки профільтрована товщею піску. А хоч би і так, хемічний і бактеріологічний дослід води був добрий, температура весь час нижча, як у річці, на п'ять-шість ступнів. Дно було на твердому.

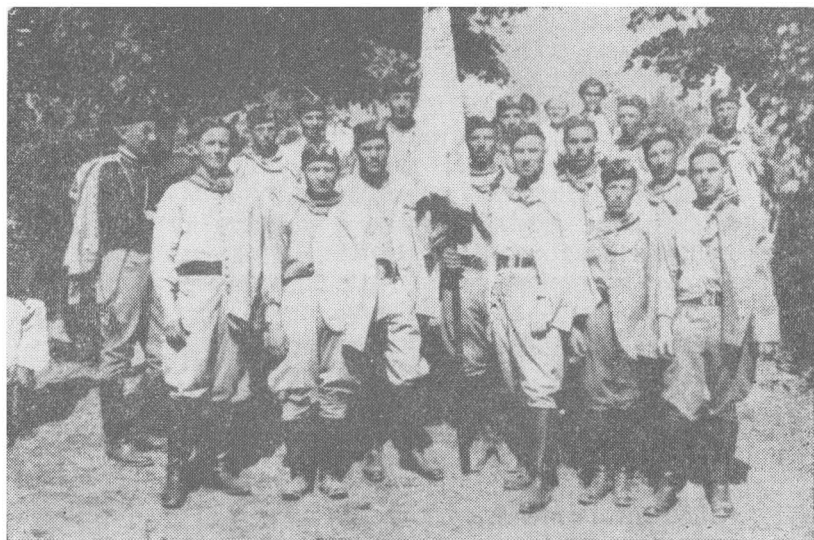
Вимурували криницю. Побудували водокачку. Поставили помпи. Тепер тільки з'єднати водокачку з фабрикою і одвести відпрацьовану воду до річки. Вода та мала вживатися для охолодження і миття. Відходила від фабрики очищена, бо річка Хрудімка була приватним ревіром, де вирощували пструги.

Каже мені Мозе, щоб наша фірма відступила привід води і відвід з фабрики місцевому інсталляторіві, що переводив усі праці в середині фабрики. Добре, каже Мозе, по-господарському. Той інсталлятор буде потрібний фабриці ще довгі роки, а ми підемо геть. Та й фабрика хоче утримувати добрі стосунки з місцевими громадянами. Я того інсталлятора знав, як розумного й поважного ремісника. То чому ні? Тільки поговорю, — кажу директоріві Мозе, — зі своїм шефом. За це дає нам Мозе іншу роботу — вибрукувати цілий двір фабрики і дорогу до вулиці. На брукуванні, за підрахунком, була можливість більше заробити, як на тій праці, що нею ми поступились.

Раса прийшлося уламати, бо йому, бачте, хотілося, ненажері, і те і те мати. Та й хотілося йому налякнути, що я пускаю з рук заробіток. Рас це робив, щоб показати мою неспроможність, а його вищість. Але й він у те не вірив, а мене не міг переконати.

Брукування я не робив. Міряв і робив проект хтось інший з нашої канцелярії. Мені припав тільки розрахунок та домовлення з Мозе і Конте.

Так думалося, що тим і кінчиться Глінско. Та ні! Тому інсталляторіві я передав пляни, як на прок-

Відділ Українського «Сокола» при Чеському «Соколі»
в Пардубіцах.

ладання труб каналізації, так і на сполучення водоканчки з фабрикою.

Щоб заощадити на викопі ровів, у проекті було передбачено прокладання тих і тих труб до спільного рову. Спершу треба прокласти каналізаційний одвід, засипати, а потім, одкопавши один з боків рову, як поличку, покласти на твердий, непорушний одкоп тієї «полички» труби водотягу. Так, звичайно, робиться. і коли б я започаткував інакше, мені могли б тицьнути це до очей. Все щодо «полички», я добре втовкмачив тому інсталяторіві й спокійно передав працю.

На весні кличе мене фірма «Нестле» на гвалт приїхати. Поїхав. Помпа жене воду, водомір показує, що вода пішла, а у фабрику не доходить.

Питає Мозе, що я думаю. Що я можу сказати? — Одкриємо труби, може, щось і буде видно.

Телефонував до канцелярії, сказав, що є, і про-

сив послати до Глінска Таубера з усіма монтажними причаңдалами, а головне помпу на пробу тиснення, і що я мушу тут на кілька днів залишитись.

Одкопали труби біля фабрики. Півдня нагнітали труби водою. Манометр на помпі ані руш. . .

Кажу Мозе, що очевидно в трубах велика діра.

— А що робити? — питає Мозе.

Кажу, що досвіду в такому випадку не маю, але ми повинні розкопати привід води в половині та пробувати на тиснення кожну дільницю зокрема, може, знайдемо хибу. А як ні, то половинки поділимо знов пополам і будемо пробувати далі. Однак, наслідки були ті ж самі. . .

Таубер каже, що мотузків і олова у з'єднаннях досить, але майже кожне з'єднання порушене. А тепер ще натрапили на переломлену трубу. Засипали труби великими каміннями.

Знов питає Мозе: — А що ж тепер?

— Є дві можливості, — кажу. — Відкопати труби, розмонтувати, перевірити і замість пошкоджених, покласти нові. Але це можна робити аж тоді, коли хоч трохи просохне терен, бо монтери грузнуть у болоті по коліна. Або лишити все, що там є в землі, і до нових ровів покласти нові труби. Це можна робити й тепер.

Питає Мозе, чому так сталося. Чи ж не станеться знов щось таке? Не хочеться мені про те говорити. Але Мозе запевняє, що за все він бере вину на себе, хоче тільки знати, чому й як. Попросив його дати наші пляни й показав, що в пляні передбачалося класти труби на оту відкопану додатково поличку розширеного рову.

Ще раз Мозе признав, що то його вина бо не дглянув, і що інсталюатора турбувати не буде.

Тепер би можна сказати що Глінско скінчилося. Але від фабрики, а власне, від Мозе, діставав я деякі вироби фабрики при німецькій окупації Ч. С. Р., що в тій біді було дуже цінним подарунком. І то стільки, що міг я ділитися з близькими і посилати в Німеччину братові Олексі, якого з інженера-гідротехніка пе-

ревишколили в місті Гале над Сале на зварювача заліза.

Думав, що закінчив Глінско, та пригадалося ще щось. Була комісія на будові. Як звичайно, інж. Лебль, місцевий нагляд, староста, батьки міста. Обійшли всю будову. Ми з расом лишилися трохи позаду. Ніби ж наша повинність у випадку потреби давати пояснення скінчилася. Рас був у препоганому настрої, злий, як чортяка. Привіз цей «гостинець» з Пардубіц.

На розі двох вулиць монтери клали труби. Захотілося расові всунути туди носа. Я тільки глянув для годиться, що там монтери роблять та й пішов собі, може, два-три кроки зробив. Аж чую, реве рас:

— Чому пхаєте отам ті короткі труби?

Вернувся я, подивився, що ж воно там. Ті короткі труби мають свою назву «Е» і «Ф», і без них вентилі вкласти аж ніяк не можна. А багато тих «Е» і «Ф» було в купі, бо то був вузол на три вентиля.

Витріщив очі Таубер. Якби він знав, про що йдеться, напевне б послав раса під три чорти, та він не знав, що для нашого шефа назви спеціальних вкладень при такому монтуванні — «китайська грамота».

Отож, ревів рас, а за хвилину підслесливо усміхався перед тими, на яких йому залежало. Він знав, що я того ніколи не роблю та все виправдувався, мовляв, — нерви. А нерви «заспокоювалися», коли бачив вищих від себе. Остогидли мені ті «нерви» після юречків, черних у Тржебіховіцах. Викинув я те слово зі свого словника і до сьогодні.

20. КРИНИЦЯ НА СУХОМУ

Між Пардубіцями і Градцем Королевим є сільце. Як воно зветься, забув, а що там сталося — міцно тримається в пам'яті.

Мав там бути збудований водотяг. Але не було ще води а тому й не було теж проекту, який ми мали зробити. Наперед треба знайти воду. Референтом, себто, наглядом від Празького Земського уряду був призначений інж. д-р Червінка. Я вже згадував його, коли починали будову водотягу в Глінску.

Староста того невеликого, але багатого села привів цілу ту комісію на край села, до калабані. Чомусь не було Ген'є, може, був хтось інший від геологів.

Та калабана по краях заросла болотцями вкрита брунатною осягою. Трохи підвищений один берег показує опоку. Опока — осадна гірська порода радо втягає воду.

Діло фірми маленьке: слухати й мовчати. А як питають, найменше говорити. Маємо робити те, що нам скажуть. Коли ж дадуть працю і буде вигідно щось сказати, тоді мовчати гріх.

Праця має бути переведена в обводі села. Село оплачує всі видатки, на які фірма нараховує відсотки після умови.

Дістала фірма працю — копати криницю, але мурувати тоді, як буде вода.

Ярослав Штумпа перебрав ту роботу. Покищо праця проста: копати діру в землі, квадрат, здається, п'ять на п'ять метрів. Глибина — аж буде достатня кількість води. Виходило б, жадна відповідальність і ніякого ризику. Шеф брав працю тільки тому, щоб нікого не пустити, як він казав, в його район. А партія аграрників ішла йому на руку.

Я мав, за умовою, над'їжджати раз на тиждень, бо ж платили за те.

Копає Штумпа. Як кажуть, фронт праці вузький, не цілий десяток людей можна поставити. Опока покищо м'яка і праця йде швидко. Так до двадцяти метрів, а там уже твердішає порода й темп уповільнюється.

Тільки всім турбота: чим глибше, тим менше води.

Натякаю старості, чи не час уже лишити копання. Три десятки метрів — велика діра. А він слухати не хоче. Казав мені Штумпа, що староста має якогось провісника-віщуну в Градці Королевім. І віщун запевняє старосту, що на тому місці вода мусить бути.

Кожного разу, як бував у тому селі, староста запрошував мене до себе на обід. І от, як обідали, почав мені староста говорити несотворенні речі. Наче якусь таємницю довіряє, шепоче, нахилившись до мене. Каже, що він був у чаклуна в тому Градці Королевому, і чаклун дивився до кришталевої кулі й бачив воду в тій криниці.

Сидіти в хаті з божевільним, нема особливої приємності. «От тобі й геологія, і всякі інші науки та досвіди. Кришталева куля!.. Щоб ти з нею тріснув», — подумав я на вулиці. Але в Чехах кажуть: кому Бог дав уряд, тому й розум. Говорять це з глузуванням.

Це було ще перед «досвідом» з кришталевою кулею. Приїду, подивлюся в яму та й іду собі в поле. Отак перейтися, щоб зі старостою не бачитись та довгі теревені не вести, а тільки на обід повернутись до села. Було пізне літо. Стерня на полях. Хилилося до бабиного літа. Більше праці в городах, на полі мало людей. Зайшов таки далеченько, може, кілометр, а чи й більше. Праворуч від дороги, якою прямував я, невеличке видно сільце, і від того села йде дорога до дороги, якою я йшов, і от тою бічною дорогою йшов «седлак»-селянин і на перехресті доріг ми спіткалися.

— Добрий день!

— Добрий день, пане інженере!

Подивився я на того «седлака» трохи довше та й питаю: а відкіль же він мене знає?

Мовляв, тут люди все знають і про все оповідають, як у тому селі криницю копають.

Чую з акценту, хоч добре говорить, що не чех, та й цікавлюся, хто ж він?

Та от з Галичини, одружився з чешкою, виженив господарство, та й седлакує.

Питаю, чи не з корпусу генерала Кравса?

Він здивований, відкіля я знаю про той корпус. Кажу йому, що в Пардубіцах чоловік півтораєста, як не більше, вояків із того корпусу. Признається мій новий знайомий, що й він із тієї сотні, яка працювала в технічному полку.

— А мені казали, що ви «рус», — зауважує «седлак». Та й ще каже, що і йому біда з тими чехами, хоч йому сто разів на день кажи, що ти українець так у нього все «рус». Потім знайшлося й багато спільних знайомих, бо я був тоді в Українському Національному Об'єднанні, відділ у Пардубіцах, весь час або секретарем, або культурно-освітнім референтом.

Посміхався «седлак», тепер уже й побратим, з того упертого старости, знав і про кришталеву кулю. А потім розповів, що в Галичині шукали і знаходили воду прутиками. І що він тут, у своєму селі, знаходив воду тими прутиками, і люди копали криниці та мають воду.

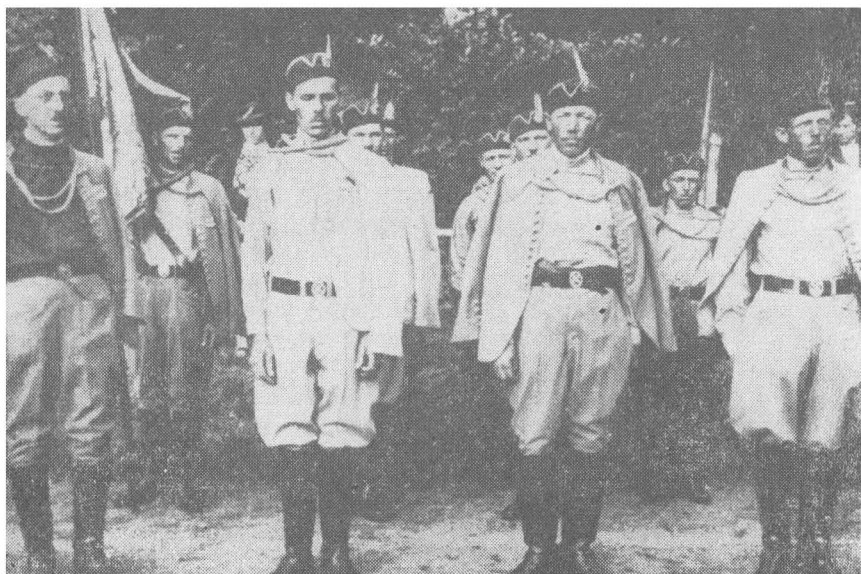
Питаю чи має він прутики. Каже, що піде отам у левади й принесе прутики, свіжі виріже.

Прошу, щоб і мені вирізав. Удвох будемо шукати джерела.

А тепер — чи я вірив у ті прутики?

Був у Чехах інженер Янота, чи Яната, великий пропагатор цього способу шукання джерел. Писав про це і у фахових журналах, докладно оповідаючи й переконуючи в наукових підставах своїх тверджень, наводячи багато прикладів зі свого досвіду. І починав із біблійного оповідання, коли мандруючих по пустелях жидів Мойсей напоїв, ударивши жезлом об скелю, і зі скелі потекла вода.

Я згадував, що наша фірма будувала каналізацію в Добрушці. І вже не пам'ятаю, чи місто запросило

Начальник Українського »Сокола« інж. В. Сімянцев.
(Перший зліва — чех сокіл, що провадив вправи з нашими со-
колами).

шукача джерел, чи хто приватно покликав, але я був свідком того, а потім і сам тримав той прилад, що відкриває воду під землею.

Я сказав «прилад». Були то прутики і не прутики. Чотири сталеві дротики, дуже пружні. Два з них кінчалися кульками, приблизно півтора сантиметри в промірі, а два з порожніми півкулями, так, що кульки вільно входили в півкулі, ніби жолудь до своєї чашечки.

Спершу я приглядався, а потім і сам напросився до того. Чи й мене послухають дротики?

Але це треба робити вдвох. Один тримає кульки, а другий має чашечки. Один задкує, а другий іде за ним, тримаючи прутики на малій віддалі від себе.

Дротики тримаються на м'якому в кулаках, між тазом і ребрами, міцно притискаючи до тіла.

Ті, хто пробували, йшли по вже відкритому прутиками руху води під землею.

А з початку було таке: йшли, йшли шукачі і прийшли до хати. А хіба ж хто будує хату на воді? Громада зацікавлених уже почала брати справу на смішки. А як шукачі відійдуть праворуч, чи ліворуч від показуваного прутиками напрямку, вони розбігаються, наче тікають від себе. Обійшли хату, і прутики знов напружилися, а кульки почали шукати свої гнізда. З косогору додолю й привели до джерела, що витикало струмочком на білий світ.

Таке щось дивне людина переживає при тому, ніби доторкнулась чогось неземного, таємничого...

Приніс той земляк по дві дорослі гілочки, сантиметрів по сімдесят, продовжені від місця зросту на яких десять-п'ятнадцять сантиметрів.

Пішли ми шукати води від потічка прямовісно, по легко піднесеному терені. Прутики все схилялися в один бік. Ішли за прутиками, аж вони почали значно хвилюватися, аж ніби перекручуватись. Земляк радів, каже, що прутики ведуть до води.

І привели!

Тільки не так скоро. Чим вище піднімався терен, тим неспокійніші були наші «чародійні прутики» і вели в бік села, де копалася дурна діра.

На зломі терену, дуже лагідному в протилежний бік, розлягся не то вигін, не то голий степ — майже без гумусу пісок, і де-не-де якісь кушчики бідненької травички, чи бур'яну. Але трохи вбік можна було бачити таке, як у нас кажуть, глинище, або яроч.

Якщо вірити прутикам, ми були десь біля джерел води. Пішли подивитися до того глинища.

А земляк мені оповідає, що в перші роки проголошення самостійности Ч. С. Р., коли молода держава давала субвенції на розбудову міст, головно, на спорудження будов громадського вжитку, почали вивозити з того місця пісок. Скільки того піску вивезли? Мабуть, сотні й сотні тисяч кубометрів. У місці крутішо-

го спаду терену, може, метрів на десять у глибину був одкопаний берег і на дні утворилось озерце яких двісті метрів довшої осі еліпси і сто п'ятдесят коротшої.

Зійшли до озерця. Вода холодна. Каже земляк, що вода літо й зиму студена, навіть діти влітку не купаються там. Та й на берегах жодної травиці, де-не-де лише стирчать кущики якогось бур'янцю. Вода холодна кришталево прозора.

Спробував на смак — приємна, можна б подумати, що проточна. Не застоюна калабаня. Питаю земляка, чи п'ють люди воду зі ставка. «П'ють, — каже, — навіть хвалять за смак і що холодна».

Подякував я щиро землякові, дай, Боже, йому здоров'я.

Не треба бути й геологом, аби сміливо припустити, що пісками протікає підземна річка, зі швидкістю, може, кілька сантиметрів на добу, але, головне, не стоїть.

Ну, а що з того? Вода є. Але староста? Кришталева куля? Та й д-ра Червінку не пощастить легко переконати, щоб змінив своє рішення.

Не був я в тому селі довгенько, може, два, а то й три тижні. Не хотілося. Питав телефоном Штумпу. Все по-старому, копають у сухому. Та й роботи в той час у мене було досить.

Передали мені, що телефонували з Пардубіц до Глінска, із канцелярії нашої фірми, аби я був обов'язково завтра ранком у тому селі, де копають оту суху криницю. Повернувся я до готелю десь над вечір. Телефонувати на квартиру шефа не хотілося, а в канцелярії в тій порі звичайно уже нікого не було. Тільки оте, як казали в готелі, не раз повторене «обов'язково» нашіптувало мені неясні здогади.

А трохи пізніше телефонував Штумпа й сказав, що криниця завалилася. І в голосі Штумпи було чути велике збентеження. Питаю, чи нікого не засипало, чи всі своєчасно дісталися з криниці. Він мені відповідає, що засипало лопати, чийсь светер і помпу. Прошу його лишити помпи, светри та всяке інше барахло, бо, бачу, Ярослав таки спантеличений. Ще раз підтвер-

джує, що нікому нічого не сталося. Раджу бути спокійним та добре виспатись. А завтра ранком зустрінемося.

Думаю, а все ж, чому Штумпа так хвилюється? Не все сказав? Ні, він не такий. Якби не Штумпове хвилювання, був би я спав цілком добре. І в думках уже стояв я на березі того озера з холодною водою...

Ранком на двірці зустрів Штумпу. Каже, ніч не спав. Обличчя жовто-зелене. Раджу заспокоїтись і все за порядком оповідати.

Пішли на сніданок до господи. Випили по одній, ще Ярослав хвилюється. Випили по другій — мало. і аж після третьої почав оповідати, як я його просив, усе, а перше, щоб показав будівельний денник, чи писав він, як було умовлено, просити старосту викликати комісію з Земського уряду з Праги для перегляду будови й рішення, чи продовжувати роботу. Був такий запис майже через день. І рішення старости: виклик комісії відкласти на пізніше. Дуже добре, платить той, хто дає накази.

А все ж таки чому діра завалилася?

І ось тут вилізло шило з мішка.

Штумпа вимагав дерево на кріплення, а з канцелярії обіцяли: завтра. І отаке цілий тиждень, з дня на день обіцянки замість дерева. Староста сидить на шії — копайте. Дерево — завтра. І Штумпа мусів (це він казав) якось хоч гребтись, а все ж більше двох метрів пройшов без забезпечення. Опока слизька, абсорбує воду, і пласти лежать під яких сімдесят ступнів. Поїхало то, як намилене. Каже Штумпа, що тріщить і обвалюється, мабуть, ще й тепер. Цілу ніч гупало та скриготало...

Штумпа дуже хвилювався, що вся вина впаде на нього, і шеф вижене його з праці. І аж ніби гнівався на мене, що посміхаюсь.

Виклав йому свої думки. Шеф заробить на тому більше, як міг сподіватись, бо подасть рахунки і за те дерево, яке не було замовлено, і думаю, що сам Штумпа (я це бачив у деннику) записав там кріплення на такі дві діри.

Д-р Червінка буде радий, що так дешево виліз із неприємної для його престижу справи.

А староста хай порахується з тим магом із кришталевою кулею, як хоче, а від плачання не відкривається.

Головне ж — вода є. І цим змажуться всі гріхи вільні й не вільні.

Щодо самого Штумпи, то коли б рас не був такий, як він є, мав би подякувати йому.

Всі влипли в неприємну історію, так гуртом якимось і виплентаються.

— Не журіться, Ярославче! — це я радив Штумпі.

Сталося то сталося. Про копання в незабезпеченими стінами ніхто не згадував. Розпитував я в канцелярії, як могло таке статися. Дуже мовляв, просто: склад казав — завтра відсилаємо дерево, а вони тими «завтрами» Штумпу пошили в дурні. А рас таки нічого й не довідався. Мусіли в канцелярії крити Штумпу. Просто мовчати. А Штумпа не писнув. Ніхто не мав охоти тягати Сірка за хвіст. . .

Приїздило начальство з Праги. Судили, радили, та на «віс майор»* усе списали. Кози, чи вівці цілі, і вовк ситий. І Штумпа повеселішав. А я принагідно все ж, радив йому не випробовувати свого щастя. Сам же він був у тій дірі, як там почало крєктати, і йому ж могла жаба циці дати. . .

Д-р Червінка був попереджений про можливості дістати воду в тих пісковичах. І дав згоду на спробу шукати там воду.

За яких п'надцять метрів від краю пісковича і вище нього була закладена (тепер з обережності назвали зондою) така ж криниця, з тим же сторчовим забезпеченням боків викопу.

Про прутики я сказав д-рові Червінці пізніше, коли все вже було зроблене, бо боявся його наукового ступеня, щоб не злякати «забобонами».

Перші три метри заглиблення дали потрібну кількість води, для того невеличкого села. Але копали да-

* латинське, по-нашому: »вища сила«.

лі. Ручна, мембранова помпа не встигала вибирати приплив води. Поставили електричний погон, і потужна помпа гнала день і ніч воду. Міняли виконність помпи, все збільшаючи кількість відбираної води, аж на десятому метрі глибини вирішено було далі не копати. Приплив води дійшов, приблизно, до чотирнадцяти-шістнадцяти літрів за секунду. До рівня води в озерці ми не дійшли. Заливала вода з боків і з дна зонди. А хоч би й якось ті води сполучилися, так віддаль забезпечувала надійну фільтрацію в піску.

Прутики таки добре показали, де було більше води. Ними, виходило б, можна і під землю подивитись.

Градец Королевий дуже зацікавився джерелами води, бо мав великі турботи із забезпеченням міста водою, подвійним водотягом для пиття й ужитку. Чи використало місто ту воду? Хіба пізніше. Бо в невдовзі зайшли в Ч. С. Р. події, які перекреслили багато плянів. Це був 1938-ий рік.

21. ПРОКЛАДАННЯ ТРУБ У ТЕХНІЧНОМУ ПОЛКУ В ПАРДУБЦАХ

Наша фірма дістала працю — прокласти водотяжні рури в розташуванні касарень і склепів Технічного полку. Праця тільки розпочалася, як було оголошено мобілізацію якогось там річника, під який підпадав і мій рік народження. В той день я був у Глінску. Передав Штумпі всі справи, що забрало майже цілу ніч, і на ранок був у Пардубіцах, тільки зголосити про передання Глінска Штумпові. Поспішав додому. Але квартира була порожня. Дружину і сина ще з вечора забрав тесть до Подебрад, де родичі дружини стало мешкали. Писулькою мене повідомила родина, що від'їхала, не давши можливості попрощатися батькові зі сином. Переполох був таки великий, всезагальний. Хоч я сам був глибоко переконаний, що з того дива не буде пива.

Зголосився до Тридцятого пішого полку у Високому Миті в призначений час. Обмундирували, озброїли й послали на фронт у Судети. Без ніякісінських вправ.

Хоч сюди це і не належить, але про дві речі все ж згадаю. Масами летючки: «За Республіку і демократію», а на горі, зверненій до німців, таке ж гасло: «За Республіку і демократію», щоб і німці знали, за що хоче воювати армія Ч. С. Р. А мені ж хотілося, щоб там було написано: «За нарід і Батьківщину».

Стояв я на варті з судетяком, стрільцем Гавлічком, таке шановане прізвище в Чехах. І той німець мене переконував, що вони, Гавлічки, з діда-прадіда німці.

Недовго я «провоював». Инж. Кунц, на підставі того, що я працюю для війська, роблю отой водотяг у Технічному полку, дістав відклик мене з війська. Але

з війська мене не звільнили, наказали уніформи не скидати, аж доки буде на те розпорядження. Так що прийшлося ходити в Пардубіцах та віддавати пошану чеським старшинам, бити під дашок.

У вересні 1938 року була т. зв. «Мюнхенська угода». Чехи «відсвяткували» ту угоду видрукуванням мапи Чехо-Словаччини в нових кордонах, з написом: «Малічка, але наше» — Маленька, але наша. Та недовго тішилися. В березні 1939 року німецькі війська, без спротиву, зайняли Чехію й оголосили «Протекторат Бемен унд Мерен» — Протекторат Чехії і Моравії.

Хто про те дбав, я не знаю, тільки в книжку щорічника інженерів Протекторату були занесені й абсолютенти Української Господарської Академії. Нас зрівняли у правах з абсолютентами інших високих шкіл.

На весні знов почалася праця з водотягом для Технічного полку. Привезено було декілька вагонів труб більшого проміру, чи не двісті міліметрів. І одного дня ранком усі труби й арматури зникли. Допитатися не було в кого. Десь, як труби, люди зникли також.

У канцелярії секретарка шефа порадила не розпитувати і не цікавитись тим. А праця припиняється. Отак шито-крито, а питочка була... Кому ті труби потрібні?

Це сталося за кілька днів перед приходом німців.

У канцелярії дороблялися рахунки за проведені праці — якісь дрібні проекти. Кому в голові праця, як не знати, що буде далі...

22. «БАУЛЯЙТУНГ ДЕР ЛЮФТВАФФЕ»

Як трохи німці всілися, «Бауляйтунг дер Люфт-ваффе»* запросив нашу фірму вислати фахівця будови водотягів. Післав мене туди шеф з перекладачем. Між німецькими інженерами я зустрів інженера від фірми, теж Кунца, але з Морави — світової слави фірма, яка виробляла й інстальувала помпи. З тим інженером я познайомився десь при офертах на будови водотягів. Пізнали один одного так, ніби старі знайомі. Говорив він по-чеському перфектно, ліпше, як я. Були там теж інженери німці в уніформах летунів.

Обговорювалося все детально й марудно, страшенно довго, декілька днів. Був там ще один німець, син австрійського генерала, що жив на пенсії в Чехах, закінчив політехніку в Празі, архітектор. Ясно, теж говорив по-чеському. Було їх два брати, Петерси. Той, другий, здається, був інженер-механік.

Працю нам давали, як кажуть, з руки, без оферти. Але фірма мусіла випрацювати детальні калькуляції. Сказати б, до останнього цвяшка.

Робив я калькуляції на кожную оферту. Але всякі дрібні речі прикидалося в процентах на загальні ціни.

Дістали в німецькій мові, точка за точкою, перепис усіх робіт. І всі калькуляції мали бути зведені на загальному аркуші, де доземі колонки давали опис праці, а поземі кількість праці, чи матеріялу, ціни і загальну суму для даної точки. Праця, до якої ми не звикли, а тому й не дуже ефективна. Але зробили. Німці натякнули, що будуть платити добре і щоб ціні не тисли додолу, але калькульовані ціни за роботу мають бути виплачувані робітникам.

З перевіркою тих калькуляцій воловодилися кіль-

* Будівельне управління повітряних збройних сил.

ка днів. Але той зошит з калькуляціями був дуже гарно зроблений, з чітко написаними літерами і цифрами. То вже доклали праці асистенти, найліпші креслярі — Горачек Індра і Мелша Вацлав. Показали німцям, що й ми не ликом шиті.

Старший німець, інженер в уніформі, розділив працю: один читав статтю, другий голосив ціну, наступний заглядав у цінники й додатки, в яких подавалися відповідні пояснення, хтось крутив арифмометр. Я ж сидів і, коли звертались до мене, мав тлумачити — чого, як і чому.

Все це я пригадую тому, що побачив новинку для мене. Сидять німці, пильно працюють. Нараз старший оголошує перерву. Одсовують стільці й починається балачка про те, що аж ніякісінького відношення до справи не має. А коли хто згадає про наше спільне завдання, той старший німець каже, щоб думав про щось інше і дав мозкові відпочити. П'ють чорну каву, курять, торочать якісь небилиці, сміються, а після такої перерви, знов ревно кожен пильнує свого. В такому запрягу можна витримати довше, та й наслідки ліпші.

Всі формальності полагоджувалися дуже швидко. І, мабуть, таки тут, у Пардубіцах, тим же «Бауляйтунг-ом».

Надійшла пізня осінь.

Пардубіце мали цивільне летовище, і тепер німці хотіли переробити його на військове. А в першу чергу прокласти водотяжні рури, і приєднати їх до міського водотягу.

В умовлений день і годину, з потрібними людьми й причандалами були ми на призначеному місці. Прийшов і інженер Петерс.

Отут тоді хотілося сміятись, як і тепер. Я маю визначати на терені водотяжну мережу, а Петерс не мав права дати мені в руки ситуаційний плян. Мовляв, дивіться, але недоторкайтеся руками до цієї «святої тори».

«Бефель е бефель», — подумав я. Якось то воно буде...

А тепер маленька вставка в діла не інженерські.

За кілька тижнів, як прийшли німці до Чехів і як «Маленька, але наша» стала «Протекторатом Бемунд Мерен», німці зібрали нас, українців, в нашому приміщенні. Ми винаймали більшу кімнату для сходин і загальних святкувань в одному меншому готелі.

До нас, виходило б, був прикомандирований Гестапо, чи якоюсь іншою політичною установою німець, який перфектно говорив по-чеському. І завжди чорти його приносили, як наша громада мала якись сходини. Я тоді в громаді не був ані секретарем, ані головою, тільки культурно-освітнім референтом.

Зібрав нас той німець, щось говорив, а кінчив тим, що ми маємо присягнути на вірність фюрерові і Райхові. Роздав кожному папір і наказав писати те, що він напише на дошці.

Тепер пригадав. Тоді ще не було в Пардубіцах Гестапо, але вже діяла в цілому Протектораті призначена німцями «Служба довір'я» — «Фертрауенштелле». Українська еміграція в Ч. С. Р. була об'єднана, мабуть, таки вся, або майже вся в Українському Національному Об'єднанні — УНО.

Коли дописались до тієї присяги, я позаздрив одному, чи двом, які проголосили, що вони неграмотні.

Голови товариста чи не було, чи сидів спереду, а поруч мене — мгр. М. Я. — секретар. Звертаюсь до секретаря, аби щось сказав. Громада, бачучи, що ми говоримо з секретарем, теж завовтузилась.

Тоді я взяв слово та й кажу німцеві, що, виходило б непорозуміння, бо частина зібраних є громадяни Протекторату, чи для них не є зайва така присяга. Частина живе на міжнародні паспорти Нансена, а всі ми зареєстровані в «Фертрауенштелле» і маємо від тієї організації обіжник, що всі страви особисті, чи організаційні — між німцями і нами — мають бути покладжувані через Службу довір'я. Та й кажу тому німцеві — чи ми самі, чи він хай сконтактується з тією нашою зверхньою установою.

Зібрав німець недописані папірці й пішов собі геть. А там у Службі довір'я сказали, що то якийсь завзя-

тий будівник Третього Райху, напевне, робив це на власну руку, вслужництва ради.

А як вже було в Пардубіцах Гестапо, мене покликали туди. Гестапо зайняло будинок Поштового управління, новий, на той час модерний. Проїшов я три, чи й більше перевірки, поки дістався перед очі «запросившого» мене гестапівця. Наказав мені сісти проти нього, через стіл. О, забув. При кожній перевірці паперів і самому панові від поліції треба було «гайгітлеркати» й підносити руку. Чехи казали: показати, як пес високо скаче. В Чехах на весело брали те встановлене німцями поздоровлення. Самі чехи між собою того не робили, а чемненько скидали капелюхи, коли в'талися.

Посадив мене німець та й упер у мене очі. І я дивлюсь на нього. А моргнув таки він перший. Подував я: «добра прикмета, сховав очі він».

Розмова щось отак точилася:

— Чи я маю ворогів? — перше питання.

— А хто їх не має, живучи між людьми. Мабуть, що маю, — кажу.

Мала павза.

— Чи сварився з кимось десь, колись?

Я щиро відповів, що не можу пригадати якоїсь сварки, чи ворожнечі.

І тут гестапівець накрив мене таки порядно мокрим рядном. Загорнувши низ листа, де звичайно буває підпис, казав читати, не ворухитись, і відсунувши скриньку стола, поклав руку на револьвер. Лист писаний по-чеському, та і вся розмова велася в тій мові, бо зразу ж, як я був в мого «співбесідника» зголося, що німецькою мовою не володію, як відповідь на його запит про мову порозуміння між нами.

Цікаво те, що в листі два слова були німецькі: фюрер і Райх у чеських відмінках, за всіма правилами граматики.

Говорилося в тому листі, що я недоброчливо висловлювався про Райх і про фюрера (це слово я добре пам'ятаю — «спілаті»; слово інтелігентське, а перекла-

Група емігрантів-українців в Пардубіцах, майже всі колишні воєни Галицької Армії в перші дні окупації Чехо-Словаччини Німеччиною. Перший зліва стоїть німець-«оліхун».

дається: лаяв, ганьбив, безчестив, знеславлював. Вибір великий, і всі погані).

Питає гестапівець і сам відповідає:

— Знаєте, що за таке буває? Мотузок на шию, або, в ліпшому випадку, концентрак до смерти.

Що за напасть! Гестапівець дивиться на мене переможцем, наче ось-ось кинеться на мене. Дякувати Богові, спокій мене не лишив, а що очі я витріщив дуже, це напевне.

Питаю, чи можу закурити. Обшукали ж мене перед тим, як я дістався до слідчого. Він запропонував свою цигарку, та ще й чеського виробу, а не їхню полову. Дозволив закурити, як смертникові, виконавши мою останню волю.

Потягнув я порядно. Уже тому варт курити, що тютюнець загострює думку. Курить і німець.

— А хто ж підписав того листа? — питаю.

— Це не ваша справа.

— Так ото ж і є мій ворог, про якого ви розпитували. Анонім! — кинув я йому і зробив рух, ніби хотів устати. Він показав рукою — не рухатись.

Наступила хвиля мовчання з обох боків.

У мене була совість чиста. Тоді наша еміграція ще чогось сподівалася від німців, гріх таїти. Одне тільки бентежило в ту хвилину: я багато чув лайок від чехів і на фюрера і на Райх. Хіба хто свої лайки переклав на мене?

Тепер був я переконаний, що лист анонімний. Мовчить слідчий і листа не показує. Набрався я сміливості, та й мовчанка довга.

— Як на кожен анонім будете тягати людей, багато вас праці чекає, — кажу.

Устав німець, підвівся і я. Погайгітлеркали одне одному та й розійшлися.

Красти дотепи гріх. Оте «так високо скаче наш пес» пішло від чеського артиста, Буріяна Власти-Франтішка. Він мав свій театр у Празі і був великий комік. Одного разу вийшов на сцену, виструнчився, як есесовець і високо підняв руку. Театр завмер. А Буріян при гробовій тиші вигукнув: «Так високо скаче

мій пес!» Куди там до сталінських овацій! Широ ревіло все в театрі, били браво аж пухли долоні. Гумор — велика річ. А як же ж він улегшив чехам піднімати руку й бадьоро вигукувати «Гайль Гітлер!», бо кожен думав про Власту Буріяна і його дотеп.

Так ото з такою мішаниною в голові зустрів я заборону Петерса давати мені ситуаційний плян. На мапі — ніякого об'єкту. Тільки почислованими точками визначені напрямки, де мають бути прокладені труби.

Міряли віддалі, забивали кілочки в дванадцятках, нівелювали. Одного разу полягали за кущиком з Петерсом. Розгорнув він мапу й посунув до мене:

— Беріть, — каже. А потім додав: — Ідіоти!

Пустив я за вуха тих ідіотів, а дружно й щиро ми обидва розреготалися. Тоді ж він і признався, що нічогісінько не розуміє і не цікавиться тим, бо все таке далеке від його архітектури. Зустрів я не одного німця в Чехах, що на славу фюрера і велич Райху, як не вороже, то дуже недовірливо дивилися.

Почалася праця. Німці поспішали. Нагнали робітників більше, як треба. Все «шнель» та «шнель».

Мушу трохи вернутися назад. Коли вже всі ціни були договорені, німці наказали мені підписати остаточний акт договоренности. Я сказав їм, що не маю права, за законом, має право підписувати тільки урядово управнений інженер, себто, мій шеф, інж. Кунц. Кунц не захотів туди йти і написав мені уповноваження на цей випадок. Шеф, взагалі, ані разу німцям не показався. Виходило, що хоч з уповноваження фірми, а ціла відповідальність лежить ніби на мені. Виходило, що рас перед німцями ховався за мою спину. А перед чехами зберігав чистоту. Гроші ж за роботу брав він, а не я.

Ще одне, на що я не звернув зразу уваги, аж потім розвиднілося мені в голові. Коли я повернувся з Гестапо, на мое привітання вирвалось у раса, замість подяки на поздоровлення: «А вас пустили з Гестапо?»

Коли перед приходом німців до Чехів я сказав секретарці, що з будови водотягу для Технічного полку в Пардубіцах зникли труби, вона, дуже добра лю-

дина, панна Лібуша відповіла, щоб я тим не цікавився і з шефом про це не говорив. Панна Лібуша теж була на боці тих, хто нашого раса осуджував за його ненажерливість і за нахил вичавити з людини, що тільки дається.

Шеф прийняв на роботу молодшого інженера, Шамана, абсолювента Віденської, чи якоїсь іншої австрійської політехніки. Був він утікачем з Австрії, коли Австрію забрали німці. Його батько був письменником, і синок приносив у канцелярію коротенькі оповідання свого батька. Йшло то йому добре, легко, дотепно і з гумором. В канцелярії всі його полюбили. Тепер, щодо німецької мови в її технічному варіанті турботи не було. Шаман так добре знав обидві мови, що тільки дивився в німецький текст, а читав по-чеському.

У «Бауляйтунзі» мене познайомили з моїм земляком інж. Грицем Цьоканом. Сказали, що він буде вести записи в будівельному деннику і підписувати за них, а я за фірму. Ще раз нагадую: будівельний денник — документ, що по ньому робиться розрахунок за будову.

З Грицем Цьоканом ми були на «ти» через членство в «Соколі», де таке звернення зобов'язує. При пардубіцькому чеському «Соколі» ми мали свій відділ і свій прапор та нашу уніформу.

Якої спеціальності інженер був Гриць не пригадую. І чи працював коли, не знаю. Знаю, що оженився із старшою чешкою, давши їй у віно свій інженерський титул. І був передчасно й добровільно на пенсії. Гриць — рідний брат того старшини УГА, що лишився, чи повернувся з Галичини — будувати Радянську Україну. І десь у роках 1938-1939, коли розстрілювали багатьох, що пішли на заклик Шумського і Скрипника з Галичини в Україну, розстріляли і Цьокана.

В перших же спільних відвідинах у німців чую, що Гриць перекладає не те, що я казав. Я стримався. А коли були самі, сказав йому, щоб перекладав слово в слово, інакше зроблю йому неприємність і від його тлумачень відмовлюся. А він мені відповів, що, мовляв, німці дурні, а все те, що він говорить, є на ко-

ристь фірми. Кажу йому, хай лишить про користі для фірми дбати мені, а хай робить свою працю.

Частіше, як треба, Гриць бував у нас в канцелярії і довгенько просиджував у шефа. На ці штуки наш шеф меткий, а Гриць таки напевне дістав хабаря, бо шеф мені натякнув, що можу бути сміливішим на будові. Але ж я знав, що ліпше з мудрим згубити, як з дурнем знайти. Та й взагалі, які «жарти» з німцями? Впіймають і попадеш туди, де козам роги правлять. Ні, ні! Я зовсім не збираюся дожити в концетраку. Бо ж підписую все й відповідаю. Рас висмикнувся зовсім з відповідальности. А таке товариство, як Гриць, в концетраку мене б мало потішило.

Все, що потрібно для будівельного денника, я дістаю від Штумпи: загальну кількість робітників, на яких вони працях, скільки годин працюють. Штумпа не в тім'я битий, знає, що більше треба писати в категорії дорожче плачених. Це на випадок, коли б німці хотіли перевірити калькуляції, або була б потреба доказати, що фірма проробила.

Приносить мені Цьокан підписувати будівельний денник по перших п'яти сотнях прокладеного і випробуваного відтинку.

В будівельному деннику понаписувано багато зайвого і не сходиться з моїми (від Штумпи) записами. А головне, подовжні профілі ровів, де прокладені труби, зовсім не відповідають ні проектові ні виконаній праці.

Кажу Цьоканові, хай робить, що хоче, а я такого підписувати не буду. Цьокан побіг до шефа. Що вони говорили, я не знаю. Після того я пішов до Кунца. А Цьокан хоче йти зі мною. Сказав, щоб почекав мене, бо хочу говорити з шефом сам на сам.

І показую Кунцові розбіжності в записах моїх і Цьоканових. А далі прошу Кунца переглянути побіжно подовжні профілі. Та коли б ми поклали так труби, то була б така ломана лінія, що вода зовсім би не текла. Ми маємо доплатки за глибші викопи, але на летунському майдані терен занадто рівний. То впадає дуже в очі. А головне, приписані довжини, і то не

метр, чи хай два-три, а цілі двадцятки. Я не вірю, щоб німці аж так довіряли і не переміряли. І Кунц бачив, що то дуже слизькі заробітки, слизькі, як мотуз, на якому німці вішають...

Декілька днів і ночей перероблями ми з Грицем в його хаті і будівельний денник, і подовжні профілі. Там я й познайомився з його пані та побачив на власні очі, що він «виміняв» за свій інженерський титул. У Чехах багато ласих на те, щоб їх кликали «пані інженерова».

Тепер Цьокан трохи похнюпив свого задраного носа.

Десь я їздив у справах фірми і мав повернутися в пізніх пообідніх годинах. Було це в грудні. Умовився в канцелярії, що мені на двірець пошлють авто, і я поїду прямо на будову.

Сніг з холодним дощем, та ще й до того вітер. Відпустити робітників можна тільки з дозволу німців.

Робітники нарікають, я й сам бачу, що працювати в тих умовах тяжко. Простять робітники, коли вже мусять у таких собачих умовах працювати, хоч ліпшу винагороду. Сніг, дощ зверху, а в рові вода. І я пообіцяв підвищити платню.

В канцелярії обговорили цю справу, переглянули ті калькуляції, і Кунц дав згоду на підвищення платень. Знов я був в понеділок прямо з двірця на будові. А погода ще гірша.

Я мав звичай, підходячи до робітників, привітатись, кинути якесь веселе слово, пожартувати. Іду від групи до групи. Хтось щось відповідь, а більшість одвертається. Це мене здивувало. Зауважив я, що й майстрів не бачу. Щось воно не так.

Пішов до буди. Всі доглядачі мої, ніби помічники, теж мене зустріли, аби в очі не дивитись. Мусів би я їм указати, де їхнє місце, а не тут, у буді, біля печі, та відчув, що було б то недоречно.

Ярослав Штумпа користався в мене правом казати все прямо у вічі, не хитруючи. Довгі роки співпраці давно вже переломили всі бар'єри. А я його любив за прямоту, за щирість. То ж на нього й звернув очі.

А Ярослав теж розгніваний, його блакитні очі відливали синькою. Врешті він сказав: спробував би я побути між робітниками та наслухатись їх лайок, так не тільки б у буду сховався.

Прошу його лагідно, аби сказав, що сталося.

То вже було для мене, як грім із ясного неба: робітники дістали стару платню.

Мало коли в мені кипіло так, як тоді. Ах же падло смердюче! Мені обіцяв і без мене змінив рішення. Обдувив робітників поза моїми плечима і наразив майстрів та й мене на їхню ненависть. А розлючені робітники можуть від слова перейти до діла, можуть комусь і голову розвалити.

В канцелярії я не застав нікого. Накрутив телефон до помешкання раса. Скільки разів я його питаю, чи відкличе він своє рішення щодо платні робітникам. А він усе мені торочив, що ту справу треба ще раз обговорити, від чого я рішуче відмовлявся, ставлячи умову — наперед виплатити.

Довго те тяглося. Рас хотів знову відкласти, а я настоював виплатити в понеділок. Врешті таки дістав від нього згоду, що буде виплачено так, як було умовлено.

В понеділок ранком я довідався, що шеф виїхав до Праги, але є його розпорядження виплатити робітникам по першій листі.

— Якій першій листі? — питаю секретарку.

І що ж? Спершу була листа виплат робітникам так, як було умовлено зі мною, а потім рас роздумав, наказав зробити листу за старими ставками. Як побачив, скільки то виносить у загальній сумі, так аж дишалку йому заперло, — казала секретарка.

За день, чи два зустрілися ми з шефом. Прийшов на нашу половину. Він нічого, то й я мовчав.

Того року зима була люта, але дотягли роботу до Різдва. Може, німці й хотіли далі робити, та було неможливо переводити пробу труб на тиснення. А тут ще й стара новинка. Замість олова, яке німці заборонили вживати, з'єднання труб ущільнювалося дерев'яними кілочками. А щоб ущільнення добре тримало,

треба було труби лишити, аби кілочки «напилися води», принаймні двадцять чотири, а то й більше годин були наповнені водою. А вода ж, як замерзне то й труби порве. Тут уже і фіурери з «Бауляйтунг-у» були безсилі.

Закрили будову до весни. Списали все, що було незакопане, і передали німцям під охорону. Були труби, вентиля, фасонки, гідранти. Цьокан підписав за німців, я за фірму. А були ще замовлені труби, і до того дня не прийшли. За якийсь час приходять Цьокан з будівельним денником, у якому записані замовлені труби, а які ще на будову не прийшли. А він їх уже записав, як матеріял у складі фірми.

Кажу Цьоканові, що я про це не знаю. На будові нікого нема, а завтра поїду подивитись, що там є, і тоді будівельний денник підпишу. Себто, якщо фірма матеріял прийняла, підтверджу це.

Другого дня поїхав я на будову. Все заметене снігом, ніде не видно слідів, щоб туди хто заїжджав. Був зі мною ще й Штумпа. Обидва маємо виказки на право вступу на будівельну площу, але ніякої варті нема. То й побрели ми по снігу. Обійшли все летовище, жодних труб не зауважили. А від дороги ворота одні. Тепер з чистою совістю я міг твердити, що на будівельній площі труб нема. Та й Штумпа свідок, він же й приймає матеріяли на будові.

І знов Цьокан прийшов другого дня, щоб я підписав будівельний денник.

Тепер рішуче сказав йому, що труб не бачив і підписувати нічого не буду. Просив його, щоб дав мені з тим святий спокій.

Пробелькотів щось собі під ніс Цьокан, наче погрозу мені, й побіг. За хвилину повертаються до мого столу Цьокан та інж. Кунц. Цьокан урочисто кладе переді мною денник, ще й показує пальцем, де я маю покласти свій підпис.

Устав я із-за столу та й кажу спокійно:

— Нічого я не бачив на летовищі. Ніяких труб туди ніхто не привозив, бо сніг лежить непорушний. Не підпишу.

А тут Кунц, тоном подразненої людини:

— Підпишете!

— Не підпишу!

— Підпишете! — вже реве рас і б'є кулаком по столі.

— Не підпишу! — крикнув і я, вдаривши теж кулаком по столі.

Кунц зірвався й побіг з канцелярії, з нашої половини. Всі присутні повставали. Такої «балачки» ще ніхто з Кунцем не мав.

Коли Кунц вибіг з канцелярії то гримнув дверима. А я йому вслід, таки по-нашому: Головою, дурню!

Уже з сусідньої кімнати поналазило повно асистентської братії в нашу інженерську кімнату.

— Що ви Кунцові сказали? — питає хтось.

Я так таки й переклав як сказав.

Видовище скінчилося. Люди розійшлись.

А тут Цьокан виліз із-за столу. Якийсь ніби переляканий та до мене:

— Коли б я був твоїм шефом зараз би тебе викинув з праці.

«Ах ти ж свине! — майнуло в мене в голові. — Жеш мене в петельку та ще й щось там цявкаєш?»

Кажу Цьоканові:

— Поки Кунц надумаеться мене викидати, так ви, пане інженере, зараз полетите!

Для зрозуміння присутніх сказав це по-чеському.

Взяв я Цьокана за ковнір, насадив йому капелюх на голову, виштурхав на сходи, та копняком послав його вниз.

Сів та й думаю. А в канцелярії всі були на моєму боці, їм була незрозуміла настирлива вимога Цьокана, а потім і Кунца, щоб я підписав те, чого не бачив і про що нічого не знаю. Це мене, як кажуть, підтримувало на дусі.

Залізниці бомбардують американці чи англійці. Може, ті труби десь порозкидані, поторощені. Може, десь на залізниці загнали їх у тупик і чекають розвантаження запасових рейок. Що з того, що фабрика послала звідомлення про відправлення труб. А наста-

не погода, німці накажуть далі будувати водотяг. Як можна буде тоді шукати труби, та хто їх і захоче шукати, коли є документ, що труби на місці. За це щонайменше концентрак, а то й просто повісять. Хто захоче в тому розбиратись?

Що Кунц украв труби з будови водотягу для Технічного полку, було для мене більше, як ясно. У мене ж було алібі, що я тоді не тільки що не був на будові, але й не був у Пардубіцах. Кунц міг думати, що я знаю про цей «гешефт». І оте Кунцове здивування, коли я повернувся з Гестапо, багато мені сказало.

Але Цьокан? Що він з того мав? Що бере хабарі від раса, було ясно, бо рас купував усяке барахло, то вже було в його натурі. Невже ж обидва заповзялися на мою голову? Не хотілось вірити. Кунц знав, що в мене він ласки не має. Але боліло те, що він міг думати, наче я міг би піти до німців із доносом.

Один випадок з тих часів дасть доказ мого ставлення до відносин чесько-німецьких.

Був у мене кум, хрестив я його синка, та ще й першого після дівчаток, якими його обдаровувала дружина. І ото одного разу приходить кум до мене на раду, чи скорше викласти свої болі. Кум був здібним ремісником, заробляв добре, мав господарство, жив на селі. Велося йому ліпше, як багатьом. Хата гарна і як на село, то й винятково. Мав ванну і все таке, як у місті. Різав два кабанчики на рік. І на контингент для німців староста записав його теличку. На думку кума, було то несправедливо, бо, мовляв, староста надуже ває свого становища й підтримує багатіїв. Я бачив, що в кума багато злости, і він готовий шукати в німців захисту від свавілля старости. Було то в мене в хаті. Діставав я від кума і з забитого кабанчика, якусь там грудку масла, яечка. А віддячувався чим міг, бо мені було легше, по старому знайомству, з Глінска діставати текстилі та щось із кожушин.

Ясно, випили трохи. Збивав я злість кумову, щоб прийшов до розуму та щоб та теличка не пекла йому біля серця. Пом'якшав кум. І як останній аргумент, сказав йому, що не хочу, аби на мого хрищеника ко-

лись люди показували пальцем та казали, що його батько ходив до німців шукати правди. Дивлюсь, а мій кум аж злякався такого передбачення. Тепер уже лаяв німців, старосту, якому зичив неземні муки, лишив у спокої, хай тільки чорти німців заберуть.

Чого, чого а йти до німців на розправу з ким би то не було, мені і в голову не приходило. Щоб мені роблені кривди та рівняли німці?!

Прийшла весна. Знайшлися й труби. Справді, вони були привезені, та не туди. Через дорогу від леґо-вища були забудовання, ганґари і, мабуть, майстерні. З будинків німці зробили касарні і там перебувало якесь військо. На Різдво вояки завітчали свої касарні ялинками. А по святах знесли ті ялинки та поскладали на труби. А сніжок ще притрусив та й сховав їх від людського ока.

І не знати як би ті труби знайшлися, коли б німці, що жили в касарнях, не почали шукати господарів їх, бо влітку вони їм перешкоджали і в їхніх реманентах не були записані.

А що, коли б між німцями знайшовся такий «спец», як Кунц, та «загнав» ті труби?

23. КРИНИЦЯ НА ЛЕТОВИЩІ

Ще ми й не докінчили водотягу на летовищі, як німці знов мають для нас працю. На тому ж летовищі бурувати до сто двадцяти метрів, і там, по їхніх геологічних мапах, мають бути водоносні піски. Я був натякнув, що в нашій фірми немає устаткування на бурення і людей, які б працювали в цьому фаху. Я не думав, що німець за те аж так гаркне на мене. Довелось підкоритись.

Намотався я по Чехах і дістав усе, що потрібно. Заганяли в землю сталеві труби, довбали-бурили діру. Робота йшла. Але мене дуже цікавило, коли доходили до сто двадцяти метрів. Дійсно, між сто і сто двадцять метрів був пісок і вода.

Запляновану діру майстрі вибили. А нам із Таубером лишили спускати на сталевих тросах помпу з електричними кабелями. Ми розуміли, ніхто нам не допоможе. А помпа має йти так, щоб ніде не зачепилася на загнані в землю труби, що кріпили боки пробуреної діри. Та ще й треба монтувати труби, які будуть подавати воду на верх. Не в тім біда, що то тяжке, а в тім скрутно, що ми ніколи того не робили. А фірма, яка додала помпу, сказала, що то не їх фах. Журилися. Та все кінчилось добре. Запнули електрику, і водиця таки була вгору.

Думав, що вже кінець досвідів праці в німців. Знов кличуть. Ведуть до сутерин трьохповерхового будинку недокінчених касарень гарматного полку. Показують, що в сутерині вода, як її позбутись?

Питаю, де є пляни каналізації, бо будинків більше. Каже німець, що чехи плянів не лишили. Спитав я, чи в інших будинках теж у пивницях є вода. Дістав відповідь що то не моє діло, їм треба суху пивницю в цьому будинку.

Не лізе мені в голову. Чехи — добрі будівничі. Ніколи не зачнуть будови, поки не проведуть каналізацію й приведуть воду.

Мабуть, у тому будинку німці хотіли зробити якийсь склеп.

Обкопали по обводу весь будинок. Поклали дренажі під рівень фундаменту. Звели воду до криниці в будинку. Інсталювали автоматичну помпу, та й була пивниця суха.

24. ФАБРИКА БЕТОНІТІВ

Отак і кінчилися праці нашої фірми для німців. І все мене туди піхав Кунц.

Коли в ті часи чех казав «аж кінчиться війна», так треба було розуміти: як німці будуть побиті і придуть «брати русове». Від самісінького початку війни вони вірили в перемогу альянтів. І всі пляни будували на тій вірі.

Кунц не звільнив ні одного інженера, та ще й прийняв інж. Шамана. Все казав: кінчиться війна, і ми повною парою наздоженем те, що тепер програли, чи програємо. Але була небезпека, що Райх нас забере

Група робітників, асистентів і інженерів на фабриці бетонітів.
(Перший зліва — стоїть — інж. В. Сімянцев).

Догляд від міста в Глінську на будові водотягу
ставітель і інж. В. Сімянцев, як робітник на фабриці бетонітів
фірми »Інж. Рудольф Кунц«

до своєї праці. І тут Кунц знайшов вихід. Дістав концесію і побудував фабрику бетонітів, з яких склалися будинки. А нас, усю інженерську братію і асистентів, записав, як робітників тієї фабрики.

Робили ми в тій фабриці день-два на тиждень, і обов'язково в ті дні, коли німці перебирали готовий матеріал. Кожен інженер вибрав собі фах. Хто робив біля машини, що мішала бетон, хто чистив і заливав форми. Коротше, кожен мав свою роботу, і навіть бувало на тих роботах весело. Звичайно, гамору було багато. А треба ж сказати, що були там і сталі робітники, а ми — підсобна команда. Я вибрав собі фах гнути залізо. Ясно, всі відповідно й одягалися на той день. Робочу одягу всі мали в канцелярії, щоб у випадку наглої потреби «перевтілитись». Комедія та й годі. І всі знали що рас ніколи в час наших «гастролів» не приходив.

Пиляю я дошку, на щось мені було це потрібно, а Крушек, інженер, дивиться на мене та й питає, чи люблю я пиляти. І так поважно питає. А коли я при-такнув, чую: «Так чого ж не навчитесь?» Ну, і регочеться ціла фабрика, і я з ними. У інженера Берана хтось питає, на скільки він заасекуровав свою мантию. А тому ж Крушкові хтось радить, щоб не виставляв голови, бо лисина може бути орієнтиром для ворожих летунів, куди кидати бомби. . .

А бомба таки впала, і Кунцову фабрику розкидала.

25. ОСТАННІЙ ПРОЄКТ ВОДОТЯГУ

У кожного на столі лежала розгорнута праця і кожен удавав, що щось робить. У мене лежав проєкт водотягу для недалекого від Пардубіц містечка.

Розпочав робити той проєкт д-р інж. Угер. Робив його довгі роки і врешті передав Кунцові доробляти. «Доробляти» — так казалося, але Угер таки нічого не зробив, що хоч до проєкту б згодилося. Передав добре зроблену ситуацію у відповідному мірилі та якісь папірці, рукою писані, що розповідали про історію містечка і трохи з географії. І хоч чогось про джерела води бракувало.

Казали, що д-р Угер добре грає на скрипці, і взагалі людина музикальна, а вдачею поет. Злі ж язики кепкували: «Інженери кажуть, що д-р Угер добрий музикант, а музиканти твердять, що він добрий інженер».

Домовилися зі старостою, і у визначений день я приїхав до того містечка. Староста, ясно, вже знав, що, за його згодою проєкт водотягу перебрала наша фірма.

Обійшли з цілою комісією від містечка терен, приблизно, на око, визначили об'єкти. А головне, мене цікавили джерела води. Всі твердять, що з незапам'ятних часів, від дідів-прадідів чули, що вода там тече літо й зиму і люди радо її п'ють.

В лісі, в супіскуватому ґрунті, прорив собі потічок річище, і кришталево-чистою водою спливає до лук. Температура води десь 12-14 ступнів Цельсія. Росливість по берегах не болотняна.

— Відціля, — кажу, — й зачнемо думати про водотяг.

Умовилися в міському уряді, що фірма почне відразу працю, як тільки буде ними повідомлено, що все щодо матеріялу буде в лісі, біля потічка, на визначені.

ному місці. Та щоб був один робітник з киркою, лопатою, сокиркою, пилкою і долотом, себто, з усіма теслярськими причандалами.

Робітника дали, таки майстра на всі руки. А як він знав і любив ліс! Правда, кульгав на ногу, але був моторний, дотепний і веселий. Було те на весні, йшли лісом і натрапили на маленьке дике козеня. Воно й не тікало, та таке, під колір старого листя мало кожушок, що я, мабуть, козенятка би й не побачив. А як же той робітник застерігав мене, щоб, боронь Боже, не доторкнутися до маленького, бо мати покине його, як почує чужий запах. Чи то правда?

Побудували ми три гребельки. Добре ущільнили. Зробили переливи — такі коритцятка. Гребелька від гребельки яких сто метрів. Було цікаво, чи то зосереджене джерело, чи на тих трьох сотках метрів прибуває звідкись вода.

Різниця майже ніяка, джерело одно.

Навчив я того мого помічника (чи я був у нього помічником при будові гребельок), як міряти воду і щоб записував кожне міряння. Геолог Геньє відгадував підземні джерела того обшару на мільйони кубометрів води — практично невичерпні.

Потім міряли вулиці, як звичайно те робиться при проєктуванні, з незмінними моїми співробітниками: Горачек, Мелша і Штумпа.

На обширі джерел треба провести тахеометрію,* так вимагає Земський уряд. А то вже геодезія мій ворог число один. Отже ж, не любив я того предмету, як учився, та й не змінив смак, поки був інженером. А брат Олекся умлівав з любови до тих наук, і в практиці часто переходив на геодезійний фах.

Питає, чи говорили ми з шефом як далеко з проєктом. Кажу Кунцові, що маємо все для проєкту, треба тільки зтахеометрувати терен навколо джерел.

Кунц мені на те: — Так їдьте й зробіть.

* тахеометрія — геодезійна праця, яка дає дані для виготовлення топографічної мапи якоїсь місцевости. Як вислід такої роботи є нанесені на мапах горизонталі і поземниці.

— Я того робити не вмію, — дуже виразно сказав я шефові, та й так, що всі почули. А рас, ніби йому позакладало. Підвівся та й пішов.

Тут на мене насили пани інженери. Мовляв, я не мав сказати, що не вмію. Вели там теревені. Чогось їм подобалося розмазувати ту справу. А я огризався жартами та думав: «Диви, як обстоюють престиж інженера»...

Ще раз шеф посилав мене на ту тахеометрію, а я однаково йому відповів, що не вмію. А він ніби й не чує. Аж на третій раз я сказав, що поїду, але беру з собою Горачка і Мелшу. Горачек ту премудрість опанував, сказати б, досконало, а Мелша добре шкціував.

Поїхали. В терені передав я все Горачкові. Взяв того робітника, що з ним робив гребельки, та й сказав, що я пішов гриби збирати.

І отак праця йшла. А я збирав гриби. В лісі з тою тахеометрією багато мороки, куди не глянеш у пристрій — дерева, куці.

Але все таки прийшлося взяти участь у праці. Мелша мусів кудись на цілий день відійти а Індра Горачек запряг мене до шкціування, ніби ненароком заглядаючи в мою працю. А потім здивовано каже: «Та ж ви добре шкціуете!» Не знав тільки Горачек, де я того навчився. Ще в Каліші, у Спільній Юнацькій Школі. Там нас добре муштрував на годинах фортифікації полковник Павло Крицький.

26. ПЕРЕЧИТУЮЧИ, ПРИГАДАЛОСЯ ЩЕ ДЕЩО З ТОГО ЧАСУ

Того проекту я так до кінця й не доробив. Це була моя остання праця у фірмі «Інженер Рудольф Кунц» у Пардубіцах.

А тепер, перечитуючи, пригадалося дещо, що прямо, чи не прямо пов'язане було з місцями, людьми, подіями, та взагалі з тими роками інженерування в Чехах в роках 1929–1945.

В 1942 році мене розвели. Родинне життя було зруйноване. Розвели! Про той розвід написано в іншому спогаді, який ще не час друкувати.

Я, може, й не раз згадував, що чехи непохитно вірили, що німці війну програють і чекали на прихід «братів русув». Виходило, чекала на них і родина моєї дружини. Намагання переконати мене, що тепер там усе не так, що Сталін тепер інший, а я просив і не згадувати при мені про ті «зміни».

Дружина, слухняна дочка своїх батьків, потребувала «алібі», чи як назвати те, що вона могла б комусь колись довести, що з «контриком» не мала спільних поглядів і тому розійшлася.

Тесть був рупором теці, а ще помагала молодша сестра дружини. Дружина в переговорах щодо розводу тримала невтралітет і при вирішальній розмові пари з уст не пустила.

Від усіх змін, які, на думку тестя, могли б прийти по війні, мені в Чехії не було б місця, а щодо самостійности України, він такого не припускав. Я на всі ті його міркування відповідав, що мені треба буде тікати. Тоді тесть категорично заявив: «Не на те я віддав тобі мою дочку, щоб поневірялася світами. Вона має дім і Батьківщину».

Це я добре запам'ятав і ніколи цього не забуду.

А про себе думав: «цькована людина». По-чеському кажуть «псанець» — нагнаний псами, цькований, викинутий. Щось, як парадокс. Тесть до приходу німців належав до партії чеських фашистів і був дуже активним. Очоловав той рух генерал Гайда. Гайду чеські народні соціалісти підступно спровокували, а потім «заслали» на курячу ферму.

Розвід, за вимогою тестя, відбувся. І сталося це в останній день місяця березня, 1942 року.

В мені тоді щось поламалося.

—*#—
*

А тепер, хто були ті інженери, з якими я сидів у одній кімнаті роками. Хоч випадково, але цікавих підбрала мені доля людей.

Інж. Кучера — заступник шефа і, за чутками, його тихий спілльник, походив з багатшої селянської родини, а може, й багатой, бо мав свій власний автомобіль. Людина несмілива, лагідна, у всьому повільна, завжди і до всіх чемна, пригнічена, чи хвороблива. Аматор-фотограф довів своє залюблення до високого ступня.

Перед ним сидів я. Ото такий, який вийде з цих спогадів.

Переді мною сидів інж. Антон Беран. Син пардубицького будівничого, що побудував водотяг для міста. Одягався Беран, як «денді лондонський». Батько лишив родині добрий спадок. У Берана було два брати, і обидва інженери. Мав дуже добру бібліотеку з великим відділом книг про мистецтво. Рід його належав до чеської гербової шляхти. Як тут кажуть, мав Беран «габі» — малював таки гарні пейзажі. Був у тих малюнках якийсь натяк на деякі речі Кальводи, ажурно-прозора, м'яка зелень.

Моє прощання з інж. Бераном було цікаве. Він прямо сказав, що мені, як українському фашистові (звідки він це взяв?) та ще й зятеві чеського фашиста, тікати від большевиків треба. Милости сподівати-

ся від «братів русув» було б великою хибою. Через те, що я вже тікав, порада була зайва, та я запитав його:

— А як ви уявляєте, пане інженере, своє майбутнє при большевиках?

Відповідь була цікава. Мовляв, їхня республіка мала, тут тісно, а тоді відкриються великі простори й необмежені можливості. Куди захочу, поїду й буду працювати на великих підприємствах.

Сумно мені стало. Відповідь, що, справді, багато там возьмуть, і далеко, і безкоштовно. . .

Інженер Крушек, син залізничника, здається, машиніста, завжди усміхнений, дотепний, іноді зі шпильчачками, але товариський і ніби соромливий, навіть умів червоніти. Але ніж в його руках таки творив чудеса. Так він нам усім повіризував на твердому картоні ім'я і прізвища; на одній половинці зовнішні лінії літер, а на другій те, що в літері творить її середину. Здавте папір між тими «щелепами» і на ньому витиснеться написане. Але як? Різьбар-фахівець позаздрив би. Такі візитівки іноді друкують, чи витискають на папері назви фірм. Крім «забавок», Крушек вирізував ляльки для лялькових театрів. То вже на гешефт.

Про інж. Шамана я згадував раніше. Він писав і читав нам свої новелі.

Роботи в канцелярії не було.

Чому шеф нас не порозганяв, уже згадувано. І заглядав він на нашу половину якнайрідше. Та й мав у Празі що робити. Став директором інженерського банку. На товариство я не міг нарікати й не нарікав.

Коли в інж. Кучери набиралися нові фотографії, він приносив їх і всі гуртом розглядали. А вмів він вибрати, що покласти на образок. Чи кусник поля, чи куточок колосистого жита, буйно-кольористу межу, або гілку квітучої вишні.

Обговорювалися і Беранові пейзажі.

Крушек робив ляльки за текстом казочки, іноді сам творячи персонаж, а часом по малюнках-ілюстраціях. Але умів наголошувати комічність своїх ляльок.

Я ж був тільки слухачем та, як то кажуть, споживачем. Заздрісним оком позирав на Крушкові ляльки, свербіли мені руки. Та соромно було признатися, що тягне мене до того, та й страх провалитися, стати людям посміховищем. А все ж таки попросив у Крушка кусок непотрібного йому дерева, липи. Дав він мені кавалок, від кореня, непотріб, з корою й дірами. І почав я вирізувати запорожця з оселедцем та все поглядав на самого Крушка. Він мав гарний, тонкий ніс із горбинкою, чітко окреслені уста й великі очі. А коли я вирізував свого запорожця з оселедцем, то було багато сміху, бо в Крушка була просто апостольська лисина, а був він між нами наймолодший, ледве чи мав двадцять п'ять років.

З трепетом у серці віддав я свого «Запорожця» на суд і осуд спільникам жартівливої долі. Хоч і хвалили мої різьбарські початки, та я сам бачив, що це тільки початки. Крушек навіть запропонував мені вирізувати ляльки. На заробіток. Та мені хотіло вчитися, а не заробляти. І я вчився.

Потім вирізував пелікана за керамічним оригіналом. Далі так само я скопіював кицю нормальної величини. Мої колеги прийняли мої спроби різьбити з прихильним признанням. Та і родина сенатора А. Кіпра поставилася до моїх початків поважно й допомгла мені зійтися зі скульптором М. Баше, у якого я вчився три роки.

А ще далі відчув, як охолов до свого інженерського фаху. Стало жаль і тої витраченої сили, і згубленого часу. Я тепер міг думати тільки про вирізування. Дерево і ніж, чи долото мене тягли в життя. А до чого це привело — про це в наступних спогадах «Роки 1945-1975» чи якось інакше вони будуть названі.

— ** —

А тепер ще трохи про москалів з нашої фірми, які довго не працювали і були звільнені шефом.

Інж. Приземін переконував чехів, що ніякої України нема, а є Малоросія, і що кожен малорос розу-

міє руського, як руський розуміє малороса. Словом, старі теревені.

Дружина Приземіна була українка з Галичини, з тих дівчат, що цілою школою, в час Першої світової війни, була вивезена до Бердянська. Чи почувалася вона українкою, не знаю, але говорила по-нашому.

Одного разу зустрілися я з сином і панство Приземіни на вулиці. Кажу Приземіну:

— Ось вам нагода пересвідчитись. Ця дитина від народження ніколи не чула російської мови. Чи правдива ваша теорія про таку близьку спорідненість наших мов?

— Как зовут тебя, мальчик? — запитав сина Приземін.

Радько заскочений, як діти, ховається за батька й блимає очима то на мене, то на Приземіна. Мовчить.

— Як тебе кличуть, хлопчику? — переклала пані Приземіна.

— Радько.

Потім, наче поправка: — Радомир.

— А скільки тебе лет, мальчик?

Радько притулився до мене й — ні звука.

Знов переклала п. Приземіна й дістала відповідь.

А Радькові запам'яталося тільки «мальчик», і він, підстрибуючи, все говорив: «мальчик», «мальчик»...

Був такий інженер Велеш. Мав своє мірниче підприємство (геодезійне), брав участь у «Білому русі», денікінець, русофіл. Але загально не злий, дотепний, жартівливий. А з таким тяжче баляндрасити коли не маєш настрою.

Заскочив я якось до «трафіки» (крамниця, де продавали цигарки). Там же й висиджують ті, кому нема що робити, розповідають усякі небилиці, такий якийсь «перелаз» нашого Ікера.*

* ІКЕР (Іван Керницький) — сучасний український письменник-гуморист.

Узяв я цигарки та й хочу йти. А Велеш до мене, аби почекав на тому «перелазі», щось цікаве має. А я йому допікав, радячи, щоб узяв личаки, червону сорочку до колін, причепив бороду по пояс і заграв на балалайці та затанцював комаринського і обов'язково, хоч пару тарганів сховав у кишеню, як гостинець, для тих, куди збирається в гості.

Каже Велеш, що дотепи лишимо на пізніше, а тепер справа тутешня, пардубіцька.

І лобова атака:

— Хто інж. Г. С.? (Вони ж конкуренти, обидва мають однакові підприємства).

— Людина, — кажу.

— А хто він за національністю? — питає Велеш.

Мовчу.

— Та ви ж маєте книжечки, де вписані всі інженери, їх фах і національність.

Мовчу. Знаю, куди гнє.

— В якомусь там році інж. Г. С. записався русом, потім чехом, а за Протекторату став українцем. Тепер же ваш С. є фольксдойчем, — каже Велеш.

Справді, інж. Г. С. був колись головою нашого Об'єднання.

Інженер Сінявський, інж. Попель та я поїхали подивитися до Карпатської України, до Хусту. Тоді там був уряд.

Трапилося так, що в ті дні відбувався з'їзд Карпатської Січі. Нашу групу заступав інж. Сінявський, ходив десь там по урядах. Приніс Сінявський відповідь, що поки в Карпатській Україні нас не потребують. Ми там були три дні, я майже не спав. Хотілось побачити якнайбільше, та й зустрів я тоді старих друзів.

Інж. Дмитро Оснач, чернігівський повстанець, колись, як дуб міцний, догоряв, пістряк, чи туберкульоза горла, самі кістки. А все ж, по старому запальний і повний надій.

Микола Чирський, теж туберкульозник ще з ка-

ліських часів (початки двадцятих років). Тепер драматург, директор театру «Літаюча сцена». Плянів — на сто років. Була чутка, що Микола повернувся до свого рідного Кам'янця Подільського 1942 р. і там похований.

Одного вечора, десь на приватному помешканні, зібралася еміграція з Чех. Були промови, в безнадії сподівання. Там я вперше і востаннє бачив Ольжича, що йому оце тепер поставили пам'ятника в Лігайтоні. Бачив братів Клемпушів. Заходив і до куреня січовиків галичан. Гарні хлопці, патріоти, прийшли засвідчити кров'ю і життям своє братерство. Відтіля я привіз алюмінієвий медальйоник, а там написано: «Царице України, з'єднай і визволи нас». Я ще й тепер той медальйоник маю.

— ** —

Десь їдучи залізницею, я спіткав інж. д-ра Червінку. Я вже про нього згадував. Він рішуче поставився проти будь-яких змін у проєкті водотягу для міста Глінска.

Бачу, Червінка пильно приглядається до медальйоника. Потім просить дозволу ближче подивитись.

Зняв я його та й подав Червінкові. Думаю, подивися, всеодно нічого не побачиш. А він щось мимрить собі під ніс. Повертає мені медальйончик та й каже:

— Ірідента.

Що на те відповіси?

Глянув я на доктора технічних наук та й кажу:

— Була небіжка Австрія. Не знаю, чи ви, пане докторе, були, а що ваш тато, як добрий чех, напевне в іріденті був.

«Хто вивчає слов'янське письмо в Чехо-Словащині? Русофіли! Є, пане докторе, вам поперек горлянки стоїть усе, що українське. З того й така «ласка» ваша до мене. А все ж на Глінску, докторе, програли ви. Взірцевий водотяг в аналах буде записано, інженер Лебль провадив, зміну проєкту прийняв, а може, й нагороду дістав». Це я не сказав, тільки подумав.

— ** —

Мої «медалі».

Ярослав Штумпа, з яким я пропрацював тринадцять років, на прощання мені «медалю» причепив. Сказав він, приблизно, що дивується мені і знає, коли мені дуже допікали, я, видно було, приймав те з серцем, але ніколи не підвищив голосу на підлеглих. І що він скільки разів зарікався не кричати на робітників, соромився того, а стриматись не міг.

То було раніше, може, після Глінска, чи в час будови. Директор Земського уряду в Празі інж. д-р Черни з відділу водотягів і каналізації сказав мені, і то перед людьми, що він має список інженерів, які вміють проектувати й будувати (водотяги і каналізацію), і що їх у Чехах всього шістдесят сім, і що мене має в тому списку. І цю я «медалю» дістав. Дякую сердечно!

— ** —
*

А ще пригадалося сумне. Наша керівничка канцелярії й секретарка, панна Лібуше, чи впала з високої вежі, чи навмисне скочила й забила. Принаймні родина сказала, що коли це і самогубство, то ніякого листа не лишила.

І в некрологу від фірми було написано: «Урядничка знаної фірми не тільки в Пардубіцах, а й широко довкола». Ця саморекляма, та ще й за такого випадку, глибоко обурила нас усіх на раса.

Лібушу всі любили й поважали. Трималась вона незалежно і заступалася за правду перед расом. Так що він, коли щось зробив погане, уникав Лібуші, бо вона все казала йому в очі. Царство їй небесне!

На похорон шеф відрядив двох — мене та інж. Берана, як заступників фірми, щоб поклали вінки й висловили родині співчуття.

**
*

Як я познайомився і ближче зійшовся з родинною сенатора Андрія Кіпра, зараз пригадати не можу. Тільки знаю, що не службово. Коли я сказав, що я українець, він ніби аж зрадів. І виявилось, що українським

питанням він цікавиться і багато знає про Україну. Запросив мене заходити до нього, зацікавив із родиною. А головне, сенатор подарував мені книжку свого авторства: «Похід австрійської армії через Галичину». Замолоду він був кореспондентом від якоїсь австрійської, чи може, чеської газети на австро-російському фронті. І написав у тій же книжці про всі звірства, особливо мадярів, над русинами. Заманіфестував своє почуття прихильності до нашого народу.

**
*

По проголошенні самостійности Карпатської України, чехів чи повикидали, чи вони самі повтікали. Одного з них я побачив в Пардубіцах. Зайшов я із сином до крамниці Баті. Розглядаємося, чи чекаємо черги на обслугу й говоримо своєю мовою.

Аж раптом налетів на нас якийсь миршавенький чех із голосною лайкою. Я, спершу, не розумів, чого та людина хоче, чого реве. Чув тільки: «Січики, забирайтеся відціль до своєї України, січики, вижирачі Республіки!» — і отаке подібне.

Поки я розкумекав, про що йдеться, надбігли люди і того придуркуватого кудись відтягли.

«Січики», про які згадав той пришелепкуватий, як я потім довідався, були у вимові чехів «Січові стрільці» з Карпатської України.

Одвів я хлопця додому. Сказав дружині, що йду кудись. Малий усю дорогу розпитував, що сталося, а що я йому міг сказати? Кипіла в мені образа. Злість брала, що зразу не заквив тому навіженому пельку.

Тікати хотілося від людей, то й пішов до парку. А стежка біля ставочка, і якраз на березі сидить сенатор Кіпр, рибалить. Утекти не було куди.

Привітався я з сенатором та й іду далі. Звичайно, коли ми зустрічалися, завжди, бувало, й поговоримо. Він, мабуть, відчув мій настрій і таки не пустив від себе та все розпитував: «що сталося?»

Сенатор Кіпр був уже у понадпенсійному віці та звертався до мене «інженере, ти». А це в Чехах особ-

ливий вияв прихильності старшого до молодшого. І отим «ти» і лагідністю таки розтопив мою злість, як віск. І коли я погодився, що патякання кожного навіженого брата до серця не варто, все ж сказав сенаторові, що оте «вижирачі республіки» я відчуваю, як обиду за всі свої роки життя і працю в Чехах. Тяжке тавро — ніби галапаса.

І тут сенатор намагався довести хибність, перечуленість сприймання речей і обставин. Переконавав, що ті вартості, зроблені мною, лишаться на роки.

Щось багато тих додаткових спогадів. А все ж, просяться на папір.

Якось раз дістали всі працівники фірми обіжник, розпорядження раса. Треба було підписати й повернути. Збирає писарка, віднесла.

Телефон до мене. Секретарка, панна Лібуша, каже, що я забув підписати обіжник.

Відповідаю, що не забув, а підписувати не буду.

А за хвильку знов телефон, що шеф хоче зі мною говорити. Це було в часі, коли фірма працювала повною парою.

Шеф простягає мені папір, каже підписати.

— Не можу! — відповідаю.

— Всі підписали, і ви підпишете.

А я йому на те:

— Пане інженере, не можу я чекати цілий місяць, аж ви мені повернете видатки на ваші відрядження в справах вашої ж фірми. Бували місяці, що видатки перевищували мою місячну платню. Так то я мав би брати свої гроші з банку, а ви б складали собі проценти? Чи ж ви не казали, що Сімянцев літав би аероплянком, коли б були такі можливості. Скільки я полагоджував справ за коротенький день-два у Празі. Я трамваями не їздив, на це мав дозвіл. А всякі обіди, чи вечері та пригощування, де було треба для вашого ж підприємства. Ні, таки ви зміните своє розпорядження щодо мене. Або для мене ще ліпше було б, коли б я діставав на видатки наперед. А розрахунки кожного тижня.

Погодився рас. А я думав: «Який же ти хитрий,

чорт рябий. Всюди, де б тільки далось, хоче з г... плівку зняти».

**
*

Порядок був такий: хтось із службовців, писарів, чи друкарок, ранком клав на стіл пошту й приносив товсту книгу, в якій писалися відповіді рукою, а переписувались на машинці.

Всі писали на цілу сторінку, а я на півсторінці, поздовж поділивши.

Словник чеський дається легко, читати не проблема, а от говорити тяжче. Оті наголоси! А вже писати, хоч не згадуй, риски та гачки. Синтакса в чеській мові якась інша. Лібуша правила мою «чешчину».

**
*

Довідався інж. Сінявський, що в Берліні сидить якийсь інженер Скрипник і вербує фахівців-інженерів і взагалі тямущих людей для відбудови Донбасу. І намовляє інж. Попеля — гірного інженера та й мене, щоб зголосилися до Скрипника. Попель закінчив Гірничу Академію в Пржібрамі, а мені порадили записатися штайгером,* бо мого фаху Скрипник не потребував.

У Берлін поїхав Сінявський

Як там у Берліні було і що розказував Сінявський, не пам'ятаю. Тільки за якийсь час дістав я повідомлення з Берліну, щоб я зголосився в Празі в певну годину, в указаному готелі для особистої зустрічі з представником того Скрипника.

А ще перед тим, як їхати до Праги, дістав я від пардубіцького Гестапо розпорядження зголоситися до нього.

Розмова була коротка. Там усе знали, я тільки притакував. А гестаповець сказав мені, щоб нікуди не рипався й сидів у Протектораті, що коли треба буде, так мене повісять тут, а не ганятимуться за мною десь у Донбасі.

* штайгер — керуючий роботами в копальнях під землею.

Щораз більше наближалися полки Червоної армії до Чех. Треба було забути про Донбас, а шукати «маршових шляхів» на захід...

**

Так же намовляв мене рас, щоб я лишився й нікуди не тікав, що він має сильні «плечі» й мені нема чого боятися. Аж пустив сльозу. — Куди ж, мовляв, несете свою голову?

Сказав йому на прощання, щоб дбав про власну голову, а я своєї досі не згубив, то маю надію зберегти її і в майбутньому, коли буду далі від тих, кого вони, чехи, чекають.

Таким чином я опинився аж в Авґсбурзі, в Баварії.

Дістав я тоді кілька листів з Чехів. В одному мене повідомив мій приятель-чех, що жандарми оголосили мене зниклим не відомо куди. Дістав і листи від тих, які дуже мене намовляли лишитись, із натяком, що добре зробив, свого часу зникнувши.

Це я знав і без тих листів.

Але найцікавіший лист був від інж. Крушка і від мого милого й наївного Ярослава Штумпи.

Писав він, що обое вони перебрали в Судетах якусь велику фірму, в головному спеціалізованій на будівництво водотягів і каналізації, і де так мене потребували б. І що поробили урядові заходи та мають гарантію від влади, що мені вільно там працювати. І я можу дістати урядове посвідчення, про мое прихильне ставлення до чехів у час німецької окупації.

А образно висловився Штумпа так: «Влас се вам не скрживілі» (волосина вам з голови не впаде).

Подумав я собі: «волосся в мене і без них покручене, а от, щоб хтось там рівняти його не заходився...»

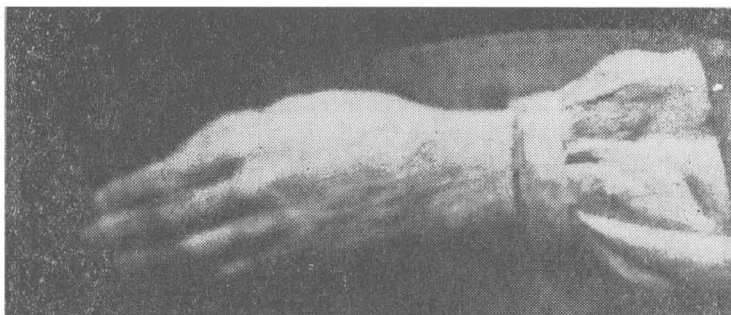
**

Мабуть, Кунцові надії на «повну пару» після закінчення війни завели.

Беран тужив за великими просторами. Шаман і то-

ді дивився, куди б вирватись. Хіба лишився інж. Кучера біля розбитого корита вкупі з Кунцом.

Оце, мабуть, і все, що пригадалося з моєї інженерської практики. Останні три роки відчував я тягар мого фаху. Пропав запал. Загорілося бажання лізти по іншій «драбині»...

Кінчу ці свої спогади знимкою руки, вирізьбленої в дереві в 1942-ому році, і яка вирішила мою дальшу долю на дальші роки життя, перевела мій життєвий шлях на інші тори, відкрила нові світи, послала в неznані шукання.

Але про це, як Бог дасть, в наступному спогаді, що почнеться роком 1945-им, роками Другої імiграції.

К І Н Е Ц Ь

Філадельфія, Пенсільванія,

З. С. А.

Червень, 1978 р.

Д О Д А Т О К

Доктор Лука Луців.
ПРО НОВІ ВИДАННЯ.

**Валентин Сімянцев: «Роки козакування» 1917-1923
Філядельфія 1976, стор. 420. На компютері скла-
дав Петро Ямняк в Кліфтоні, Н. Дж.**

Автор написав в одному місці своїх спогадів важливе для характеристики його особи призначення: ...«І чим би я виправдав своє життя, коли б добра доля не дала мені мого козакування». На жаль, замало тоді було таких українців, щоб так само думали, і це головна причина того, що Україна тепер у неволі. В. Сімянцев, як автор спогадів: в 1963 році «Червона Калина» видала його ж «Спомини Богданівця», які передруковані в цій книжці, а в 1973 р. В-во «Свобода» випустило «Студентські часи», які є тепер продовженням споминів, що надруковані в цій книжці. Автор готус до друку ще два томи спогадів: про свій побут в Чехо-Словаччині (оце якраз і є «Інженер емігрант», що видано у В-ві Юліяна Середяка в Буенос-Айресі — прим. В. С.) і про життя в Америці (а то вже як Бог дасть — В. С.). Коли він це здійснить, то, мабуть, буде першим між лінивими до писання спогадів українцями, бо дасть точний звіт про своє життя, починаючи 18-им роком після народження (1899).

Про його спогади видані в «Свободі», писали ми в цьому щоденнику (16-го липня 1973) так:

«Автор написав свої спогади об'єктивно, він не обороняє жадної «партійної» правди, бо йому на серці ціла Україна, він не висовує себе на перше місце, як це часто діється у спогадах.

«Роки козакування» обіймають роки української історії від 1917-го до 1923-го, вони складаються з сімох

частин. Автор служив в українській армії від 1917-го року за Центральної Ради, Гетьманщини і пізніше за Директорії. Він з крові і кости кіннотчик і тому в своїх спогадах згадує і про те, що козак переживає радість, «коли дістає йому по вдачі коня, бо з добрим конем росте себепевність, а з нею і повага в своєму товаристві».

Читач дивується, як це вдалося авторові так докладно пригадати собі деякі подробиці подій, які відбулися понад 50 років тому. В. Сімянцев згадує про це у «Вступі» і твердить, що «часте, навіть дуже часте повторювання тієї самої бувальщини, мабуть, і сприяло захованню всього того в пам'яті».

Спогади Сімянцева цікаві і цінні тим, що їх автор, хоч «перебував всю військову службу в Українській Армії в одній сотні, кінній Богданівського полку», то він попав в таку ситуацію, що мусів перебувати між військовими відділами двох окупантів України — Денікіна й большевиків на Лівобережжі і на Правобережжі, був у Трикутнику Смерти, змагався у Зимовому Поході, маршував з боєм на Київ в 1920 році й тоді в одному уступі згадує, що «бачив Головного Отамана». Авторіві спогади місцями читаються немов повість.

Одна селянка недалеко Коростеня в 1919 році думала, що автор жид. Хлопці намагалися переконати тітку, що я зовсім не жид. Не повірила.

— А страву з салом їстимеш? — тітка знов до мене.

— Тіточко, «заспівав» я, все їм і люблю сальце.

— Мовчи, та сідай, коли все їстимеш.

Перед столом ми всі перехрестилися. А тітка:

— І жид перехрестився. Та чи хрещений, чи нехрещений — їж, Бог з тобою.

Хвилину дивилася тітка на нас, як нам смакувало, а потім питається:

— А які ж це ви будете?

— Свої, тіточко, — хтось відповів.

— Тепер усі свої, знаю! А от із яких ви? Чи з тих, що повтікали оце недавно, чи з отих, що тепер прийшли?

— Ми тіточко, якраз з тих, що ото повтікали, і із тих, що тепер якраз прийшли. . .

Хто прочитає ці спогади В. Сімянцева, в цивілю відомого скульптора й інженера гідротехніка, той напевне не пожалкує.

(«Свобода» 15-го квітня 1977)

З М І С Т :

	стор.
Від автора	7
1. Подбаві біля Праги	9
2. У гідротехнічній фірмі »Інж. Вацлав Лаціни«.....	11
3. В Земському уряді в Празі	19
4. У фірмі »Йозеф Драгош«, Високе Мито	27
5. Село Поповец	29
6. Тржебіховіце під Оребом	36
7. Добржіков і Рзи	56
8. У фірмі »Інж. Рудольф Кунц« в Пардубіцах	75
9. Проект очищення одпадніх вод з фабрики	80
10. Невеклов	82
11. Цврчовіце у Кладна	85
12. Їндржіхов Градец	100
13. Веселі над Лужницею	108
14. Оферта, розвідка, калькуляція	125
15. Добрушка	131
16. Домажлице	134
17. Кржіченъ	138
18. Глінско	147
19. Праці для фабрики »Нестле«	181
20. Криниця на сухому	188
21. Прокладання труб у Техн. полку в Пардубіцах	197
22. »Бауляйтунг дер Люфтваффе«	199
23. Криниця на леговищі	214
24. Фабрика бетонітів	216
25. Останній проект водотягу	219
26. Перечитуючи, пригадалося ще дещо з того часу ..	222
ДОДАТОК:	
Д-р Лука Луців: Про нові видання	235

ТОГО Ж АВТОРА ВИЙШЛИ СПОГАДИ:

1. «Спогади богданівця», накладом «Червона Калина» Нью-Йорк, 1963.
2. «Студентські часи» (Чехо-Словаччина, роки 1923-1929) у В-ві «Свобода» Джерзи Ситі, 1973.
3. «Роки козакування» — 1917-1923. Накладом автора, Філадельфія, 1976.

Готується для друку:

Табори Ді-ІІі. Роки 1945-1949.
Роки в Америці 1949-1975 (до емеритури)

Este libro terminó de imprimirse
en los Talleres Gráficos "Dorrego"
en noviembre de 1978. - Avenida
Dorrego 1102. - Buenos Aires.

ЧИТАЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

**Книжки українських авторів для бібліотек
любителів української книжки на чужині.**

Евстахій Загачевський: «Ї регіт не лякав...» —
оповідання з часів II світ. війни. — Ціна: \$4.00

Д-р Святомир М. Фостун: «Шляхами смерти» —
повість з часів II світової війни. — Ціна: \$4.00

Анатоль Галан: «Життя» — оповідання з підсо-
ветського і американського життя. — Ціна: \$4.00

Тетяна М. Цимбал: «З військового гнізда» —
спогади з Визвольних Змагань. — Ціна: \$3.00

Харитон Довгалюк: «Сповідь Андрія Заславсь-
кого» — повість із сучасного побуту. Ціна: \$6.00

Микола М. Палій: «Палкою кров'ю» — перекла-
ди з еспанської мови (різні автори). Ціна: \$3.00

Іван Евентуальний: «Про все потроху» — гумо-
рески і сатири (з ілюстраціями). — Ціна: \$3.00

Панько Незабудько: «Еміграційні родзинки» —
гуморески і сатири з повоєнного часу. Ціна: \$5.00

На поштову пересилку просимо переслати 40 ам. центів
від кожної замовленої книжки.

Замовлення wraz із належністю слати на адресу:

Sr. Julián Serediak
Casilla de Correo 7
(SUCURSAL 7)

1407 Buenos Aires — Argentina

